د پوهنې وزارت

پښتو

لسم ټولگی

پښتو – لسم ټولگی

Ketabton.com

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ. ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې
هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی
د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو
د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، گوجر دي
پاميريان، نورستانيان
براهوي دي، قزلباش دي
هم ايماق، هم پشه يان
دا هيواد به تل ځليږي
لکه لمر پر شنه آسمان
په سينه کې د آسيا به
لکه زړه وي جاويدان
نوم د حق مو دی رهبر
وايو الله اکبر وايو الله اکبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې وزارت

پښتو

لسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ. ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب ځانګړتیاوې

مضمون: پښتو

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د پښتو ژبې او ادبیاتو څانګې د درسي کتابونو مؤلفین

ایډیټ کوونکي: د پښتو ژبې د ایډیټ ډیپارټمنت غړي

ټولګی: لسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکی: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تألیف لوی ریاست

خپروونکی: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ ځای:

چاپخونه:

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړوونکو سره قانوني چلندکیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنې د وزیر پیغام

اقرأ باسم ربک

د لوی او ښښونکي خدای ﷻ شکر په ځای کوو، چې موږ ته یې ژوند رابښلی، او د لوست او لیک له نعمت څخه یې برخمن کړي یو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفی ﷺ چې الهي لومړنی پیغام ورته (لوستل) و، درود وایو.

څرنګه چې ټولو ته ښکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمریز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د ګران هېواد ښوونیز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکی، زده‌کوونکی، کتاب، ښوونځی، اداره او د والدینو شوراګانې د هېواد د پوهنیز نظام شپږګوني بنسټیز عناصر بلل کیږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختیا او پرمختیا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونیز نظام کې د ودې او پراختیا په لور بنسټیزو بدلونونو ته ژمن دی.

له همدې امله د ښوونیز نصاب اصلاح او پراختیا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړیتوبونو څخه دي. همدارنګه په ښوونځیو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونیزو تأسیساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کیفیت او توزیع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. موږ په دې باور یو، چې د باکیفیته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نشو.

پورتنیو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونیز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توګه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مدیرانو څخه په درناوي هیله کوم، چې د هېواد بچیانو ته دې د درسي کتابونو په تدریس، او د محتوا په لېږدولو کې، هیڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د یوه فعال او په دیني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زیار او کوښښ وکړي. هره ورځ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤلیت په درک سره، په دې نیت لوست پیل کړي، چې د نن ورځې ګران زده‌کوونکي به سبا د یوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولنې متمدن او ګټور اوسېدونکي وي.

همدا راز له خوږو زده کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانګه ده، غوښتنه لرم، څو له هر فرصت څخه ګټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د ځیرکو او فعالو ګډونوالو په توګه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدریس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونیز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې یې نه ستړې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷻ له دربار څخه دوی ته په دې سپېڅلې او انسان جوړوونکې هڅې کې بریا غواړم.

د معیاري او پرمختللي ښوونیز نظام او د داسې ودان افغانستان په هیله چې وګړي یې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزیر

دکتور محمد میرویس بلخي

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

شمېرې	سرليکونه	مخونه
لومړی لوست	دعا	۱
دویم لوست	نعت	۷
دریم لوست	سوله	۱۱
څلورم لوست	ادب څه ته وايي؟	۱۷
پنځم لوست	خوشحال خان خټک	۲۳
شپږم لوست	پښتو نحوه یا جمله پوهنه	۳۱
اووم لوست	ملي نظمونه	۳۹
اتم لوست	ولسي کيسه	۴۷
نهم لوست	سید بهاوالدين مجروح	۵۳
لسم لوست	عروضي نظمونه	۶۱
یوولسم لوست	پښتو هنري نثر	۷۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

شمېرې	سرلیکونه	مخونه
دولسم لوست	د پښتو ادبیاتو لرغوني دوره	۷۷
دیارلسم لوست	ښځې او لنډۍ	۹۱
څوارلسم لوست	افضل خان او تاریخ مرصع	۹۹
پنځلسم لوست	پښتو لنډه کیسه	۱۰۷
شپاړسم لوست	ویلیام شکسپیر	۱۱۳
اووه لسم لوست	مېرمن سپینه	۱۱۹
اتلسم لوست	کانه (لنډه کیسه)	۱۲۵
نولسم لوست	لفظي صنعتونه	۱۳۱
شلم لوست	هجري او د هغه حسیات	۱۳۷
یوویشتم لوست	پښتو سفرنامې	۱٤۳
دوه ویشتم لوست	معنوي صنعتونه	۱٤۹
درویشتم لوست	چاپېریال ساتنه	۱۵۷
څلورویشتم لوست	د هوتکو ادبي دربار	۱٦۳
پنځه ویشتم لوست	د ماین خطرونه	۱۷۱
شپږویشتم لوست	اصطلاحات او محاورې	۱۷۷
اووه ویشتم لوست	د روږدیوالي لاملونه	۱۸۳
اته ویشتم لوست	پښتو لهجې	۱۸۹
	وییپانګه	۱۹۵
	اخځلیکونه	۲۰۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعا

مور مسلمانان د هر کار پيل د بسم الله په ويلو کوو، ځکه چې د بسم الله په ويلو سره په هر کار کې برکت پيدا کېږي او د کار پای په ښه شان سرته رسېږي. يا د خدای ﷻ نوم يادوو او يا د کار پيل په دعا سره کوو. د پښتو ژبې پخواني ديوانونه په حمد پيلېږي. حمد د خدای ﷻ ثنا او ستاينه ده او تل په نظم کې وي. ځينې کتابونه په مناجات هم پيلېږي. مناجات هم دعا ده چې له خدای ﷻ څخه غوښتل کېږي، کېدای شي چې په نظم کې وي او يا په نثر کې. په پښتو ادب کې د مناجات خورا په زړه پورې نمونه په نظم کې د بيټ نيکه ده چې په تېرو ټولګيو کې مو لوستلې ده. مور تل خدای ﷻ ته په زاری او دعا يو او له خدای ﷻ نه راز، راز غوښتنې لرو. تاسې په تېر ټولګي کې د پښتو کتاب د يونس خيبري په حمد پيل کړی و. د دې ټولګي د کتاب پيل د نوميالي شاعر ګل پاچا الفت په دعا سره کوو، چې خدای ﷻ زمور په زده کړه کې خير او برکت واچوي.

ـ د حمد او مناجات ترمنځ څه توپير دی؟

ـ مور ولې د کار په پيل کې دعا کوو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټول جهان واکداره! ته هر څه لرې او هر څه کوی شې. د هر چا امید تاته کېږي او هر څوک هر څه له تا غواړي. ستا خزانې او کارخانې ډکې دي. ستا په باغونو کې د شیدو او عسلو ویالې بهېږي.

ستا بخششونه او انعامونه بې پایانه دي. ستا د رحمت نور په ځمکو او آسمانونو کې نه ځایېږي.

فقیران او مسکینان درنه د ډوډۍ سوال کوي.

ماړه او بډایان درنه اشتها او د هضمولو قوت غواړي.

څوك درنه په زاریو او دعاګانو اولادونه غواړي. ځینې وایي چې مال او دولت راکړه!

یو وایي چې جنت مې په کار دی. بل وایي له دوزخه امان او پناه غواړم.

مرتبې او لوړې درجې له تا سره دي، کامیابي او موفقیت ستا په توفیق حاصلېږي. دین او دنیا ستا په لاس کې دي.

راحت، زحمت، عزت او ذلت ستا له خوا انسان ته رسي.

بهار او خزان ته راولې، مرګ و ژوند ستا په اختیار کې دی.

هر څه ته کوې او هر څه له تا غوښتل کېږي.

ددې جهان او د هغه جهان اجرونه، خیرونه، خوندونه او خوشحالی خلکو ته، ته ورکوې. زه پوهېږم چې تا سره هر څه شته.

مګر زه هر څه نه غواړم. زما دعا او د زاهدانو دعا، زما ارزو او د پادشاهانو ارزو یو راز نه ده.

زما سوال د بډایانو او مسکینانو له سواله ډېر توپیر لري.

زه نه وایم چې ځمکې او پیسې راکړه. نه غواړم چې عزت مې ډېر لوړ او رتبه مې لوړه شي، موټرونه او اسونه مې نه دي په کار.

قصرونه او عمارتونه نورو ته ورکړه!

پټې او باغونه هغه چاته وبخښه چې په خاورو نه مړېږي.

په بانکونو کې د سوداګرو پیسې زیاتې کړه.

د بزرګۍ اعتبار مه راکوه! ځکه چې ستا په طاعت او عبادت له خلکو نه اجر او عزت غوښتل راته ښه نه ښکاره کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه له دې ټولو نه تېر یم او نور څه غواړم.
زه هغه څه غواړم چې ته یې هم غواړې.
هو، زه ستا له رضا نه خلاف څه نه غواړم.
زه وایم په جهان کې د ظلم بیرغ نسکور کړه. حق او عدالت ته قوت ورکړه! په زړونو کې رحم او د خیر مینه واچوه!
په دماغونو کې د حق نور او د حقیقت رڼا پیدا کړه! ته کولای شې چې د ظلم قوت په ورو، ورو کاڼو میده، میده او ذرې، ذرې کړې یا د هوا په ماشو ظالمان تباه کړې.
مګر موږ د اتوم په بمونو هم دا کار نشو کولای.

د لیکوال لنډه پېژندګلوي:
ګل پاچا الفت د میر سید پاچا زوی او د سید فقیر پاچا لمسی دی. د لغمان په عزیز خان کڅ کې په (۱۲۸۸ هـ ش، ۱۹۰۹م) کال کې زېږېدلی دی. د ننګرهار او کابل په مدرسو کې یې زده کړې کړې دي او رسمي ماموریت یې د انیس د ورځپاڼې په اداره کې پیل کړی و. الفت د رسمي دندو په بهیر کې په لوړو څوکیو کارونه کړي دي او دوه دورې په پارلمان (ولسي جرګه) کې د خلکو د استازي په توګه هم پاتې شوی دی. ګل پاچا الفت د پښتو ژبې له پنځو ستورو څخه دی چې پښتو ژبې او ادب ته یې زیات خدمتونه کړي دي. ډېر کتابونه یې لیکلي دي چې مشهور یې دادي: غوره شعرونه، غوره نثرونه، لیکوالي (املا او انشا) ادبي بحثونه، څه لیکل یا لیک پوهه او نور...
ګل پاچا الفت په نظم او نثر دواړو کې د پوره صلاحیت خاوند و، چې غوره اشعار یې د شعرونو ټولګه او غوره نثرونه یې د معاصرو ادبي نثرونو په زړه پورې مجموعه ده. ګل پاچا الفت په ۱۳۵۶ل کال د قوس په ۲۸مه نېټه له دې نړۍ څخه سترګې پټې کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز:

په دې دعا کې له خدایه غوښتل شوي دي چې په نړۍ کې دې ظالم نه وي، ظلم او تېرى دې نه وي. دا تر ټولو غوره دعا ده، ځکه چې د ټول انسانيت خلاصون پکې نغښتى دى. کله چې ظالم او ظلم نه وي نو محکوم او مظلوم به هم نه وي. برابري، عدل او مساوات به وي او دا هغه څه دي چې د اسلام مبارك دين يې غواړي او د خدایﷻ رضا هم په دې کې ده. موږ هم بايد تل له خپل خدایﷻ څخه د خير دعا وغواړو چې په هغه کې د ټولو انسانانو خير وي.

موږ بايد خود غرضه او خودبين ونه اوسو چې هر څه د ځان لپاره وغواړو، بلکې خپله هوساينه د نورو په هوساينې کې ولټوو.

هغه څه چې د ځان لپاره يې غواړو د نورو لپاره يې هم بايد وغواړو. د اسلام مقدس دين موږ عدل، ورورۍ او برابرۍ ته رابولي نو بايد موږ هم په خپلو کړو وړو کې دغه اصل په پام کې ونيسو. چاته ازار ونه رسوو. د چا په حق سترګې پټې نه کړو او په ورورۍ، سوله او امن کې ژوند وکړو.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته په وار سره متن په لوړ آواز ولولي او لاندې پوښتنو ته دې ځوابونه ووايي:

- د حمد او مناجات ترمنځ څه توپير دى؟
- د دعا او مناجات ترمنځ څه توپير دى؟
- مناجات په نظم کې وي که په نثر کې؟
- ولې د هر کار پيل په دعا سره کوو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲_ زده کوونکي دې په وار سره د متن لنډيز په خپلو خبرو کې ټولګيوالو ته وړاندې کړي.
۳_ زده کوونکي دې په خپله خوښه په ښو کرښو کې يوه دعائيه وليکي او په ټولګي کې دې يې واوروي.
٤_ زده کوونکي دې متن په غور ولولي او په متن کې دې شخصي ضميرونه، ملکي ضميرونه او استفهامي ضميرونه په نښه کړي.

شخصي ضميرونه: د لومړي شخص، دويم شخص او دريم شخص لپاره کارول کېږي. په دوه ډوله دی، منفصل او متصل.
منفصل ضميرونه: هغه دي چې مستقل وي او له بلې کلمې سره پيوست نه وي.
لکه: زه، ته، دی، موږ، تاسې، دوی.
متصل ضميرونه: هغه دي چې په خپلواک ډول نه کارول کېږي له نورو نومونو سره يوځای وي لکه: مې، مو، يې، دې.
ملکي ضميرونه: چې يو شيز په چا پورې اړوند بولي، لکه: زما، ستا...
استفهامي ضميرونه: د پوښتنې لپاره کارول کېږي، لکه: څوک، چا.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې دغه دعائيه شعر په غور ولولي او مفهوم دې په خپلو کتابچو کې وليکي، په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې واوروي:

کـــه هـــر څـــو يـــم لـــه عـمـلـه بـېـنـوا
ربـــه تـــه مـــې د امـيـد غـونـچـه کـــړې وا
مـا لـه قـهـره پـه امـــان کـــړې ذوالـجـلالـه
يـــا جـمـالـه رحـــم تـــه وکـــړې پـــر ما

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر نېکۍ باندې قوت راکړې قادره!
له بدۍ مې په امان لرې مولا
و نېکۍ ته مې محتاج نه يې خاونده
نه زما په بدعتو لرې پروا
ستا له وارو مناهيو نجات راکړې
پر ما امر کړې قايم تر ابدا
هر عادت مې پر طاعت باندې حساب کړې
که صحيح چېرې له ما نه سي ادا
د شيطان له بده مکره نجات راکړې
هم د نفس له وسوسې او له هوا
په يقين کې مې لرې باور له مخه
ما له ملکه د گمان لرې جدا
ما توانگر د قناعت په خزانه کړې
چې مې نه وي وسوسه د دې دنيا
اميد ډېر لرم باري ستا و کرم ته
چې غالبه مې پر خوف باندې رجا
ستا ديدار به روزي زما ((جمعه)) کړې
په نصيب، مې شفاعت کړې د پېشوا

حاجي جمعه بارکزی

حاجي جمعه بارکزی د پښتو ژبې شاعر و چې له ۱۲۰۰ هـ. ق. نه تر ۱۲۵۹ هـ. ق. پورې يې ژوند کړی دی. دی د کندهار په زاړه ماشور کلي کې اوسېده او د سردار کندل خان معاصر و. د خپل وخت عالم او صوفي شاعر و. د نقشبنديه طريقې پيرو و. څو ځلې حج ته په پښو تللی و. د ده په شعرونو کې د کندل خان د حکومت ګډوډيو او ظلمونو ته اشاره شوې ده او هم يې د پښتنو غازيانو هغه حملې يادې کړې چې د انګرېزانو پر خلاف يې کړې دي. ديوان يې د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا په ۱۳۶۰ هـ. ش. کال چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نعت

نعت هغه موزون کلام دی چې د اسلام د ستر پیغمبر محمدﷺ ستاینه پکې شوې وي. په نعت کې معمولاً شاعر د حضرت محمدﷺ د سیرت ستاینه کوي او د دې په څنګ کې ورسره د خپلې مینې اظهار کوي. په پښتو شعر کې له لرغونو زمانو څخه تر کلاسیکې شاعرۍ او نننې شعر پورې دا لړۍ راروانه ده.

د پښتو شعر په زیاترو دیوانونو کې له حمد څخه وروسته د اسلام د ستر لارښود حضرت محمدﷺ په اړه نعت ویل شوی دی.

کله کله دا ستاینه په نثر کې هم وي خو ښېلګې یې په نظم کې زیاتې دي. په پښتو کې حمدونه او نعتونه په جلا جلا مجموعو کې هم راټول او خپاره شوي دي. په دې لوست کې مو د کلاسیکې دورې د یوه شاعر خواجه محمد بنګښ یو نعت غوره کړی دی.

نعت څه ته وايي او موضوع یې څه وي؟

ستاسې کوم نعت په یاد دی څو بیتونه یې په ټولګي کې نورو ته واوروئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمده ستا و لور ته به سفر کړم
په لېمو به در روان شپه به په سر کړم
رنګينه جامې به واغوندم حبيبه!
ځان به ستا د بورجلونو قلندر کړم
زه که ستا تر مبارکې روضې ورشم
په بڼو به دې جارو خاورې د در کړم
سعادت د دواړو کونو زما دادی
چې په خاورو، دې روښان دواړه بصر کړم
پيشکشي مې د عمل په مخکې نشته
شرمنده به در حاضر دا خپل بشر کړم
جګې جګې نوراني جمال ښرګند کړه
د غفلت توره تياره شوه چې نظر کړم
ته نظر د عنايت رابانديې وکړه
بېهوده مينې هر ګور سره اوتر کړم
زه خواجه محمد هر ګوره ګنهګار يم
ډېر اميد له شفاعته د سرور کړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شاعر لنډه پېژندګلوي:

خواجه محمد بنګښ د پښتو ادبیاتو د منځنۍ دورې شاعر دی. د مغلي پاچا اورنګزیب د پاچاهۍ په وخت کې یې ژوند کاوه. د خوشحال خان خټک معاصر او د پښتنو د بنګښو قبیلې ته منسوب دی. په بنګښو شاعرانو کې لومړنی د دیوان خاوند شاعر دی. دیوان یې په پېښور کې چاپ شوی دی. خواجه محمد بنګښ په پېښور کې ژوند کاوه او د تصوف په سلسله کې د چشتیه طریقې پیرو و. دی د شیخ عبدالرحیم مرید و.

د ده په اړه پوره معلومات نشته. د زېږېدنې او مړینې نېټه یې معلومه نه ده. قبر یې هم معلوم نه دی. شعرونه یې عشقي، عرفاني او اخلاقي مضامین لري. خواجه محمد بنګښ د خپلو یارانو په مړینه ډېرې ښې مرثیې لیکلي، خو د ده مرثیه چا نه ده لیکلې.

د پښتو ژبې یو شاعر بیدل یې د یوه نکته دان شاعر په توګه یادوي. خواجه محمد بنګښ په خپل یوه شعر کې د اورنګزېب د پاچاهۍ وخت ته داسې اشاره کوي:

د اورنــګ پــه پــادشــاهۍ کــې مــې نــیـاو نــه شي
زه خــواجــه مــحــمــد بــه ووځــم بــل لــور ته

د متن لنډیز

نعت هغه موزون کلام دی چې د اسلام د ستر پیغمبر حضرت محمدﷺ ستاینه پکې راغلې وي. پښتو دیوانونه په حمد پیلېږي او وروسته نعت راځي چې په نعت کې د حضرت محمدﷺ د سیرت ستاینه کوي. خواجه محمد بنګښ چې د کلاسیکې دورې شاعر دی په دغه نعت کې یې د حضرت محمدﷺ مزار ته د ورتلو ارمان کړی او د خپلو ګناهونو د شفاعت هیله ترینه لري، شاعر خپله نېکمرغي داګڼي چې د ده تر مزاره ورشي او د عنایت نظر وربانديې وشي. په پښتو پخوانیو او اوسنیو شعرونو کې د نعتونو نمونې زیاتې دي چې شمېر یې سلګونو ته رسېږي. ځینې نعتیه مجموعې هم په معاصره دوره کې خپرې شوې دي چې یو شمېر نعتونه یې راټول کړي دي. ځینې داسې پښتانه شاعران هم شته چې د نعتونو مستقلې مجموعې لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې له ښوونکي وروسته په وار سره متن په لوړ آواز ولولي. ښوونکی دې د زده کوونکو سم ویل وڅاري.

۲_ څو تنه زده کوونکي دې په وار سره د نعت یو، یو بیت معنا کړي او نور زده کونکي دې د نعت سم ویل او سمه معنا کول وڅاري.

۳_ زده کوونکي دې لاندیني لغتونه معنا او په مناسبو جملو کې وکاروي:

حبیب، بورجل، قلندر، روضه، سعادت، بصر، جګې جګې، جمال، عنایت، اوتر، شفاعت، سرور.

٤_ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د پورته نعت ویونکی څوك او د چا معاصر و؟
- د کوم پاچا په وخت کې یې ژوند کاوه؟
- د دې شاعر د شعرونو موضوعات څه دي؟

٥_ د لاندې بیتونو مفهوم په وار سره په شفاهي توګه ووایاست:

پیشکشي مې د عمل په مخکې نشته
شرمنده به در حاضر دا خپل بشر کړم
جګې جګې نوراني جمال څرګند کړه
د غفلت توره تیاره شوه چې نظر کړم

٦_ زده کوونکي دې په شعر کې نومځري (ضمیرونه) په نښه کړي او ودې وایي چې کوم نومځري دي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې د اسلام د ستر پیغمبر محمد ﷺ په اړه په یو مخ کې لیکنه وکړي او په بله ورځ دې خپله لیکنه په پښتو درسي ساعت کې واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله

جګړه او سوله د انسانانو له ژوند سره سمه راروانه ده. سوله د جګړې ضد کلمه ده. په جګړه کې انسان وژنه، بربادي او ناخوالې وي.

ټولنيز ژوند له ګډوډيو سره مخامخ کېږي. په سوله کې آرامي، خواخوږي، سوکالي او امن وي. سوله ټولنيز ژوند تنظيموي او د جګړې ناخوالې له منځه وړي. جګړه د تباهۍ او بربادۍ نوم دی او سوله د آرامۍ او ودانۍ ضمانت کوي. جګړه نه ګټه لري او نه ګټېل، سوله نه ماته لري او نه بايلل. په دې لوست کې به تاسې د سولې د ارزښت او ګټو په اړه ولولئ چې ژوند پرته له سولې خومره ستونزمن او له کړاو نه ډک دی.

ـ که سوله نه وي نو ژوند به له کومو ستونزو سره مخامخ وي؟

ـ په سوله کې د انسانانو د ژوند کوم حقونه خوندي دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله د صلحې په بڼه يوه عربي کلمه ده چې ډېرې معناوې لري، خو يوه معنا يې چې ډېره کارول کېږي هغه د جنګ جګړې بندول دي.

سوله د جنګ بندول، د شخړو لرې کول او د اختلافاتو ختمول دي. يا سوله هغه تړون دی چې جنګ او شخړې پرې ختمېږي. که په کوم ځای کې سوله نه وي، نو هلته خلک يو له بل سره په جګړه اخته وي. د ژوندانه ټول ورځني کارونه نه شي کولای او خلک دې ته اړ کېږي چې لرې ځايونو ته مهاجر شي او ژوند په سختۍ تېر کړي. په جګړه کې خلک وژل کېږي. ميندې او پلرونه بې اولاده کېږي، ماشومان بې پلاره او بې موره کېږي.

په جګړه کې خلک د ټوپک په ژبه غږېږي او په ځمکو کې د غنمو پر ځای ماينونه او بمونه کري. په ماينونو زرګونه خلک وژل کېږي او ځينې خپل لاسونه، سترګې او پښې پکې له لاسه ورکوي. ماينونه د خلکو ژوند اخلي او هېواد ورانوي. که سوله نه وي، خلک خپه او ژوند په سختۍ تېرېږي.

په انساني ټولنه کې ډول ډول خلک دي. انسانان کله يو له بل سره جوړېږي او کله نه جوړېږي. نارينه، ښځې، ځوانان او سپين ږيري د هر څه په اړه بېل، بېل نظرونه لري. دا څه بد کار نه دی. که موږ په کومه خبره له چا سره نه جوړېږو، کومه ګناه نه ده، خو که له يو بل سره خبرې وکړو، نو څرګندېږي چې کومه خبره د ټولو په ګټه ده. که څوک زموږ خبره نه مني موږ حق نه لرو چې هغه مجبوره کړو چې بايد حتماً زموږ خبره ومني. موږ بايد دا زده کړو چې خبرې په دليل سره وکړو او منطقي وغږېږو. که چېرې څوک د ټوپک په زور مجبور کړو چې زموږ خبره ومني، نو هغه به له موږ نه ډار شوی وي. په زړه کې به يې زموږ خبره نه وي منلي او له موږ نه به کرکه هم کوي.

موږ بايد په دې وپوهېږو چې خلک ډول، ډول دي. د يو لاس ګوتې هم برابرې نه دي. يو تور، بل سپين، څوک جګ، څوک ټيټ، څوک چاغ او څوک ډنګر دی. يو په يوه ژبه خبرې کوي او بل په بله ژبه. سره له دې چې يو له بله توپير لرو، خو د ځان او خپلو کورنيو لپاره هغه څه غواړو چې ټول يې غواړي. خواره، د ښنلو اوبه، د اوسېدو ځای او د ژوند د چلولو لپاره کار.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ ټول دا هیله لرو چې زموږ اولادونه روغ، غښتلي او کورنۍ مو خوشحاله وي. دې هیلې ته د رسېدو لپاره موږ باید په سوله او آرامۍ کې ژوند وکړو.

په دې نړۍ کې چې موږ ژوند کوو، نو خلک ډول ډول دي او باید چې همداسې وي، ځکه که ټول خلک یو ډول وای دا دنیا به پیکه او بې خونده وای. د همدې لپاره د یوه سړي ځېره بل ته ورته نه ده. یو سړی یو کار ښه کولای شي او بل سړی بل کار. یو دهقان دی او بل ختګر. ځوک د اوسپنې کار کوي او ځوک د وړیو او وریښمو کار، یو سوداګري کوي او بل دوکانداري، یو مستري دی او بل ترکاڼ. موږ په خپل ورځني ژوند کې دې ټولو کسانو ته اړ یو. که ځوک موږ ته ورته نه دی، یا یې جامې زموږ غوندې نه دي او یا یې ګړېدا بل ډول ده، د دې معنا دا نه ده چې هغه له موږ نه ښه او یا بد دی. څه پروا کوي که موږ یو له بله توپیر لرو؟ که ځوک یو کار زموږ په ځېر نه کوي، موږ یې باید بد ونه ګڼو. موږ یې له نورو زده کوو، نو نور خلک کولای شي چې له موږ نه یې زده کړي. که موږ یو بل ته درناوی ونه کړو او یو له بل سره ناسته ولاړه او خبرې ونه کړو، نو سوله به نه وي.

د انسانانو ترمنځ توپیرونه اختلافات رامنځته کوي، خو د اختلافاتو پالل اختلافات زېږوي. دا باید په یاد ولرو چې د اختلافاتو د حل ډېرې لارې شته. کله چې ماشومان په خپل منځ کې جنجال کوي نو مور او پلار یې ورسره خبرې کوي او جوړوي یې. کله چې د ګاونډیانو ترمنځ ستونزې پیدا شي، جرګه یا شورا ورسره مرسته کوي چې یو له بل سره روغه وکړي. کله کله بیا خلک د خپلو ستونزو د حل په خاطر قاضي، وکیل او محکمې ته ورځي. که هېوادونه یو له بل سره شخړه ولري، پخپلو منځو کې کښېني او د حل یوه لاره پیدا کوي. که په دې هم جوړ نه شي، نو د ملګرو ملتونو له موسسې څخه مرسته غواړي، لنډه دا چې د اختلاف د حل لپاره ډېرې لارې شته. موږ باید خپل اختلاف د خبرو او جرګو له لارې حل کړو، نه د زور له لارې. زور بدمرغي راولي، زور اختلاف نه حل کوي، بلکې اختلاف زیاتوي.

نو لازمه ده چې موږ خلک سولې ته راوبلو او ورې هڅوو چې د جګړې پر ځای سولې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته غاړه کېږدي.

د یونسکو کړنلاره په دې جملې پیلېږي: (څرنګه چې جګړه د انسانانو له ذهن څخه پیلېږي، نو د سولې د دفاع سنګر هم باید د انسانانو په ذهن کې رامنځته شي.)

په پښتو لیکني (تحریري) او نالیکني (شفاهي) ادبیاتو کې هم په سوله او امن ټینګار شوی دی او تل یې خلک سولې او امن ته رابللي دي. د پښتو په شفاهي ادبیاتو کې لکه لنډۍ او ځینې نورو ډولونو کې، دغه موضوع ډېره ښه انځور شوې ده. په زیاتو لنډیو کې جنګ غندل شوی او ناوړه پایلې یې په ګوته شوي دي، لکه:

د ښـــو ټـوپـکـو وســـتـــاکـــاره

د ښو ځوانانو خون به ستا په غاړه وینه

همدارنګه په پښتو شعر کې هم له لرغونو زمانو څخه رانیولې تر ننه پورې سوله او امن ستایل شوی، جنګ یې غندلی او سولې ته یې خلک رابللي دي.

د منځنۍ دورې یو شاعر ملا جانان فدوي هوتک جګړه مارو ته د سولې په هکله داسې وایي:

عـــارفـــان کـــا لـــه جـهـــانـه ســـره ســولـه

تـــا تـــړلـی پـــه جـــهـــان د ســـولـــې ور دی

همدارنګه د پښتو ژبې پخوانیو او اوسنیو شاعرانو هېڅکله سوله له پامه نه ده غورځولې او جنګ یې غندلی دی.

رحمان بابا په دې لاندې شعر کې په خومره ښکلي ډول خلک سولې ته رابللي دي:

کـر د ګلـو کړه چې سـیمه دې ګلزار شـي
اغزي مه کره په پښو کې به دې خار شي

کوهـی مـه کنـه د بـل سـړي پـه لار کې
چېرې ستا به د کوهي په غـاړه لار شي

آدم زاد پـه معنـا واړه یـو صـورت دی
هـر چـې بـل آزاروي هـغـه آزار شي

هغـه زړه بـه لـه تویانـه پـه امـان وي
چې کښتی غوندې د خلکو باربردار شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په معاصره شاعرۍ کې سوله له هرې دورې څخه زياته راغلې ده او ولسونه يې د سولې په ساتلو مکلف ګڼلي او د جګړې تباهي او بربادي يې يو په يو بيان کړې ده. په معاصر شعر کې مو دلته دوه نمونې غوره کړي دي چې تاسې به يې ولولئ

مينه کر دی په وطن کې د ګلونو | مينه ژوند او سعادت دی د قامونو
د ژوندون ترخه په مينه خواږه کېږي | ورکوي مينه خواري د ولسونو
کوم قامونه چې په مينه سره ژوند کړي | تل وي خلاص د زمانې له افتونو
مينه مينه ده چې جوړ پرې دا جهان دی | مينه اصل د وجود او د انسان دی

ارسلان سليمي

چې خپل کور ودانوم زه | د بل کور نه ورانوم زه
نه مې چا سره بدي شته | نه مې چاته بدنيتي شته
له هر چا مې ورورولي ده | خپل پردي سره اشتي ده
زه هر چا له ښه غواړم | زه چې خان له خه غواړم

دوست محمد کامل مومند

د متن لنډيز:

سوله د جګړې بندول دي. سوله د جګړې ضد کلمه ده، په جګړه کې وژنه، ورانول او له تباهۍ او بربادۍ نور څه نشته. په سوله کې آرامي، ورورولي، مهرباني، سوکالي او ترقي ده.

انسانان په خپلو منځو کې توپيرونه لري او هر سړی د خپل استعداد او توان سره يو کار کوي. ځکه چې موږ يو د بل کار ته اړ يو. د انسانانو ترمنځ اختلافات هم شته خو دا اختلافات د خبرو اترو له لارې بايد حل شي. هېڅوک حق نه لري چې په چا باندې په زور يوه خبره ومني.

که اختلافات شديد شي، نو د حل لپاره يې سپين ږيري، جرګې، محلي شوراګانې شته. له دې سره قاضي، وکيل او محکمې هم شته چې شخړې حلوي.

د هېوادونو ترمنځ که اختلافات پيدا کېږي نو ملګري ملتونه يې حلوي. هر ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

اختلافات د خبرو او مذاکرې له لارې حل کېدای شي، نو لازمه نه ده چې د جګړې لاره ونيول شي او سوله له منځه لاړه شي.
موږ ټولو ته لازمه ده چې د سولې د دفاع او ساتنې فکر د انسانانو په ذهنونو کې ورزو، ځکه چې جګړه هم له همدغه ځای څخه پيلېږي.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې د ښوونکي له لوستلو څخه وروسته د متن يو، يو پراګراف ولولي او مفهوم دې څرګند کړي.

۲ـ زده کوونکي دې په دوه پراګرافونو کې د جګړې زيانونه او د سولې ګټې وليکي او په وار سره دې په ټولګي کې واوروي.

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره په لاندې موضوع باندې خبرې وکړي او خپل خپل نظر دې څرګند کړي (څنګه کولی شو د خلکو په ذهنونو کې د سولې ساتنې اصل ورزو.)

٤ـ (خلک ډول ډول دي) زده کوونکي دې ووايي چې دا جمله څه معنا لري. د ټولنې په ګټه ده که په تاوان؟

٥ـ دوه زده کوونکي دې د نورو په استازيتوب په وار سره په دې خبرې وکړي چې څنګه کولای شو اختلافات حل کړو؟

٦ـ زده کوونکي دې په دې خبرې وکړي چې ښځې د سولې په راوستو کې څه رول لوبولای شي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کورونو کې متن په غور سره ولولي او بيا دې د دې متن په رڼا کې د سولې په هکله يوه ليکنه وکړي. بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې د نورو ټولګيوالو په وړاندې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادب څه ته وايي؟

موږ په ښوونځي کې او هم له ښوونځي څخه د باندې ځينې کلمې اورو او يا يې په کتابونو او مجلو کې لولو، خو په اړه يې دومره معلومات نه لرو چې ورباندې وپوهېږو، د بېلګې په توګه ادب، ادبيات، ادبپوهنه، کره کتنه، ادبي تاريخ، ادبي ژانر او داسې نورې کلمې يا اصطلاحات چې په ادب يا ادبياتو پورې اړه لري، خو ځينې به يې له معنا او تعريف سره لازمه آشنايي نه لري. د دې لپاره مو په دې لوست کې په ادب خبرې کړې او د ادب ځينې څانګې مو درته په لنډه توګه روښانه کړې دي چې د ادب هره څانګه په لنډ ډول وپېژنئ.

ـ ادب څه ته وايي؟

ـ شعر او داستان هم د ادب برخې دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پخوانیو د آدب د کلمې په هکله ویل چې د ادب کلمه له (هذب) څخه اخیستل شوې چې (هذب) د بې عیبه معنا لري. د (هذب) کلمه به د هغې ونې لپاره استعمالېده چې څانګې او ښاخونه به یې پرې شول او صافه به شوه.

وروسته بیا دا کلمه د هغه چا لپاره کارېده چې عیبونه به یې ورک شول او مهذب به شو. وروسته دغه (هذب) په ادب واوښته.

د ادب کلمه په تهذیب هم معنا شوې لکه څه شی چې له چا سره لایق او مناسب وي دې ته هم ادب ویل کېږي. په تعریف کې به یې داسې ویل کېدل چې ادب هغه پوهه ده چې انسان په خپله وینا او بیان کې له تېروتنې څخه ساتي. همدارنګه ادب پوهې، زیرکی اخلاقي تهذیب او فضیلت ته هم وایي او په اصطلاح کې هغه پوهه او ریاضت دی چې انسان ته فضیلت وربه برخه کوي او په خپلو کړو وړو کې یې له تېروتنې څخه ژغوري.

په اوسنیو څېړنو کې ادب یو ژبنی هنر دی چې واقعیتونه په انځورونو کې وړاندې کوي. ادب واقعیت مخامخ او نېغ په نېغه نه بیانوي، بلکې په ښکلي او احساس پاروونکي شکل یې وړاندې کوي. شاعر او لیکوال له واقعیت څخه خپله اخیستنه کوي او بیا یې په عاطفي بڼه انځوروي. د ادبي ژانر (شعر، کیسې، ډرامې، طنز او نورو) مهمه ځانګړتیا دا ده چې احساس ولېږدوي او که دا کار ونه کړي او د اورېدونکي یا لوستونکي پر عواطفو اغېزه ونه کړي، هغه ادبي اثر نه دی. ادب مخامخ نصیحت او لارښوونه نه کوي خو یوه پېښه داسې بیانوي چې تر لوستلو وروسته د شخص په سلوك او فکر کې مثبت بدلون راولي. بد ته بد وایي او له ښو سره مینه وکړي. ادبیات د انسان ښکلاییز ذوق تسکینوي، سرکښه غرایز تعمیروي، شاډل ذوقونه یې تربیه کوي. د غمونو او اندېښنو په وخت کې انسان ته تسلي ورکوي. ادبیات دوې مهمې برخې لري چې یوه یې تخلیقي ادبیات او بله یې تحقیقي ادبیات دي.

تخلیقي یا هنري ادبیات هغو ادبي آثارو ته ویل کېږي لکه شعر، داستان، ډرامه، طنز، ادبي ټوټه، تکل او داسې نور... تحقیقي ادبیات د ادبي آثارو د ماهیت، منشاء، تکامل او

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرنګوالي په باره کې څېړني ته ویل کېږي. په بله وینا تخلیقي ادبیات هنري ادبي آثار دي او تحقیقي ادبیات ددغو آثارو په باره کې بحث او څېړنه ده چې دغو تحقیقي ادبیاتو ته ادبپوهنه هم وایي.

ادبي ژانرونه

ژانر (genre) فرانسوي کلمه ده چې د نوع یا ډول معنا لري. ادبي اثار د شکل او جوړښت له پلوه د یوه یا بل ژانر په ډله کې راځي. په اروپا کې پخوا دغه ژانرونه منل شوي وو:

اېپیک، لیریک او ډراماتیک

اېپیک حماسې ته وایي. په نثر او نظم دواړو کې راتلای شي. د اېپیک یا حماسې ځینې نامتو نمونې دا دي: د هومر ایلیاد او اودیسې، د هند مهابهارا ته، د فردوسي شاهنامه، د پښتو آدم خان درخانۍ او مؤمن خان او شیرینو.

د لیریک کلمه له لاتین څخه راوتلې ده. لایر د موسیقۍ یو ډول تاریزه اله وه چې سندرې به ورسره ویل کېدې. لیریک کلمه د غنایي اشعارو لپاره کارول کېږي چې دغه اشعار د تخیل، هیجان او ترنم څرګندې نښې له ځان سره لري او د شاعر ځانګړي احساسات څرګندوي. په اوسني وخت کې ناول، لنډه کیسه، شعر، ادبي ټوټه او تکل منل شوي ادبي ژانرونه دي. په اوسني وخت کې د ژانر اصطلاح په پراخ مفهوم استعمالېږي، لکه داستان یو ادبي ژانر دی او د داستان هر ډول لکه لنډه کیسه، ناول، طنز او تکل هر یو ځانته ادبي ژانر دی.

همدارنګه په لیریک کې شعر ژانر دی او بیا د شعر نور ډولونه لکه غزل، قصیده، مثنوي، رباعي او داسې نور هر یو د شعر ډولونه دي.

په اېپیک یا حماسه کې هم پخوا دوه ژانرونه ډېر مشهور وو، لکه: تراژیدي او کمیډي.

د ادبپوهنې څانګې

ادبپوهنه درې څانګې لري: ادبي تیوري، ادبي کره کتنه او ادبي تاریخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبي تیوري د ادبي آثارو پر منشاء، ماهیت، تکامل، ارزښت او د ارزونې پر مېتود او لارو بحث کوي. د ادب تیوري د ادبپوهنې د نورو څانګو لپاره اصول او لارې چارې برابروي.

د مثال په توګه ادبي کره کتونکی چې یو ادبي اثر ارزوي د ارزونې معیارونه له ادبي تیورۍ څخه ترلاسه کوي.

د ادبپوهنې بله څانګه ادبي کره کتنه ده. ادبي کره کتنه پر ادبي اثارو قضاوت کوي د ادبي آثارو ښه او بد، ښکلي او بدرنګه اړخونه رابرسېره کوي. په ادبي کره کتنه کې باید له شخصي مینې، کینې، توهین او سپکاوي نه ډډه وشي او له علمي قضاوت او علمي ژبې څخه کار واخیستل شي.

د ادبي کره کتنې هدف دادی چې له لوستونکي سره د ادبي اثر په ارزونه کې مرسته وکړي او لیکونکي ته لارښوونه وکړي چې د خپلې لیکنې نیمګړتیاوې او ښېګڼې وپېژني.

ادبي کره کتنه په هغه ټولنه کې ډېره اغېزه اوګټه لري چې د بیان او تخلیق آزادي وي. که چېرې دا نه وي نو هلته ادبي کره کتنه د اختناق او سانسور د وسیلې په توګه استعمالېږي.

د ادبپوهنې بله مهمه څانګه ادبي تاریخ دی چې د ادب تاریخ او د ادبیاتو تاریخ هم ورته وایي. د ادب تاریخ هغه پوهنه ده چې د هنري ادبیاتو د پیدایښت او ودې جریان له تاریخي شرایطو سره د ارتباط په لړکې څېړي. لکه د انسان ژوند چې څومره په ادب کې ځلېدلی، رابرسېره کوي یې. ادبي تذکره له ادبي تاریخ سره توپیر لري. په ادبي تذکره کې د لیکوال او شاعر پېژندګلوي (بیوګرافي) راځي او په ادبي تاریخ کې ادبي جریان او تحول څېړل کېږي.

د ادب دغه یاد شوي ډولونه په شلمه پېړۍ کې پښتو ژبې ته رانوتل او وپالل شول، ځکه چې شلمه پېړۍ د پښتو ادبیاتو د پرمختګ او پراختیا پېړۍ ده. په همدې پېړۍ کې د پښتو هنري نثر رامنځته شو. په همدې پېړۍ کې پښتو ناولونه، ډرامې، لنډې کیسې، ادبي ټوټې، سفرنامې، راپورتاژونه، ځان پېژندنې، تکلونه او نور ادبي ژانرونه رامنځته شول.

په همدې پېړۍ کې پښتو آثار د چاپ غېږې ته ولوېده. پښتو د راډیو په څپو کې خوره

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه. پښتو د سینما په پرده پلې شوه. پښتو د تلویزیون او کمپیوټر په سکرین راغله.

په دې پېړۍ کې پښتو ته ټول امکانات برابر شول چې د عصر غوښتنه او د وخت ضرورت و. د دغو امکاناتو تر څنګه دا اړتیا هم پیدا شوه چې پښتانه لیکوال له نویو غوښتنو سره سم لیکنې وکړي او نړیوال معیار په نظر کې ولري.

له همدې کبله په روانه پېړۍ کې د لیک او لیکوالۍ لارښودونه هم ولیکل شول او د لیکوالۍ، املا او انشا لوستونه په درسي کتابونو کې هم شامل شول.

د متن لنډیز:

ادب یو ژبنی هنر دی چې واقعیتونه په انځورونو کې وړاندې کوي. ادب دوې مهمې برخې لري چې یوه یې تخلیقي ادبیات او بله یې تحقیقي ادبیات دي. تخلیقي ادبیات ادبي آثارو ته ویل کېږي لکه شعر، داستان، ډرامه او نور... تحقیقي ادبیات د ادبي آثارو د ماهیت منشاء، تکامل او څرنګوالي په باره کې څېړنې کوي په بله وینا تخلیقي ادبیات هنري ادبي آثار دي او تحقیقي ادبیات د دغو آثارو په باره کې بحث او څېړنه کوي. تحقیقي ادبیاتو ته ادبپوهنه هم وایي. ادبپوهنه درې څانګې لري: ادبي تیوري، ادبي کره کتنه او ادبي تاریخ.

ادبي تیوري د ادبي آثارو پر منشاء، ماهیت، تکامل، ارزښت او د ارزیابۍ پر مېتود بحث کوي. ادبي کره کتنه پر ادبي آثارو قضاوت کوي. د یو اثر ښې او بدې خواوې رابرسېره کوي او لیکوال ته لارښوونه کوي.

د ادب تاریخ هغه پوهنه ده چې د هنري ادبیاتو د پیدایښت او ودې جریان له تاریخي شرایطو سره د ارتباط په لړ کې څېړي. دا درې واړه څانګې یوه له بلې سره ارتباط لري او یو د بل مرستندوی دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او لاندې پوښتنو ته دې ځوابونه ووايي:
ـ د ادب کلمه له څه شي نه راوتلې ده؟
ـ ادب په څو برخو وېشل کېږي؟
ـ ادبپوهنه کومې څانګې لري؟
ـ ادبي تاريخ څه ته وايي؟
ـ ژانر، اېپيک او ليريک کلمې څه شي ته استعمالېږي؟

۲ـ زده کوونکي دې د هغو ادبي ژانرونو نومونه واخلي چې دوی يې پېژني؟
۳ـ څو زده کوونکي دې په وار سره په کره کتنه خبرې وکړي چې کره کتنه څه ګټې لري؟
٤ـ تاسې په پښتو ژبه کې کوم اوسني ليکوال پېژنئ؟
٥ـ زده کوونکي دې د خپل راتلونکي په هکله يو يو پراګراف وليکي او په وار سره دې په ټولګي کې واوروي؟
٦ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:
(فضيلت، رياضت، تهذيب، منشاء، ماهيت، تکامل، اختناق، سانسور، تحول).

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د متن په موضوعاتو کې څانته يوه موضوع وټاکي او په اړه دې لس کرښې وليکي، په راتلونکي درسي ساعت کې دې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشحال خان خټک

د پښتو ادب منځنۍ دوره په نومیالیو شاعرانو ښکلې ده چې هر یو یې ځانته ځانګړې ځای او آثار لري. یو له دغو نومیالیو څخه خوشحال خان خټک دی چې پښتو ادب پرې وياړي. دغه د تورې او قلم خاوند پښتو ادب ته ډېر ارزښتمن کتابونه په میراث پرې ایښي دي.

خوشحال خان خټک د پښتو ادب سرلاری دی چې د حماسي سبک په رامنځته کېدو يې ډېر لارويان په ځان پسې روان کړي. په دې لوست کې به د ده د ژوند او ادب پر بېلابېلو اړخونو پوه شئ.

- تاسې د خوشحال خان خټک په هکله څه معلومات لرئ؟
- خوشحال خان خټک پښتو ادب ته څه ورکړي دي؟
- ولې خوشحال د هند د حکمرانې مغلي کورنۍ پر ضد جنګېده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشحال خان خټک د هند د مغلي پاچا نور الدين جهانګير په وخت کې په (۱۰۲۲هـ ق)، (۱۶۱۳م) د پېښور په اکوړه کې وزېږېد.

پلار يې شهباز خان، نيکه يې يحيی خان او غور نيکه يې ملک اکوړی و. خوشحال خان په خپله يوه قصيده کې خپله پېژندګلوي په دې ډول کوي:

زه خوشحال د شهباز خان يم ... چې تورزن يم کان په کان
شهباز خان د يحيی خان و ... چې بل نه و هسې ځوان
يحيی خان د اکوړي و ... چې په توره شو سلطان
د اکبر بادشاه په دور ... شو د خپل ولس ستر خان

د هجرت زر دوه ويشت سن و
چې زه راغلم په جهان

د خوشحال خان مشر نيکه ملک اکوړی د هند د مغلي پاچا جلال الدين اکبر له خوا د خټکو د مشر په توګه وټاکل شو. اکبر پاچا ملک اکوړي ته له خير اباد څخه تر نوښاره پورې سيمه په جاګير کې ورکړه. د سرک ساتل او په پاچاهي لاره باندې د ځارويو د تګ راتګ د محصول ټولولو امتياز هم ده ته ورکړل شو.

د خوشحال خان ژوند له ماشومتوب څخه تر سپين ږيرتوبه پورې له حوادثو ډک دی. دی شپږ کلن و چې په لنډي سيند کې ډوب شو، خو د کلي د يوې ښځې په واسطه وژغورل شو.

په اته کلنی کې پرې له ځېرې څخه يو کاڼی راولوېد او سر يې داسې ټپي شو چې يوه اونۍ له مرګ سره لاس و ګرېوان و، خو وروسته ورو، ورو په رغېدو شو.

د واده په شپه سختې تبې نيولی و او د کورنۍ غړو په بړستنو کې داسې پټ کړی و چې د ساه ايستلو توان يې نه و. خوشحال خان د پلار له مړينې وروسته د خپل قوم مشر وټاکل شو. دغه وخت د هند پاچا شاه جهان و او له خوشحال خان سره يې اړيکې ښې وې، خو کله چې اورنګزيب خپل وروڼه مړه کړل او خپل پلار شاه جهان يې بندي کړ، نو خوشحال

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان يې هم په (۱۰۷٤هـ ق)، (۱٦٦٤م) کې ونيو.

خوشحال خان دوه نيم کاله په ډيلي او د جيپور د رياست د رنتبور په زندان کې تېر کړل. بيا آګرې ته ولېږل شو. د څلورو کالو بند او نظر بندۍ څخه وروسته آزاد شو.

خوشحال خان چې کله خپل وطن ته راستون شو، نو د هوډ نيولو په تکل کې و.

خوشحال په خپل يو شعر کې دغه حالت په دې ډول څرګندوي:

پس له بنده دی دا عزم د خوشحال د خاطر جزم
يا نيولی مخ مکې ته يا مغلو سره رزم

خوشحال خان د پښتنو د امپراتورۍ د بيا جوړونې او افغاني دولت د جوړښت لپاره توره تر ملا کړه او ويې ويل:

د افغان په ننګ مې وتړله توره
ننګيالی د زمانې خوشحال خټک يم

خوشحال خان له مغلو سره ډېر جنګونه وکړل. په ډېرو جنګونو کې يې مغلو ته ماته ورکړه، تر دې چې د هند مغلي پاچا اورنګزيب پخپله لاهور ته راغی او په حسن ابدال کې يې دوې مياشتې تېرې کړې.

ايمل خان مومند او دريا خان اپريدی هغه نوميالي پښتانه وو چې پخوا يې د مغولو د حکومت د ظلم او زياتي په وړاندې د خپلواکۍ بيرغ پورته کړی او پښتانه يې د آزادۍ جنګ ته تيار کړي وو. بيا نو خوشحال خان خټک هم ددغو نوميالیو مشرانو تر څنګ ودرېد او د مغولو په وړاندې يې د ستر جنګ ميدان ته ورودانګل.

د خوشحال خان د عمر وروستي څو کاله د سختو غمونو، مصيبتونو او ستونزو نه ډک کلونه وو. د خوشحال خان يو زوی بهرام خان له مغلو سره ملګری شو او هڅه يې کوله چې خوشحال خان ونيسي او مغلو ته يې وسپاري.

بهرام خان له اورنګ زيب څخه زده کړې وو چې سرې کولای شي خپل پلار زنداني کړي او خپل ورونه ووژني، نو ده هم د خپل پلار د نيولو هڅه وکړه، خو بريالی نه شو او خوشحال خان هم خپل هوډ پرې نښود. خوشحال خان د ژوند په وروستيو ورځو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اېريدو ته لاړ او په ډمبره نومې ځای کې يې پناه واخيسته.

خوشحال خان له ډېرو کړاوونو وروسته په ۱۱۰۰هـ ق ۱٦۸۹م له دې نړۍ څخه سترگې پټې کړې.

د خــوشــحــال قــدر کــه اوس پــه هــيــچا نشته
پــس لــه مــرگــه بــه يــې يــادکــا ډېــر عــالم

خوشحال خان په عقيده سني مسلمان او په اهل سنت والجماعت کې حنفي و. د اهل بيتو سره يې ډېره مينه وه. د لمونځ او روژې ډېر پابند و او د سخاوت خو يې دا حال و چې د خانۍ او سردارۍ سره صاحب نصاب شوی نه و. وضعه يې فقيرانه وه، ډېر رښتينی او د رښتيا ويلو پابند و.

د ارادې ډېر کلک، ډېر تورزن، شجاع او خود اره سړی و. همېشه د احسان تابع و په دښمنۍ کې به يې هم د احسان حق نه هېرولو. طبيعت يې تېز و. د ټوپک، غشي او باز هر قسم ښکار به يې کولو. بازونه او اسونه به يې ډېر ساتل. په کتاب، سرود او ښايست مين و، دغه شوقونه يې تر اخري عمره ساتلي وو.

خوشحال خان خټک په نظم او نثر کې ډېر کتابونه وليکل. تر ده دمخه په پښتو کې مسجع نثر دود و. خوشحال خان خټک پښتو نثر ښېرته ساده او روان کړ. دستارنامه يې په ساده او روان نثر وليکله چې په نثر کې د ده تر ټولو غوره کتاب دی.

خوشحال خان خټک دستارنامه په زندان کې وليکله او په ټولنه کې يې د مشرتابه لپاره شل هنرونه او شل خصلتونه وټاکل. خوشحال خان خټک د پښتو په الفبا کې هم زياتونې وکړې. خوشحال خان خټک په شل کلنۍ کې د شعر ويل پيل کړل او پښتو شعر يې لوړو پوړيو ته ورساوه. د خوشحال خان خټک د شعر موضوعات رنگارنگ دي، خو د رزم او بزم برخه يې درنه ده. د خان وطني او ملي کلام د هغه د ادبي آثارو يوه امتيازي او مهمه برخه ده. د خوشحال خان دا د آزادۍ له ولولو نه ډک اشعار که يو خوا د وطن سره د ده مينه څرگندوي، نو له بله پلوه د پښتنو او مغلو د سياسي کشمکش د تاريخ يو مهم څپرکی دی. د خان ملي شاعري له خپل قام سره د مينې، کلک هوډ، آزادۍ، مېړانې او اصلاحي

(c) ketabton.com: The Digital Library

لارښوونو نه ډکه ده. د همدې مينې له کبله په خپل قام سخت انتقادونه کوي او د پښتنو د ښو صفتونو سره د هغوی د کردار نيمګړې خواوې هم بيانوي.

هغه د خپل ولس او ټولنې ژوره مطالعه درلوده او د ټولو اړخونو څخه ښه خبر و. دا هر څه يې په خپل شعر کې انځور کړي او د دوی د اصلاح کوښښ يې کړی دی. د ده په شاعرۍ کې د جذباتو ډېر زور، هيجان او توپان هم په ډېر اخلاص او صداقت سره ښکاري.

د خوشحال په کورنۍ کې د ده زامن او لمسيان هم شاعران وو، لکه: د ده زامن اشرف خان هجري، عبدالقادر خان خټک، صدر خان، لور يې حليمه خټکه، لمسيان يې افضل خان خټک او کاظم خان شيدا هم د ديوانونو خاوندان دي. خوشحال خان خټک په نظم او نثر کې زيات کتابونه ليکلي چې ځينې مهم يې دادي:

د نظم برخه

۱ـ ديوان: د خوشحال خان خټک د شعرونو شمېر له څلوېښتو زرو بيتونو اوړي. خوشحال خان خټک په پښتو او فارسي دواړو ژبو کې شعرونه ويلي دي. فارسي شعرونه يې هم په ديوان کې راغلي دي.

۲ـ بازنامه: يو منظوم اثر دی چې د بازونو د ډولونو، د هغوی د مرضونو د علاج او د بازونو د ښکار په هکله پکې معلومات راغلي دي.

۳ـ هدايه: د فقهې د مشهور کتاب پښتو ژباړه ده.

٤ـ آئينه: د فقهې په برخه کې دی او له عربي ژبې څخه ژباړل شوی دی.

۵ـ فضل نامه: فقهي موضوعات او نور اسلامي مسايل پکې راغلي دي.

٦ـ سوات نامه: سوات ته د خوشحال خان د تګ خاطرات او د سوات جغرافيايي حالات پکې بيان شوي دي.

۷ـ طب نامه: طبي موضوعات پکې څېړل شوي دي.

۸ـ فرخنامه: د توري او قلم مناظره پکې راغلې ده.

۹ـ فراقنامه: د خوشحال د بند د ورځو حالات پکې راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نثر برخه

۱ـ دستار نامه: خوشحال خان خټک په دې کتاب کې د دستار د سړي لپاره شل هنرونه او شل خصلتونه بيان کړي دي.

۲ـ بياض: په دې کتاب کې د خوشحال خان خټک ژوند ليک، د ده د کورنۍ احوال او د ده تاريخي کارنامې راغلي دي.

له بياض څخه د خوشحال خان خټک د نثر نمونه:

(په اخير د جمادي الثاني د تيرا نه راروان شوم. راز علي، حسن علي، موسی و غيره ښه، ښه سواره بدرقه راسره وو.

په بازار راغلم. هور ته ايمل خان په مخه راغی، سره کېناستو. دی تيرا ته راته، وې چې راسره جار وځه، ما وې چې که زه پوهېدای چې ته به رايشې زه به ستا وراتلو ته معطل وم. اما اوس روان يم.

افريديو ستنولم، ستون نه شوم. اوس جاروځم څه خو عيب غوندې شي. يو څو خبرې مو سره وکړې،روان شوم، افريدي مې سره رخصت کړل. سرو پای بها مې هر کدام ته ورکړه، د ښخوبي په لار ايمل خان سره ډکې لره راغلم، شپه مې هورته تېره کړه. سبا بېرې راغله، پورې شوو، ورو، ورو مومندو کې تلو.

واړو ښه پښتونولي کوله. هر ځای به په ښه روش راغله. ضيافت و غيره به يې ښه وکړو. ځای په ځای راسره وو. تر خپل حدود نه يې تېرولو، مهمند ښه عالم وليد شه.)

د خوشحال خان خټک د کلام نمونه:

په کاته، کاته مې سترګې په خاته شي
چې خبر دې د راتلو رابانـدې وشي

ته خو اوس له ما نه لاړې مـرور شوې
دا زما ياري دې هم ګوندې په زړه شي

ګـوره تا رابانـدې کومې کـوډې وکړې
که په پښو درځنې درومم زړه مې نشي

چـې ديـدن د مـين وکـړمـه تـازه شم
لکه کښت چې په بـاران سره اوبه شي

د ښه يار بېلتون د ستوني پرېکول دي
په يـرغ به ستونی چېرې پرېکاوه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ارمان د هغه وخت یم دریغه، دریغه! که د زني سیب یې بیا زما په خوله شي
د خپل یار د جدائیه هسې کار دی لکه ساه چې له وجود نه په واته شي
بخته! هومره مدد بیا راسره وکړه چې په غیږ کې مې بیا تللی یار ویده شي
د خوشحال سلام په واړو ښو یارانو
ګوندې بیا یې په لیدو سره زړه ښه شي

د متن لنډیز
خوشحال خان خټک د پښتو ادب د منځنۍ دورې هغه نومیالی شاعر دی چې په نظم او نثر کې یې په لسګونو کتابونه لیکلي دي.
دی د مغلي پاچا نور الدین جهانګیر په زمانه کې په (۱۰۲۲هـ ق) کال د پښتونخوا په اکوړه کې زیږیدلی او په (۱۱۰۰هـ ق) کې وفات شوی دی. په نثر کې یې مشهور کتاب دستارنامه دی او په نظم کې یې سوات نامه، باز نامه، طب نامه او د شعرونو دیوان ډېر زیات شهرت لري.
خوشحال خان په شل کلنۍ کې په شعر ویلو پیل کړی او په پښتو ادب کې د حماسي سبک سرلاری دی. خوشحال خان د هند د حکمرانې مغلي کورنۍ پر ضد مبارزه کوله او د اورنګزیب پر ضد جنګیده.
خوشحال خان د پښتو ادب په بېلابېلو څانګو کې مهم آثار پرې ایښي او د ادب په هر ډګر کې یې قلم ډېر ښه چلیده. خوشحال خان خټک لا ډېر پخوا د خپل ځان په هکله ویلي وو:
خټک خو پرېږده په درست جهان کې عجب که هسې فرهنګیالی راشي

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- خوشحال خان په کوم کال او کوم ځای کې دنیا ته راغی؟
- خوشحال خان ولې د اورنگزیب له خوا بندي شو؟
- په نثر کې د خوشحال خان کوم کتابونه پېژنئ؟
- په نظم کې د خوشحال خان مشهور کتابونه کوم دي؟

۲ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:

(جزم، رزم، هوډ، بزم، یرغل، فرهنگیالی)

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره د خوشحال شعر ولولي او ښوونکی دې د زده کوونکو د شعر لوستل او د کلماتو سم تلفظ وڅاري.

۴ـ زده کوونکي دې په لاندې شعر خبرې وکړي او د شعر اصلي مقصد دې روښانه کړي:

ختک خو پرېږده په درست جهان کې عجب که هسې فرهنگیالی راشي

۵ـ زده کوونکي دې د خوشحال د کلام نمونه ولولي او بیا دې د شعر مفهوم په خپلو خبرو کې ووایي.

۶ـ یو زده کوونکی دې د خوشحال د کوچنیتوب پېښې ووایي.

۷ـ څو زده کوونکي دې د خوشحال د کورنۍ د څو تنو شاعرانو نمونه واخلي.

کورنۍ دنده

ستاسې له نظره خوشحال خان ختک څه ډول شخصیت دی؟

په دې اړه یوه لنډه مقاله ولیکئ. د مقالې د لیکلو په وخت کې له خپلو مشرانو څخه مرسته وغواړئ او یا هم له کوم کتاب څخه گټه واخلئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو نحوه یا جمله پوهنه

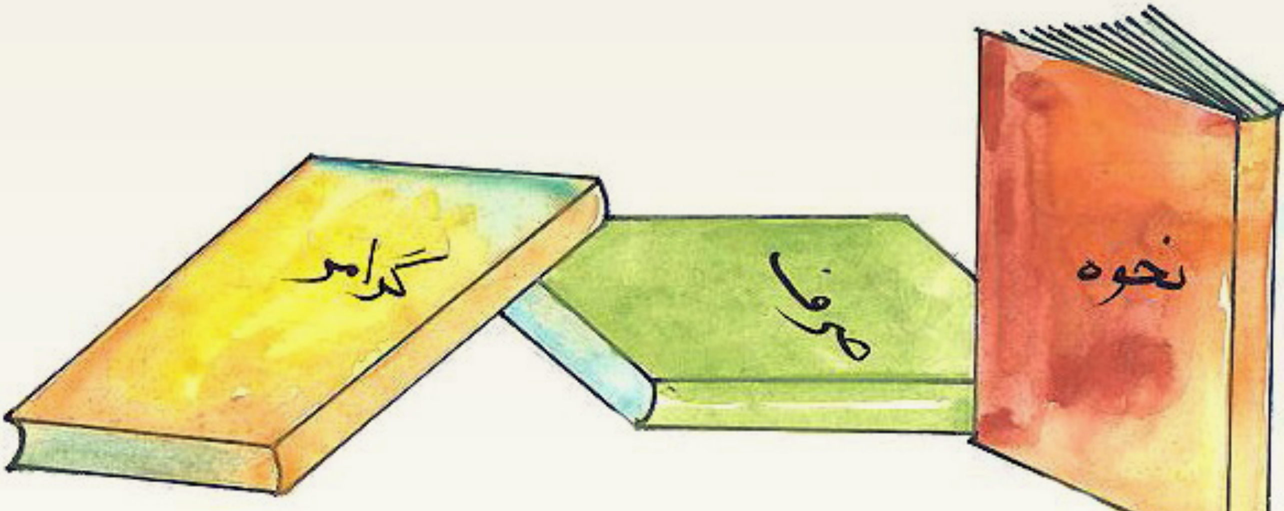

په عامه توګه ژبه د پوهولو او راپوهولو یوه وسیله ده. موږ د خبرو له لارې یو بل پوهوو او خپل مطلب حلوو. په خبرو کې کلمې او جملې کاروو. د نحوې علم چې د ژبپوهنې یوه برخه ده، له جملې څخه بحث کوي. ژبپوهنه هغه علم ته وایي چې د یوې ژبې اصلي جوړښت تر څېړنې لاندې نیسي یا هغه پوهنه ده چې د معاصرو علمي طریقو پر بنسټ د ژبې ماهیت او څرنګوالی مطالعه کوي. ژبپوهنه د بېلابېلو ژبو کورنۍ د دوی خپلوي، ډلې او تاریخي بدلونونه هم څېړي.

ژبپوهنه درې برخې لري، فونولوژي (غږ پوهنه)، مورفولوژي (لغت پوهنه)، سنټکس (نحوه یا جمله پوهنه). جمله پوهنه د جملې د جوړښت او ډولونو په اړه بحث کوي.

دادی په دې درس کې تاسې ته د جمله پوهنې په اړه معلومات درکوو.

جمله څه ته وایي او په خبرو کې څه ارزښت لري؟

که د جملو جوړښت سم نه وي په خبرو کې به څه ستونزه رامنځته شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نحوه یا جمله پوهنه
(Syntax)

نحوه عربي کلمه ده چې لغوي معنا يې لاره، طريقه، روش طرز او دود دی. په اصطلاح کې د ګرامر هغه برخه ده چې په جملو کې د کلمو د ځای پر ځای کېدلو، د کلمو پر اړيکو، ترتيب او ترکيب باندې غږېږي.

په بله وينا نحوه هغه پوهنې ته ويل کېږي چې د يوې ژبې د جملو، عبارتونو، فقرو، ترکيبونو له جوړښت، ترتيب او تنظيم څخه بحث کوي.

د وينا د توکو (اجزاوو) خپل منځي اړيکې او جوړښت د نحوې موضوع ده.

څرګنده ده چې جمله پوهنه په يوې جملې کې د کلمو (مورفيمونو) د ګرامري ترکيب د يوځای کېدو طريقه، ترتيب او معنوي رابطه په يوې ټاکلې ژبه کې څېړي او يا په بله وينا د جملو لفظي جوړښت او معنوي ځانګړتياوې مطالعه کوي، نو څنګه چې د نحوې د مطالعې او څېړنې اصلي او اساسي مواد جملې دي، نو په همدې توګه د کلمو ترکيب هم د جملو په جوړښت کې يوه برخه ګڼل کېږي، لکه: هلک ولوېد. دا يوه ساده جمله ده او له دوو کلمو څخه جوړه ده. لومړۍ برخه يې ((هلک)) چې د جملې فاعل (مسند اليه) او دويمه برخه يې ((ولوېد)) فعل (مسند) دی، که چېرې په همدغې جملې کې د جملې د فاعل (هلک) سره ځينې مورفيمونه چې نحوي رابطه سره ولري، يوځای شي، نو دغه فاعل (هلک) د خپلو اړوندو توکو سره يو ترکيب دی. لکه ښه هلک، يو ډېر ښه هلک، يو غښتلی تکړه ښه هلک. دغه ډله کلمې له يو بل سره نحوي رابطه لري او په پورتنۍ جمله کې د هلک سره د مبتدا په حيث راځي چې د ترکيب په نامه يادېږي. همدارنګه د (ولوېد) فعل سره چې د جملې مسند دی يو شمېر نورې کلمې يوځای شي او نحوي رابطه ولري د جملې په مسند (خبر) کې راځي، لکه: سخت ولوېد، په زوره ولوېد، سخت په زوره ولوېد. يا وران ولوېد، ډېر وران ولوېد، خورا ډېر وران ولوېد.

په پورتني اسمي ترکيبونو کې ګورو چې هلک د ترکيب اصلي جز دی او د خپلو متعلقاتو سره يو اسمي ترکيب ګڼل کېږي او په دويمه برخه کې ولوېد د فعلي ترکيب اصلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

جز دی نو فعلي ترکیب ورته ویلی شو.

نو ویلی شو چې ترکیب د دوو یا زیاتو خپلواکو او ناخپلواکو، کلمو او مورفیمونو له یوځای کېدو څخه عبارت دی چې اجزا یې یو له بله سره ګرامري ارتباط ولري. ترکیبونه بیا په خپل وار د معنا او جوړښت له مخې بېلابېل ډولونه لري.

جمله (Sentence): جمله عربي کلمه ده. لغوي معنا یې مجموعه او ټولګه ده او په اصطلاح کې د الفاظو او کلمو یو داسې ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم څرګندوي. یا په بله وینا جمله د یوې ژبې هغه خپلواکه ګرامري برخه ده چې د جوړښت او معنا له مخې پوره او بشپړه وي.

د جملې بنسټیزې برخې: هره جمله دوه بنسټیزې برخې لري. مبتدا او خبر چې د جملې زړی یا هسته جوړوي. لکه په دې بېلګو کې: نجونې راغلې، ورځ تېره شوه، ټولنه وده کوي، په دغو جملو کې د مبتدا (مسند الیه) او خبر (مسند) برخې په خپلواکه توګه راغلي دي.

۱ـ مبتدا (مسند الیه، فاعل= subject)

مبتدا د جملې یوه خپلواکه (مستقله) معنا لرونکې برخه ګڼل کېږي. په جمله کې ددغې برخې په اړه خبر ورکول کېږي. یا مبتدا (مسند الیه) هغه برخه ده چې د هغې په نسبت څه ویل کېږي. یعنې د یو حکم نسبت ورته کېږي.

په دې برخه کې د اشخاصو نومونه، د شیانو نومونه، ضمیرونه، صفتونه، عددونه، قیدونه له ټولو ساده او مرکبو بڼو سره راځي. سربېره پر دې په اصلي حالت او اوښتي یا (مغیره) حالت کې هم راتلای شي. لکه: زده کوونکي د آزموینې په فکر کې دي. لمر راوخوت. خلکو خپل کار کاوه، تیل توی شول.

په پورته جملو کې (زده کوونکي، لمر، خلکو، تیل) د مبتدا (مسند الیه) او د جملو نورې برخې د خبر (مسند) په توګه راغلي دي.

۲ـ خبر (مسند): خبر یا مسند د جملې هغه بنسټیزه برخه ده چې د مبتدا (مسند الیه) حال څرګندوي. خبر هم د مبتدا په شان د وینا او کلام له ټولو توکو څخه راتلای شي. خبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جوړښت له مخې کېدای شي چې ساده او یا مرکب وي. خبر په دوو ډولونو وېشل کېږي. اسمي او فعلي.

هغه جملې چې د خبر په برخه کې یې پوره فعل یا فعلي ترکیب راغلی وي، د فعلي جملې په نامه یادېږي. هغه جملې چې مبتدا او خبر دواړه یې نومونه وي اسمي جملې ورته وایي، لکه: د کلي مشر خانمیر دی (اسمي جمله)، زه ښار ته ځم (فعلي جمله).

د جملې ډولونه: جمله د جوړښت له مخې په دوو لويو ډلو وېشل کېږي، یوه ستوې یا ساده جمله، غبرګه یا مرکبه جمله.

۱ــ یوه ستوې یا ساده جمله: یوه ستوې جمله هغه ده چې له یو فاعل او یو فعل څخه جوړه وي. یا په بله وینا له یوې مبتدا او یوه خبر څخه جوړه وي، یوه ستوې جمله په دوه ډوله ده:

الف: لنډه ساده یوه ستوې جمله: هغه جمله ده چې بنسټیزې برخې (مبتدا ــ خبر) یې له یوې خپلواکې کلمې او یا لنډ ترکیب څخه جوړ وي، لکه: احمد راغی، جمیله راغله، د لمر سترګه پرېوته، سپوږمۍ راوختله.

ب: اوږده یوه ستوې جمله: هغه جمله ده چې بنسټیزې برخې (مبتدا- خبر) د څو ساده لنډو یا اوږدو ترکیبونو څخه جوړ وي، لکه:

د احمد شاه بابا ښوونځي زده کوونکو په کلنۍ آزموینه کې ښې نمرې واخیستې.

د ملالۍ لیسې نجونو د والیبال په سیالۍ کې ښې نمرې ترلاسه کړې.

۲ــ مرکبه یا غبرګه جمله: هغه جمله ده چې له دوو یا زیاتو ساده (یوه ستوو) جملو څخه جوړه او یوه جمله له بلې سره لفظي او معنوي اړیکې ولري، خو هره جمله خپلې ځانګړنې ولري.

په پښتو ژبه کې غبرګه یا مرکبه جمله دا لاندې ډولونه لري:

۱ــ پیوستې یا خپلواکې غبرګې جملې: هغه دي چې له دوو یا زیاتو یوه ستوو جملو څخه جوړې شوي وي او دغه جملې په نحوي توګه یو له بل سره مساوي حیثیت ولري. په نسبي توګه خپلواکې ګڼل کېږي، په دوه ډلو وېشل کېږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف: لنډه غبرګه پیوسته جمله: چې د دواړو جملو اساسي برخې يې له لنډو ساده اسمي او فعلي ترکیبونو څخه جوړې وي، لکه:

لمر راوخوت او شاوخوا رڼا شوه، سپوږمۍ پرېوته او شاوخوا تیاره شوه

ب: اوږده پیوسته غبرګه جمله: هغه ده چې د جملې په مبتدا او خبر دواړو برخو کې د جملې اجزاوې له دوو څخه زيات توکي ولري او په اجزاوو کې يې ډېربښت او پراخوالی راغلی وي، لکه:

آزموينه راغله او زیاتره زده کوونکي د آزموينې له سختوالي څخه په ډار او اندېښنه کې دي. دا غبرګې جملې هم په دوه ډوله دي.

لومړی: آزاده یا پرانیستې جمله: هغه جمله ده چې له دوو، درېوو یا ډېرو جملو څخه جوړه وي چې شمېر يې نور هم پسې زیاتېدای شي؛ خو دغه جملې په آزاد چوکاټ کې راځي، لکه:

کله به باران ورېده، کله به واوره ورېده، کله به شين شو، کله به وربخ شوه او د باران څاڅکي به شول.

یا: کله به ورو روان و، کله به تېز شو او په منډه به شو او چې ستړی به شو، نو دمه به يې وکړه.

۲_ محدوده یا تړلې او ناخپلواکه غبرګه جمله

دا جملې معمولاً په دوو جملو ختمېږي. کله کله درې جملې هم سره یوځای شوي وي، لکه: باید تللی وای، خو لاړ نه شو.

د معنا له مخې د جملې ډولونه: په پښتو ژبه کې جمله د معنا له مخې په دوو لويو ډلو وېشل کېږي: ۱_ خبري، ۲_ ناخبري.

لومړی: خبري یا بیاني جملې: هغه جملې دي چې د یوه څيز د حال او کیفیت بیان او څرګندونه کوي. یا يو فکر د خبر په توګه بیانوي. په لیکنه کې د دې جملې په پای کې ټکی (.) ایښودل کېږي، لکه:

احمد شاه بابا د افغانستان نومیالی واکمن تېر شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملاله د میوند یوه اتله مېرمن وه.

خبري جمله په درې ډوله ده

الف: حقیقي مثبته خبري جمله: هغه جمله ده چې د یوې اصلي او حقیقي پېښې بیان کوي، لکه: زده کوونکو درس ولوست.

ب: حقیقي منفي خبري جمله: د هغه څه څرګندونه کوي چې په واقعیت کې یې شته والی ثابت نه وي، په دې جملو کې د نفې ادات د کومکي فعل نه مخکې راځي، لکه: زده کوونکي درس نه لولي.

ج: تاکیدي خبري مثبته جمله: هغه جمله ده چې د یوه واقعیت د تائید، تصدیق او تاکید لپاره وي. د (خو) ادات ورسره یوځای راوړل کېږي، لکه:

وطن خو په هر چا ګران دی.

دویم: ناخبري یا انشایي جمله

ناخبري یا انشایي جملې دا لاندې ډولونه لري

۱ـ د پوښتنې جمله: هغه جمله ده چې ویونکی پوښتنه کوي. په دې جملو کې د یوه شخص، ځای، موضوع او وخت په باره کې پوښتنه کېږي او د ځواب غوښتونکي وي.

په وینا کې د دې جملو ځانګړنه د غږ لوړوالی او فشار وي او په لیک کې یې د پوښتنې نښه (؟) په پای کې ایښودل کېږي، لکه: چېرته ځې؟ څه وخت راغلې؟

۲ـ امریه جمله: په دې جملو کې د ویناوال مطلب او موخه د یوه کار غوښتنه، امر، حکم، غوښتنې، هیلې، بلنې، مشورې او اخطار په بڼه وي. دا جملې هم د ویلو ځانګړی غږ لري، لکه: درس ولوله! راځه چې ځو! دلته راشه! بیا داسې ونه کړې! کتاب راکړه!

۳ـ تعجبي جمله: دا جمله د حیرانتیا په حالت کې ویل کېږي، یا د حیرانی څرګندونه کوي. دا هم د پوښتنې په حالت کې ویل کېږي، خو د هغې سره یې توپیر دادی چې ځواب نه غواړي، لکه:

څومره ښه نجلۍ ده! څه کارونه دې وکړل!

(c) ketabton.com: The Digital Library

٤ـ تمنايي جمله: په دې جملو کې د غوښتنې او هیلې مفهوم نغښتی وي، لکه:
کاشکې ورشم، ارمان چې تللی وای.

٥ـ شکي احتمالي جمله: چې مقصد او مطلب پکې ثابت نه وي او شخص په دوو کې حیران او دوه زړی وي، لکه: ښایي ورور یې هم ورسره راشي. ګوندې ښه کتاب وي.

٦ـ ټینګاري جمله: د تاکید او ټینګار په موخه او مقصد راځي، لکه: خامخا ورځم، حتمي راشه!

٧ـ قسمیه جمله: چې په یوه کار باندې د خلکو د باور کولو لپاره په یو سپېڅلي، لوړ، محترم ذات باندې لوړه (قسم) کول څرګندوي، لکه: خدایږو درځم.

٨ـ دعائیه جمله: د خیر ښېګڼې د غوښتنو او څرګندولو لپاره ویل کېږي، لکه: څه الله دې مرستندوی شه!

د متن لنډیز
ژبپوهنه د یوې ژبې جوړښت او څرنګوالی تر څېړنې لاندې نیسي. دری برخې لري، غږ پوهنه (فونولوژي)، لغت پوهنه (مورفولوژي)، سنټیکس (جمله پوهنه). جمله عربي کلمه ده معنا یې مجموعه او ټولګه ده. په اصطلاح کې د کلمو داسې یو ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم څرګند کړي. جمله له دوو برخو څخه جوړه ده چې لومړۍ برخې ته مبتدا او دویمې برخې ته خبر وایي.
په مبتدا کې نومونه، صفتونه، قیدونه او نور راځي. خبر د مبتدا حال څرګندوي او په خبر کې فعلونه او نومونه راځي. د جوړښت له مخې جملې په یوه ستوې او مرکبې جملې وېشل کېږي چې هره ډله یې بېلابېل ډولونه لري.
جمله د معنا له مخې په خبري او ناخبري جملو وېشل کېږي چې بیا هره ډله بېلابېل ډولونه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- ژبپوهنه کومې برخې لري؟
- جمله څه ته وايي؟
- جمله له کومو برخو څخه جوړه ده؟
- خبر په څو ډولونو وېشل کېږي هر ډول یې څرګند کړئ؟

۲ـ زده کوونکي دې په خپله خوښه څو جملې ولیکي او په هغه کې دې مبتدا او خبر په نښه کړي.

۳ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، یوه ډله دې د یوه ستوې جملې مثالونه ووايي او بله ډله دې په وار سره د مرکبې جملې مثالونه ووايي، ښوونکی دې د زده کوونکو تېروتنې سمې کړي.

٤ـ زده کوونکي دې د معنا له مخې د جملو ډولونه په خپلو کتابچو کې له مثالونو سره ولیکي او بیا دې په وار سره په ټولګي کې ولولي، لکه (مثبته خبري جمله، منفي خبري جمله، د پوښتنې جمله، امریه جمله، تعجبي جمله، تمنايي جمله، شکي جمله)

۵ـ زده کوونکي دې په خپله خوښه یوه یوه جمله ووايي او بیا دې څرګنده کړي چې څه ډول جمله ده؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې یو ځل بیا متن ولولي او د متن پر بنسټ دې په خپله خوښه څو ډوله جملې جوړې کړي. بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي نظمونه

په پښتو ژبه کې دوه ډوله نظمونه دي چې يوه ډله يې ملي نظمونه او بله ډله د شرقي شاعرۍ په تقليد کلاسيک ديواني نظمونه دي. د ملي نظمونو برخې ته د ولسي ادبياتو نومونه کارول شوي ده، ځکه چې دا زموږ د ولس خپل مال دی او د چا په تقليد نه دي ويل شوي. د پښتو ولسي ادبيات يوه بډايه ذخيره لري چې د مختلفو ډولونو په درلودلو سره يې د سيمې په ژبو کې سيال نشته. ولسي ادبيات دوه عمده برخې لري، د نثر برخه او د نظم برخه. د نظم يوه برخه يې هغه ده چې ويونکي يې معلوم نه دي او په ټول ولس پورې اړه لري چې دې ته عامې سندرې وايي. بله برخه يې هغه نظمونه دي چې ويونکي يې معلوم دي او دې برخې ته خاصې سندرې وايي.

د ولسي ادبياتو ډېره برخه په ولس کې خوره ده او لږه برخه يې د څېړونکو له خوا راټوله شوې ده. په دې درس کې به تاسې د ملي نظمونو په اړه يو بحث ولولئ چې په ولسي شاعرۍ کې ترې زموږ ولسي شاعران ګټه اخلي.

- تاسې د ولسي شاعرۍ په اړه څه معلومات لرئ؟
- په ولسي شاعرۍ کې کوم ډولونه پېژنئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظم په لغت کې د مرغلرو پېيلو ته وايي او په اصطلاح کې هغه کلام دی چې وزن او قافيه ولري. نظم بېلابېل ډولونه لري چې دغه ډولونه د لومړي ځل لپاره په عربي ژبه کې د عروضي سيستم پر بنسټ رامنځته شوي دي او هر ډول ته يې ځانګړی قالب ټاکل شوی دی. د نظم دغه ډولونه لکه غزل، قصيده، مثنوي، مخمس، مسدس او نور هر يو ځانته جلا ځانګړی قالب او مشخصات لري چې يو له بل څخه پرې توپيرېږي.

د نظم دغه ډولونه عربي ژبې څخه فارسي او بيا پښتو ته راوړل شوي دي چې په هماغه تقليد تراوسه ويل کېږي او رواج لري. پښتو ژبه له دغه ډول نظمونو سربېره خپل ملي نظمونه هم لري چې وزنونه يې هم خپل دي او د چا په تقليد نه دي ويل شوي.

په دې توګه ويلی شو چې په پښتو ژبه کې دوه ډوله نظمونه شته چې يو ډول يې ملي نظمونه او بل ډول يې عروضي نظمونه دي چې مشترك نظمونه هم ورته وايي او دا ځکه چې دغه نظمونه په عربي، فارسي او پښتو کې مشترك دي.

ملي نظمونه: ملي نظمونه د پښتون ولس خپل مال دی. له کومې بلې ژبې څخه نه دي راغلي. په خپله ولسي شاعرانو جوړ کړي او ټاکلي وزنونه او قالبونه يې هم ورته پيدا کړې دي.

پښتو ملي نظمونه هم په دوه ډوله دي چې يو ډول ته يې عامې سندرې ويل کېږي. ويونکي يې معلوم نه وي او په ټول ولس پورې اړه لري لکه لنډۍ، سروکي، نارې، د ښادۍ بدلې او نور...

بل ډول يې خاصې سندرې دي چې د نالوستو ولسي شاعرانو له خوا جوړېږي او شاعران يې معلوم کسان وي لکه چاربيتې، بدلې، بګتۍ، لوبې، داستان، مقام او نور... دلته يې ځينې نمونې معرفي کوو:

۱ـ لنډۍ: د پښتو د شفاهي ادبياتو يو مشهور ډول دی چې ټول پښتانه يې پېژني. لنډۍ دوې مسرې لري چې لومړۍ يې لنډه نهه سيلابه او دويمه يې اوږده ديارلس سېلابه ده. لنډۍ ته د پښتنو په ځينو سيمو کې ټيکۍ، ټپه او مسرۍ هم وايي. د لنډيو ويونکي نه دي معلوم. د عام ولس مال دی. د نارينه وو او ښځو له خوا ويل کېږي. په لنډۍ کې يو بشپړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مفهوم بیانېږي. په لنډیو کې د پښتنو د کلیوالي ژوند او کلتور د بېلابېلو اړخونو ځانګړتیاوو انعکاس موندلی دی. د لنډیو موضوعات مختلف وي او د ژوندانه هره موضوع پکې لیدلای شو.

د لنډیو څو مثالونه:

تـــن مـــې د شـــنـې نــکـــریـــزې پـاڼـه
ظـاهـر تـــازه دننـــه رنــګ پـــه وینـــو یمه

* * *

د ســـترګـو تـــور لالـــی مـــې ورك دی
پـه زرګـــر نـاسـتـه یـم څـېـره یـې جـوړومـه

۲ــ نیمکۍ یا سروکی: سروکی یو ډول شعر دی چې له لنډیو سره ویل کېږي. د سندرې د سر حیثیت لري، مختلف شکلونه لري، ځینې سروکي یوه مسره وي، ځینې دوې مسرې، ځینې درې او کله تر پنځو هم رسېږي، کله کله دواړه مسرې یو شی او کله یوه لنډه او بله اوږده وي. په سروکو کې د عشق، مینې او رزم موضوعات راځي. ځینې عام سروکي دي او ځینو ته د اتڼ سروکي وایي.

پسې ورجګ کړه سره لاسونه

لنډ کړه د ټیکی مزی دې

خال به دې وران شي

بله نمونه:

هلك نری چنار دی جلی د ګلو ونه

یا:

لونګ کرمه که لو مې ګډ کړ یاره تا به راولمه

۳ــ نارې یا غړونه: نارې یا غړونه څو ډولونه لري لکه د اتڼ نارې، تاریخي نارې او د نکلونو نارې. د اتڼ نارې د اتڼ په میدانونو کې ویل کېږي، تاریخي نارې د بېلابېلو تاریخي وختونو په اوږدو کې د ځینو تاریخي پېښو په اړه ویل شوي دي. د نکلونو نارې د نکل چیانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خوا د نکل په بېلابېلو برخو کې د نکل د کرکټرونو له خولې بیانوي. د اتڼ نارې دوه مسریزې، درې مسریزې او څلور مسریزې وي. د مسرو لنډوالی او اوږدوالی یې هم ډول ډول وي، د تاریخي نارو جوړښت دوه مسریز دی چې یوه یې لنډه او بله یې اوږده ده. د نکلونو نارې دوه مسریزې او درې مسریزې وي، کله هم قافیه وي او کله نه وي، لکه:

سـر د سـره پـالـنـگه هـسـك كـړه فـتـح خانـه
یـاغـي سـوي هـنـدوسـتـان رعـیـت ملـكـونـه

* * *

کـرمـیـه چـې غـم نـه وي تـه غـم راوړې
کـرمـیـه کـه زمـا پـه دعـا کـېږي
کـرمـیـه پـه لـم غـوټـه سـپـرو واوړې

چاربیته: د پښتو د ملي اشعارو یو مهم ډول دی چې کیسې، نکلونه، داستانونه او نور اوږده اوږده مضامین پکې ویل کېږي. ویونکی یې معلوم وي او د پښتو د خاصو سندرو یا نظمونو یو ډول دی. چاربیته یو سر لري چې هغه ته کسر یا پیرو وایي. کسر یا پیرو یو ځل د چاربیتې په سر کې ویل کېږي او وروسته بیا له هر بند څخه تکرارېږي. چاربیتې د مسرو د شمېر د اوږدوالي او لنډوالي له مخې یو تر بله توپیر لري. د چاربیتو د بندونو د مسرو شمېر له څلورو څخه نیولې تر شلو مسرو پورې رسېږي. همدغه سبب دی چې د مثنوي او قصیدې په شان اوږده مضامین پکې راتلای شي.

په چاربیته کې د موضوع تسلسل او ارتباط یو مهم شرط دی او په یوه چاربیته کې ډېر موضوعات نه راوړل کېږي. دلته د خانمیر د یوې چاربیتې څو بیتونه د نمونې په ډول راوړو چې هر بند یې دولس مسرې لري:

په چپ کې ډال په ښي خنجر نیسه   د غـــلـیم مـــخه بـــرابـــر نیسه
یا به له صدقه خپل وطن شي زمـا   یا به په ســـرو وینو کـفن شي زما

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــه دروغـــو نــه دي دغــه لاپـــې زمـا
پــه غـــوږو واوره واړه پــاکــې زمـا

که چېرې برید مې یو ځل راغی په تا
پـوه شه اجـل دی دا چې راغـی په تا

مـاتــه وصـیـت د مـوره پــلاره شوی
یـو ځلې نـه پـه څـو، څـو واره شوی

د ننگ پـر ځـای ورکـوئ سر زامنو
مـخـتـورن مـه شـئ پـه محشر زامنو

وصیت د پـلار به گاهې هېر نه کړمه
څو ځـان د هغه پـلار په څبر نه کړمه

کله به هېر د پلار سخن شي زما
یا به په سرو وینو کفن شي زما

رباعي: د پښتنو عوام خلك هغه غزلې ته چې موضوع یې پند او نصیحت وي، رباعي وایي. کله چې سندر غاړی په ساز پیل کوي لومړی یوه رباعي وایي او بیا ورپسې چاربیته یا داستان او یا لوبه اوروي. ځینې خلك ورته مقام هم وایي.

د مجلس په پیل کې له دې کبله اورول کېږي چې د مجلس د گډونوالو پاملرنه ځانته راړوي. دلته به د رحمان بابا یو شعر چې د مقام او رباعي بڼه لري ولولو:

په ښــه خــوی د بــد خواهانــو بې پــروا یم
پــه نرمـی لکــه اوبــه د اور سـزا یــم
و هــر چاتــه پــه خپـل شـکل څرگندېـږم
آینـې غونـدې بـې رویــه بــې ریـا یــم
قناعــت مـې تر خرقــې لانــدې اطلس دی
پټ د درســت جهان بادشــاه ظاهــر گدا یم
د غونچــې په څېر په ســل ژبــو خاموش یم
لکــه بــوی هســې پــه پټــه خولــه گویــا یم
کــه چــا لار د عاشــقۍ وي ورکــه کــړې
زه رحمــان د گمراهانــو رهنمــا یــم

(c) ketabton.com: The Digital Library

بگټۍ: په پښتو اشعارو کې بگټۍ يوه غوره او خوږه برخه ده چې ځينې خلک يې لوبه هم بولي. بگټۍ د چاربيتو په څېر يو سر لري چې په عمومي ډول يو بيت وي او د دواړو مسرو قافيه يې سره برابره وي. د هر بند وروستنۍ مسره د بگټۍ له سر سره په قافيه کې برابره وي.

سر د هر بند په پای کې تکرارېږي. د سر لومړۍ مسره يې اوږده او دويمه يې لنډه وي.

د بگټۍ هر بند معمولاً درې مسرې وي:

غمونه لرې که له ما عاجز غمگينه راتــاو شه لــونــگــينه

ودې ويشتم روغــــه دې نه کــړم نوره ياري درسره نه کړم

بل دې په سرو شنډو نتکۍ زانگي مينه

راتـــاو شـــــه لـونگينه

د محمد نور فقيره بخته څنگه راپرېوتې لــه تخته

بخت مې کوټه شو اس مې لاړ سره له زينه

راتـــاو شـــــه لـونگينه

د متن لنډيز

په پښتو کې دوه ډوله نظمونه ويل کېږي چې يو ډول ته يې ملي نظمونه وايي او بل ډول ته مشترک کلاسيک ديواني نظمونه چې په عربي، فارسي او پښتو کې مشترک دي.

په دې لوست کې مو يوازې په ملي نظمونو بحث وکړ او د هغوی له ډلې مو يو څو نمونې دروپېژندلې. ملي نظمونه هم په لومړي سر کې په دوو ډلو وېشل کېږي چې يوې ډلې ته يې عامي سندرې وايي. عامي سندرې هغه دي چې ويونکی يې معلوم نه وي او د ټول ولس مال دی.

په دغو سندرو کې لنډۍ، کاکړۍ، نيمکۍ يا سروکي، نارې يا غړونه، کيسې، فالونه، د ښادۍ سندرې او د ميندو سندرې راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله ډله يې خاصې سندرې دي. د دې سندرو شاعران په ولس کې معلوم دي او د ولسي شاعرانو په نومونو يادېږي. په دې ډله کې چاربيتې، بدلې، بګتۍ، لوبې، داستان، مقام او نور...

د پښتو دغه ملي اشعار د پښتو ادبياتو يوه مهمه برخه ده چې د پښتنو د اجتماعي، ملي، سياسي او فرهنګي ژوند ټولو خواو پکې انعکاس موندلی دی. د پښتو دا ملي نظمونه د نورو ژبو په تقليد نه دي ويل شوي، بلکې په خپله د پښتنو ايجاد دی.

فعاليتونه

١ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بيا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په پښتو ژبه کې څو ډوله نظمونه پېژنئ؟
- نظم څه ته وايي؟
- په ملي نظمونو کې کوم ډولونه پېژنئ؟
- لنډۍ څه ته وايي؟

٢ـ زده کوونکي دې په خپله خوښه د يو ملي نظم په اړه څو کرښې له مثالونو سره وليکي او په ټولګي کې دې په وار سره واوروي.

٣ـ زده کوونکي دې په وار سره په متن کې راغلي نظمونه په لوړ غږ ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې ټولګيوالو ته ووايي.

٤ـ زده کوونکي دې په وار سره د ملي نظمونو په موضوعاتو خبرې وکړي چې کوم موضوعات پکې راځي؟

٥ـ متن په غور ولولئ او په متن کې خاص نومونه په نښه او په ټولګي کې يې ووايئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاص نوم: هغه نوم دی چې د يو خاص شخص او خاص ځای ښکارندويي کوي، لکه: احمد شاه بابا، ملالی، ننګرهار، کابل او نور...

۶ـ زده کوونکي دې متن ولولي او د صفت کلمې دې په خپلو کتابچو کې وليکي او بيا دې په ټولګي کې ولولي.

صفت (ستاينوم): صفت هغه کلمه ده چې د نوم څرنګوالی څرګندوي، لکه: تور، سپين، ښه، بد، روغ، ناروغ، لوړ، ټيټ او نور...

۷ـ زده کوونکي دې په وار سره د رحمان بابا شعر ولولي او پر مفهوم باندې دې خبرې وکړي.

په ښه خوي له بدخواهانو بې پروا يم
په نرمۍ لکه اوبه د اور سزا يم
و هر چاته په خپل شکل څرګنديږم
آينې غوندې بې رويه بې ريا يم
د غونچې په څېر په سل ژبو خاموشه
لکه بوی هسې په پټه خوله ګويا يم
قناعت مې تر خرقې لاندې اطلس دی
پټ د درست جهان بادشاه ظاهر ګدا يم

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې سيمې د يوه ولسي شاعر په اړه څو کرښې وليکي او د ضرورت په وخت کې دې د کورنۍ له غړو او يا کتاب څخه مرسته ترلاسه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولسي کيسه

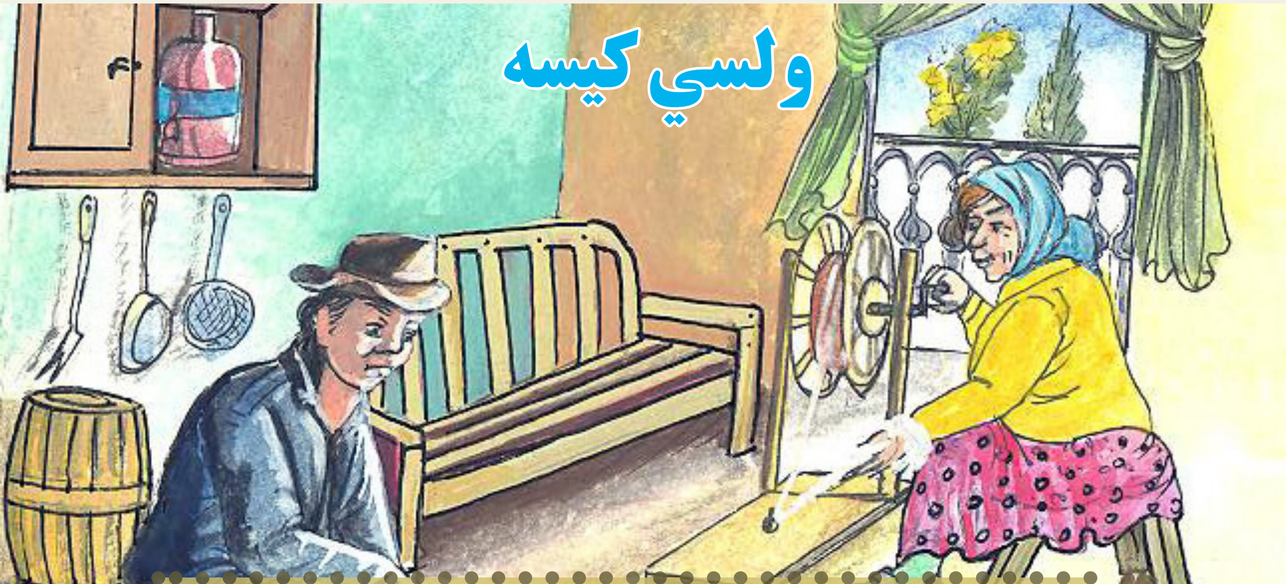

کيسې د انسان له ژوند سره پيل شوي دي او بيا خوله په خوله له يو نسل نه بل ته لېږدول شوي دي. کله چې انسانانو خط ايجاد کړ، نو بيا ځنې کيسې وليکل شوې. خو د ولسي کيسو زياته برخه اوس هم د خلکو په ذهنونو کې ده او راټولې شوي نه دي. د ولسي کيسو ويونکي معلوم نه وي په يو شخص پورې اړه نه لري بلکې په ټولو پورې اړه لري.

هر ملت ځانته ولسي کيسې لري چې د هماغه ملت ځانګړتياوې، دود دستور او تاريخ ترېنه څرګندېږي. ځينې ولسي کيسې د ملتونو ترمنځ مشترکې وي او يوازې د اشخاصو او ځايونو نومونو يکې تغيير موندلی وي. د ولسي کيسو زياته برخه خيالي بڼه لري. حوادث او پېښې يکې له عقل نه لرې او تخيلي بڼه لري. په ولسي کيسو کې يوه برخه داسې هم شته چې د رښتيني ژوند له پېښو سره تړاو لري او خيالي بڼه نه لري. د نړۍ د ملتونو له ولسي کيسو څخه ځينې کيسې دومره شهرت ته رسېدلې دي چې په نړيوالو ولسي کيسو کې شمېرل شوي دي او د دغه شهرت له کبله د نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوي دي.

په دې لوست کې مو د چك د ولس يوه ولسي کيسه غوره کړې چې د دې کيسې په لوستلو سره به تاسې د نړۍ د ولسي کيسو سره آشنا شئ.

- کومه ولسي کيسه مو په ياد ده؟
- د کوم بل هېواد ولسي کيسه مو اورېدلې ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولسي کيسه د پښتو ژبې د شفاهي ادبياتو ډېره خوندوره برخه ده. داسې کيسې له پېړيو، پېړيو راهيسې د ولس په حافظه کې پاتې شوي دي او ځينې کيسې يې تر نن ورځې رارسېدلي دي. دا کيسې په کليو او بانډو کې موجودې دي. که کومه کيسه په يوه کلي کې رامنځته شوې ده، نو هلته پاتې شوې نه ده او نورو کليو ته رسېدلې او عامه شوې ده. دغه کيسې چې له يو ځای څخه بل ځای ته انتقال شوي ځينې محيطي اصطلاحات او جغرافيوي نومونه يې تغيير شوي دي. په دې توګه د وخت په تېرېدو سره يې د بيان په ژبه کې هم تغيير راغلی دی.

د پښتو په ولسي کيسو کې دوه ډوله کيسې دي چې يو ډول يې د پښتنو خپلې کيسې دي او بله ډله يې له نورو ژبو څخه راغلې دي. د پښتنو په خپلو ولسي کيسو کې قهرمانان، چاپېريال او ټول کړه وړه پښتني وي. په دې کيسو کې پېښې او کرکټرونه هم پښتني رنګ لري. دا کيسې ځينې ډېرې اوږدې او ځينې لنډې دي.

په دې کيسو کې بيا ځينې په نظم شوي او ځينې په نثر کې دي. دا کيسې مختلف موضوعات لري او د پند او عبرت ټکي هم پکې وي. په ځينو کې تخيلي اړخ ډېر غالب وي لکه د ديوانو او پيريانو کيسې او ځينې يې له ريښتيني ژوند سره اړخ لګوي.

دا کيسې پخوا په ولسونو کې د ژمي په موسمونو کې د ساعت تېرولو لپاره ويل کېدلې، خو د ساعت تېرۍ تر څنګه يې ځينې مثبتو خواو د ولس په کړو وړو کې مثبت اغېز هم درلود.

اوس د دې کيسو ويلو رواج يا خو بيخي پای ته رسېدلی او يا په ډېره لږه اندازه موجود دی، همدغه وجه ده چې زموږ يو شمېر ناظمانو زموږ ولسي کيسې په نظم کړي لکه آدم خان او درخانۍ، دلۍ او شهۍ، مؤمن خان او شيرينو، طالب جان او ګل بشره، موسی خان او ګل مکۍ، فتح خان او رابيا او نورې...

ځينو ليکوالو په نثر کې هم ولسي کيسې او واړه واړه حکايتونه راټول او په کتابي شکل خپاره کړي دي. د دې کيسو راټولول او خپرول زموږ د ژبې او ادبياتو په بډاينه کېستره اغېزه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښوروا

(د چِک ولس کیسه)

یوه شپه له سیلۍ سره باران هم ورېده، سخت توپان و او خلک په خپلو کورونو کې وو. یوه سپین سرې ښځه ځانته یوازې اوسېده. د هغې د کور دروازه ودېبېده. هغې فکر وکړ چې سیلۍ دروازه ټېل وهله. خو لږه شېبه نه وه تېره چې ور په زوره، زوره ودېبېده.

سپین سرې ژر دروازه خلاصه کړه. ویې لیدل چې یو ځوان سړی په لمدو خیشتو جامو کې ولاړ او له یخنۍ نه رېږدي. سپین سرې ښځې ته یې وویل:

ـ زه مسافر یم، که نن شپه دې راته په خپل کور کې ځای راکړ نو زه به دې دا احسان ټول عمر نه هېروم.

سپین سرې ښځې وویل:

ـ ښه ده، دننه راشه په نغري کې اور بل دی. خپلې لمدې جامې وچې کړه، خو زه ډوډۍ هم نه لرم او ستا لپاره کټ هم نشته. ته مجبوره یې چې له نغري سره نژدې پر دې کمپله شپه تېره کړې.

سړي ورته وویل:

ـ بس چې سرپناه وي، نور مې هېڅ نه دي په کار.

ښځې په نغري کې نورې وچې درې کېښودې. اور تازه شو. سړی چې تود شو او جامې یې هم وچې شوې نو د خپل کمیس له جیبه یې د اوسپنې یو میخ راویست. دا به یې په خپلو لاسونو کې اړاوه را اړاوه.

ښځې ورته کتل خو غږ یې نه کاوه. سړي ښه شېبه له دې مېخ سره لوبې وکړې. بیا یې له ښځې پوښتنه وکړه:

ـ ته خبره یې چې دا میخ څومره د کار دی؟

ښځې له وړۍ نه تار جوړاوه. په ډېره وچه لهجه یې ورته وویل:

ـ هو خبره یمه، مېخ په لرګي کې ټکوهل کېږي.

سړي وخندل او وې ویل:

ـ ته نه یې خبره، زه له دې مېخ نه ښوروا جوړولای شم.

ښځې لږ په قهر وویل:

ـ هسې اوتې بوتې مه وایه، دا ناشونې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سړي وويل: که ما درته ثابته کړه نو منې به يې.

ښځې وويل: ښه ده ثابته يې کړه.

بيا يې د ښوروا پخولو ديګ ورته راوړ. سړي مېخ د ديګ په تل کې کېښود او اوبه يې پکې واچولې. بيا يې ديګ په اور کېښود. لږه شېبه چې تېره شوه، نو سړي د ديګ سر لرې کړ او ښځې ته يې وويل:

ـ که لږه مالګه او تور مرچ راکړې نو ښوروا به تياره شي.

ښځه پاڅېده د يوې الماری دروازه يې پرانيستله او وې ويل:

ـ هو مالګه او مرچ خو په هر کور کې وي.

سړي ته يې د مالګې او تورو مرچو پوړۍ ورکړې. ده مالګه او تور مرچ په ديګ کې واچول. يو څو شېبې نورې هم تېرې شوې. سړي بيا د ديګ سر ايسته کړ او ويې ويل:

ـ د پيازو يوه غوټه که وای نو د ښوروا خوند به نور هم زيات شوای وای.

ښځې ورته بد، بد وکتل خو بيا له ځايه راپاڅېده او وې ويل:

ـ ګورمه که چېرې پياز وي!

يوې بلې الماری ته لاړه او د هغې دروازه يې پرانيستله. سړي سر اوچت کړ او په الماری کې يې د خوړو توکي وليدل.

ښځې د پيازو يوه غوټه راواخيسته او سړي ته يې وويل: اوس به نو ته چاقو هم غواړې.

سړي وخندل او د ښځې نه يې پياز او چاقو واخيستل. پياز يې ټوټې، ټوټې کړ او ديګ ته يې ور واچاوه. بيا يې اور تازه کړ، څو نورې دړې يې ورېسې کړې او وې ويل: ښوروا هم هر ډول وي. د مېخ ښوروا ساده وي، خو که په دې کې ګازرې او الوګان ورګډ شي، نو خوند به يې لا زيات شي خو خير پروا نه کوي.

اوس له ديګ نه د پيازو د پخېدو خوشبويي پورته شوې وه او ښځې نابېره د لوږې احساس وکړ، د سړي خبرو ته يې پام و. بې له دې چې هغه ته يې څه ويلي وي. الماری ته لاړه او يو څو ګازرې او دوه الوګان يې ترې راواخيستل او سړي ته يې ورکړل. سړي ګازرې او الوګان سپين، ټوټې ټوټې او بيا يې په ديګ کې واچول.

لږه شېبه وروسته يې چې د ديګ سر لرې کړ او د ښوروا خوشبويي د ښځې سپږمې وتخنولې له سړي يې وپوښتل: په څومره وخت کې به دا ښوروا پخېږي؟

سړي په ځمځې د ديګ له تل نه مېخ راوچت کړ او ويې ويل:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ د دې مېخ ښوروا ډېرو کمو خلکو خوړلې ده، خو که په دې کې د غوښې وړې، وړې ټوټې ورګډې شي نو بیا د پاچاهانو خواړه دي.

خو زما او ستا په شان خلک دومره طالع نه لري چې په دې ښوروا کې غوښه ولري.

ښځې ناڅاپه وویل: ولې یې نشو خوړلای. پاچاهان خو هم زموږ په شان انسانان دي.

بیا لاړه او له الماری نه یې د غوښې یوه ټوټه راواخیسته. وړه، وړه یې کړه او سړي ته یې ورکړه. سړي د غوښې ټوټې په دېګ کې واچولې. او ریې ورپسې تازه کړ او ویې ویل:

ـ اوس چې موږ داسې ښه د پاچاهانو خواړه لرو نو باید د پاچاهانو په شان یې وخورو.

ښځې وویل: بېشکه ولې نه.

د کوټې بل سر ته لاړه. هلته یې یو مېز او دوه څوکۍ ایښې وې. له الماری څخه یې یو ښه ښکلی د مېز پوښ راواخیست او پرمېز یې اوار کړ.

بیا یې چیني لوښي راویستل او پر مېز یې کېښودل. کاشوغې یې هم راویستلې. سړي دا هر څه ته کتل او بیا یې وویل: ښوروا په څه شي کې راوباسم؟

ښځې ورته د ښوروا لپاره یوه غټه کاسه او یوه رکیبۍ د غوښې او ترکاري لپاره ورکړه. بیا یې یوه غټه ډوډۍ هم راویستله. ټوټې ټوټې یې کړه او پرمېز یې کېښوده. سړي وویل:

ـ که ډوډۍ دې را ایستله نو باید چې پنیر هم ورسره وي، ځکه چې د مېخ د ښوروا له خوړلو څخه وروسته د هضم لپاره پنیر ضروري دی.

ښځې پنیر هم راواخیست. دواړو ښوروا، ډوډۍ او پنیر وخوړل. سړي ځان ښه موړ کړ. ښځې ته یې وویل: ستا نه ډېره مننه!

ښځې ورته وویل: مننه خو ستا په کار ده چې دومره ښه ښوروا دې راته پخه کړه.

سړي د ښوروا د کاسې په تل کې پروت مېخ راویست او وې ویل:

ـ په دې کې زما هېڅ کمال نشته، دا هر څه د دې مېخ له برکته دي.

ښځې وویل: اوس چې تا دومره ښه خواړه راته برابر کړل، نو حق لرې چې په کټ ویده شې. زما هسې هم ډېر ساره کېږي. زه به د نغري سره په کمپله پرېوځم.

سړي شپه ارام خوب وکړ. سهار ښځې ورته چای او ډوډۍ ورکړل او بیا یې ورته وویل: ستا مېخ رښتیا چې عادي مېخ نه دی. سمبال یې وساته چې څوک یې پټ نه کړي.

سړي ترینه رخصت واخیست او پرخپله لار روان شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې کیسه په چوپه خوله ولولي او لاندې پوښتنې دې ځواب کړي:

- دا کیسه په کوم ولس پورې اړه لري؟
- په کیسه کې کوم کرکټرونه راغلي دي؟
- د کیسې موضوع څه ده؟
- د کیسې پایله څه ده؟

۲ـ څو زده کوونکي دې کیسه په وار سره ولولي او بیا دې څو زده کوونکي د کیسې مفهوم په خپلو خبرو کې ووايي او نور زده کوونکي دې په وار سره د کیسې په اړه پوښتنې وکړي.

۳ـ زده کوونکي دې په خپلو کتابچو کې د کیسې د دې دوه کرښو په اړه خپل نظر ولیکي او بیا دې يې په وار سره په ټولګي کې واوروي:

((سړي د ښوروا د کاسې په تل کې پروت مېخ راویست او وې ویل: په دې کې زما هېڅ کمال نشته، دا هر څه د دې مېخ له برکته دي)).

٤ـ هغه زده کوونکي چې دې کیسې ته ورته کومه ولسي کیسه يې اورېدلې وي په لنډو خبرو کې دې خپلو ټولګیوالو ته ووايي.

٥ـ له کیسې نه تاسې څه نتیجه واخیستله؟ په وار سره خپل نظر څرګند کړئ.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپلو کورونو کې د کورنۍ د غړو په مرسته یوه، یوه ولسي کیسه ولیکي او د کیسې مقصد دې هم په خپله لیکنه کې څرګند کړي. بله ورځ دې په ښونځي درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید بهاو الدین مجروح

د پښتو ادب په معاصره دوره کې په سلګونو لیکوال او شاعران شته چې د ادب په بېلابېلو څانګو کې یې د پاملرنې وړ آثار پنځولي دي. لکه شعر، داستان، ناول، ډرامه، سفرنامه او نور... یو له دغو نومیالیو څخه پوهاند سید بهاو الدین مجروح دی چې له علمي فلسفي آثارو سربېره یې شعرونه هم ویلي او فلسفي، رواني، داستاني آثار هم لري. په داستاني آثارو کې یې ځانګړي ښامار او په شعرونو کې یې نا آشنا سندرې، د وطن مور پیغام او د کونړ سیند زیات شهرت لري. په دې درس کې به تاسې د دغه نومیالي له ژوند او آثارو سره آشنا شئ.

ـ تاسې د پښتو ادب په معاصره دوره کې د کومو لیکوالو او شاعرانو له نومونو سره آشنا یاست؟

ـ د پوهاند سید بهاو الدین مجروح د ژوند په اړه څه معلومات لرئ؟

ـ تاسې د مجروح کوم آثار او کتابونه پېژنئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید بهاوالدین مجروح د افغانستان نومیالی شاعر، ادیب او لیکوال و. پلار يې سید شمس الدین مجروح هم له نومیالیو شاعرانو څخه و. سید بهاوالدین مجروح د کونړ ولایت د اسمار ولسوالۍ د شینکوړک په کلي کې په یوه روحاني کورنۍ کې په ۱۳۰۶هـ. ش. کال کې پیدا شو.

لومړنۍ زده کړې يې د کلي په جومات کې سرته ورسولې او د فارسي مشهور کتابونه لکه گلستان، بوستان او سکندر نامه يې ولوستل.

بیا له خپل پلار سره کابل ته راغی او د استقلال په ښوونځي کې يې خپلې زده کړې پیل کړې. له ښوونځي څخه وروسته د لوړو زده کړو لپاره فرانسې ته ولېږل شو. هلته يې د روحیاتو او فلسفې په څانگه کې زده کړې وکړې او هم يې د الماني او انگرېزي ژبو ادبیات په المان او انگلستان کې ولوستل. هېواد ته له راستنېدو سره سم د ادبیاتو په پوهنځي کې د استاد په توگه مقرر شو چې بیا وروسته د دغه پوهنځي انتخابي رئیس وټاکل شو.

سید بهاوالدین مجروح د رسمي کارونو په لړ کې د کاپیسا د والي، په غربي المان کې د افغانستان د کلتوري رئیس او د ادبیاتو پوهنځي د استاد او انتخابي رئیس په توگه دندې سرته رسولي دي.

په المان کې يې د رسمي کار تر څنگه د فرانسې له (مونت پلیه پوهنتون) څخه د ادبیاتو او فلسفې په څانگه کې دوکتورا واخیسته.

یو وخت د افغانستان د تاریخ ټولنې رئیس هم و او د ادبیاتو په پوهنځي کې يې د فلسفې تدریس کاوه. په ۱۳۵۸هـ. ش. کال، کله چې روسانو پر هېواد یرغل وکړ نو مجروح د هجرت لاره ونیوله او په پېښور کې يې (افغان اطلاعاتي) مرکز جوړ کړ، د دغه مرکز دنده دا وه چې د افغانستان له حالاتو څخه نړیوال خبر کړي او هم به يې د افغانستان په حالاتو تبصرې او تحلیلونه کول.

مجروح په (۱۳۶۷هـ. ش.) کال د پېښور په ښار کې د نامعلومو کسانو له خوا شهید شو. په پېښور کې خاورو ته وسپارل شو او بیا په ۱۳۸۱هـ. ش. کال کې د ده تابوت افغانستان ته راوړل شو او پخپله پلرنۍ هدیره کې ښخ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید بهاو الدین مجروح خپل ټول ژوند د علم او پوهې په خدمت کې تېر کړ. د هېواد ځلمیان یې وروزل او علمي او سیاسي لیکنې یې وکړې چې په دې لړ کې یې خپاره شوي کتابونه په لاندې ډول دي:

۱ـ اژدهای خودي (په پنځه ټوکو کې).

۲ـ ځانځاني ښامار (د اژدهای خودي پښتو ژباړه د آزاد شعر په قالب کې)

۳ـ د جبر او اختیار دیالکتیک (یو فلسفي اثر)

٤ـ دښمن ویېژنئ

۵ـ نا آشنا سندرې (د شعرونو ټولګه)

مجروح لکه د نورو فیلسوفانو په څېر د انساني ژوند او آزادۍ د معنا د لټون لپاره د حقیقت د لارې لاروی و. د ده په ټولو اثارو کې دغه اصل څرګند دی. په شعرونو کې یې وطني رنګ ډېر پیاوړی دی او د هغه وخت ټولې پېښې یې په خپلو شعرونو کې رانغښتې دي.

دده ټول شعرونه ښکلي او په زړه پورې دي، خو د وطن مور، د کونړ سیند او پیغام یې چې اوږدې منظومې دي، ډېر مشهور دي.

د ځانځانی ښامار یې د آزاد شعر په قالب کې د ارواپوهنې (روحیاتو) او فلسفې یو ګډ اثر دی چې داستاني بڼه لري او د انسان د شعور او لا شعور څخه بحث کوي.

د پښتو ژبې نامتو ادیب عبدالرووف بېنوا د دې اثر په هکله ویلي وو: ((دا یو لومړنی عالي فلسفي اثر دی چې په نوي خوندور اسلوب لیکل شوی دی او تراوسه یې ما په پښتو کې ساری نه دی لیدلی. دا یو مقدس بغاوت دی چې مجروح د ځانځانی د هغه فاسد، غلط او په عین حال کې د غضبناک، ډارونکي او پر ځان مین اقتدار پر ضد بغاوت کړی دی.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځانځانی ښامار له کتاب څخه یوه وړه ټوټه د نمونې په توګه را اخلو:

یو دفتر د زمانې په ختمېدو و
یوه ورځ د ورځو راغله
ډېر بې شماره ښاریان غونډ وو د ښار منځ کې
لاروی د نیمو شپو پاڅېد ولاړ شو
اخر دا نا آشنا بیان یې ښار ته وکړو:
اې ښاریانو ښه خبر شئ!
ستاسو ستر واکدار بادار خو،
تور ښامار دی
تاسو واړه بنده ګان یاست غلامان یاست،
هسې تږي،
لکه وینو ته چې تږي وي د غرو رغو لېوان ټول
زړه یې کلک لکه تور کاڼی د بیابان،
لکه سندان دی
که هم وڅښي سمندر سمندر وینې
تنده یې لا پسې لمبه د اور لمبه شي
که هم وخوري غرونه غرونه ژوندي سري
لوږه یې لا پسې زیادت کا لا شدت کا
په لېوانو کې لېوه له وږو وږی
په دریاب کې پروت نهنګ له تږو تږی
اې ښاریانو!
ورشئ ورشئ!
خپل بادار ته له نژدې نه لږ څه ځیر شئ!
هغه سترګې چې د ده دي دوه د وینو کټوري دي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه سترګې د ښامار دي
هغه سرې لمبې د قهر او د غضب چې،
د واکدار د مخ څېرې نه پورته کېږي،
هغه اور دی چې راوځي د ښامار پوزې سپږمو نه
د بادار هغه منګولې چې قوي دي پولادينې
ستاسو زړونو کې ټومبلې کلکې خښتې،
دا منګولې د بلا دي، د ښامار تورې بلا دي
اې ښاريانو!
ښه خبر شئ
دا بلا توره بلا چې دلته ناسته په دې ښار ده
له کوم بل پردي هېواده خو راغلې دلته نه ده
دا بلا ده په دې کور کې روزل شوې
له دې سيمې پاڅېدلې
پخپل لاس مو له خپل ځانه راويستلې
په خپل ځان مو مسلط کړې
دا بلا ستاسو بلا خپله بلا ده
ځکه ځکه تاسو هر يو
ښاماران ساتئ روزئ پټ
په سينو په خپلو زړو کې
چې د لوی ښامار خوراک شي
چې ښامار لوی نور هم لوی شي زورور شي
خلاصېدای له دې ښاماره تاسو نشئ
دا ښامار وژلی نشئ
تر څو تاسو راپا نه څئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ښامار په خپلو زړونو کې مړ نه کړئ، نابود نه کړئ
که د نفس بده بلا کړي څوك نابوده
نو به هله د بلا توري بلا څوك خوراك نه شي
که د خپل زړگي ښامار مو قرباني کړو
نو به هله تاسو نه شئ قرباني د لوی ښامار مار
پوهاند مجروح پخپله د ځانځاني ښامار په اړه ليکي:

((د ځانځاني ښامار ژبه نه نثر دی ځکه چې وزن لري او نه نظم دی، ځکه چې د قافيو او رديفونو مراعات پکې نه دی شوی او نوی شعر ورته ويلای شو. خو دا چوکاټ د اوسنيو نويو شعرونو تقليد نه دی، بلکې د دې چوکاټ په جوړښت کې د پښتو د شفاهي ادب د ځينې اشکالو څخه او د پښتو د ليکلي ادب د ځينو زړو نثرونو څخه الهام اخيستل شوی دی. په دې شان د ښامار سبک داسې يو سبک دی چې هم د اوسنۍ نړۍ د نوي شعر بڼه لري او هم د پښتو ژبې په شفاهي او ليکلي ادب کې پخې ريښې لري)).

پوهاند مجروح د ځانځاني ښامار لپاره يو ځانگړی وزن ايجاد کړی چې هره جمله په (٤) يا په (٨) يا په (١٢) او يا په (١٦) سيلابونو درېږي؛ خو اصلي او بنسټيز وزن پکې څلور سېلابه جمله ده.

دا سبک پوهاند سيد بهاو الدين مجروح د پښتو د شفاهي ادبياتو او د پښتو ادبياتو د کلاسيکو نثرونو څخه په الهام اخيستی دی.

د ځانځاني ښامار د مطالبو په هکله پخپله مجروح وايي: ((ځانځاني ښامار د انساني ژور طبيعت د تمرد او عصيان بيان دی او دا واقعيت درې جلا اړخونه لري، يو يې نفسي انفرادي اړخ دی، بل يې اجتماعي او سياسي اړخ دی او دريم د دې دواړو اړخونو ترکيب دی او هغه د انساني موجوديت فلسفي معنا ده.

دا هم د مجروح د کلام يوه نمونه چې د هغه د (نا اشنا سندرې) له کتاب څخه تاسو ته انتخاب شوې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مور غږ

تـه سـپارلی مـا پـه خـدای یـې مـور دې ځـار شـه
مـال د خـدای یـې هـم هغـه دې مـددګار شـه
سـتا نـه ځـار شـم شـهادت کـه نصیـب سـتا وي
پـه دې کار کـې بـه د رب خپلـه رضـا وي
کـه لـه ملـک نـه دې بهـر کفـر الحـاد کـړو
کـه غـازي شـولې وطـن دې خپـل ازاد کـړو
نـو یـوه ورځ بـه د غازیانـو لښـکر راشـي
تـه بـه راشـې بیـا بـه نـوی اختـر راشـي
دواړه لاس بـه پـه نکریـزو بیـا رنګیـن کـړم
شـینکی خـال بـه بیـا تـازه پـاس پـه جبیـن کـړم
بیـا بـه زه یمـه سـر لـوړې پـه خپـل کـور کـې
هـم خوشـحاله خـو ژونـدی یـم هـم پـه ګـور کې
پـه ګاونـډ چـم پـه ګـودر کـې بـه خنـدا نـه
مسـته ګرځمـه پـه زړه همېشـه ځوانـه
بیـا بـه ګرځـم پـه دې دښـت پـه دې دمـن کـې
هسـکه غـاړه پـه ازاد آبـاد وطـن کـې

د متن لنډیز:

پوهاند ډاکټر سید بهاو الدین مجروح د هېواد له نومیالیو عالمانو، لیکوالو او شاعرانو ځخه دی. لوړې زده کړې یې په فرانسه او المان کې د دوکتورا تر درجې پورې سرته رسولې وې. د ادبیاتو په پوهنځي کې یې د فلسفې تدریس کاوه او په دولتي کارونو کې یې د رئیس او والي په توګه هم دندې سرته رسولي دي. مجروح زیات شمېر علمي لیکنې او خو کتابونه هم لري چې خپاره شوي دي. په پښتو ژبه کې یې د ځانځاني ښامار او نا اشنا سندرې د یادولو وړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

آثار دي چې زیات مینه وال لري.
مجروح د ځانځاني ښامار په لیکلو سره په پښتو ادب کې یو نوی سبک رامنځته کړ چې پخوا تر ده نه و.
مجروح د دغه کتابونو تر څنګه په فرانسوي ژبه د پښتو ادب او په تېره بیا د لنډیو په پېژندنه کې هم ډېرې لیکنې کړې دي. د جبر و اختیار دیالکتیک یې یو فلسفي اثر دی.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- سید بهاو الدین مجروح کوم کتابونه لیکلي دي؟
- مجروح په کومه څانګه کې زده کړې کړې وې؟
- د سید بهاو الدین مجروح کومې منظومې پېژنئ؟
- مجروح د مهاجرت په وخت کې کومه اداره جوړه کړې وه؟

۲ـ زده کوونکي دې په وار سره د ځانځاني ښامار نمونه ولولي او هم په وار سره دې پرې خبرې وکړي.

۳ـ څو زده کوونکي دې د مجروح د ژوند په اړه خبرې وکړي. څو تنه نور زده کوونکي دې ترې پوښتنې وکړي.

٤ـ یو شمېر زده کوونکي دې د مجروح د همعصره لیکوالو نومونه واخلي او د هغو د کارونو په اړه دې خبرې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله خوښه له دغو موضوعګانو څخه یوه غوره او څو کرښې مقاله دې ولیکي، (د مجروح ژوند، د مجروح شاعري، ځانځاني ښامار، پیغام، د وطن مور).

(c) ketabton.com: The Digital Library

عروضي نظمونه

کله چې د پښتو شعر تاریخ مطالعه کوو، نو په دغو شعرونو کې دوه شعري عنعنې گورو. یوه د پښتو د خپلو ملي شعرونو او اوزانو عنعنه ده او بله هم د شرقي شاعرۍ عنعنه. د شرقي شاعرۍ د عنعنې په تعقیب چې پښتنو شاعرانو کوم شعري ډولونه خپل کړي دي، په هغو کې قصیده، غزل، قطعه، رباعي، مثنوي، مخمس، مسدس، مسبع، مثمن، معشر، ترکیب بند، ترجیع بند او نور دي.

په تېر لوست کې مو د ملي اوزانو یا ملي نظمونو په اړه یو لوست ولوست. دادی په دې لوست کې تاسې ته د شرقي شاعرۍ د عنعنې ځینې ډولونه درپېژنو چې په پښتو شاعرۍ کې دود دي. دغو شعرونو ته مشترك نظمونه هم وایي، ځکه چې په عربي، فارسي او پښتو کې مشترك ویل شوي او ویل کېږي.

ـ تاسې د دیواني نظمونو په اړه څه معلومات لرئ؟

ـ د دیواني نظمونو کوم ډولونه پېژنئ؟ په اړه یې خبرې وکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱_ غزل: عربي لفظ دی او معنا يې له ښځو سره خبرې کول دي. د نظم له هغو ډولونو څخه دی چې په ټولو ديوانونو کې زياته برخه لري. د غزل لومړي بيت ته مطلع وايي. د مطلع دواړه مسرۍ او د نورو بيتونو دوهمې مسرۍ يو له بله سره په قافيه کې يو شی دي او په وزن کې د غزل ټولې مسرۍ سره برابرې وي. د بيتونو شمېر يې له پنځو څخه نيولی بيا تر پنځلسو پورې رسېږي. غزل که څه هم په ډېرو موضوعاتو کې ويل کېږي خو اکثره عشقي وي. په اوسني غزل کې د ژوندانه نور مسايل هم بيانېږي او له پخوا څخه يې توپير موندلی دی.

چـې دې وګـــوري ومـــخ تـــه وطـــن پـــرېـــږدي
وطـن څـه دی چـې روح والـــوزي تـن پـرېـږدي
کـــه څــښــتــن وي د تـــومـــنـــو ســـتـــا پـــه مينه
درويـــــزه کـــانــدې اخـــتــيـــاره تــومــن پـــرېـــږدي
بــلــبــلان کـــه دې لـــه حـــســـنـــه خـــبـــردار شي
ســتـــا د مـــخ پـــه نـــنـــداره بـــه چـــمـــن پـــرېـــږدي
څـــه خـــو مـــخ و بـــتـخـانـې و تـــه جـــار باسه
چـــې د بـــتـــو پـــرســـتـــش بـــرهـــمـــن پـــرېـــږدي
ښـــه چـــې زړه مـــې مـــســـافـر شـــو ســـتـا پـــه لـــورې
عــقــيــق لاشـــي قـــيـــمـــتـــي چـــې وطـــن پـــرېـــږدي
د جـــفـــا د مــــړو ژونـــــد څـــــه وي حـــســـيـــنـــه
کـــه د جـــــور خـــــوی زمـــــا ګـــلـــبـــدن پـــرېـــږدي

۲_ بولله (قصيده): يو ډول شعر دی چې په عربي کې ورته قصيده وايي. په قصيده کې ډول، ډول اوږده مضامين ويل کېږي. د بيتونو شمېر يې له شپاړسو څخه نيولی بيا تر دوو سوو پورې رسېږي. قصيده هم د غزلې په څېر يوه مطلع او يوه مقطع لري. د غزلې په شان د لومړي بيت دواړه مسرې او د نورو بيتونو د دوهمې مسرې قافيه يو له بله سره يو شی وي. په وزن کې ټولې مسرې سره برابرې وي. ځينې قصيدې درې برخې لري، لکه: تشبيب يا

(c) ketabton.com: The Digital Library

تغزل، گریز یا مخلص، دعائیه یا حسن طلب.

تشبیب یا تغزل له اصلي موضوع څخه د مخه یوه مقدمه ده چې د بهار او یا مناظرو ستاینه ده.

گریز د قصیدې دویمه برخه ده چې شاعر ستاینه پرېږدي او اصلي موضوع ته راځي.

دعائیه د قصیدې دریمه برخه ده. شاعر په دې برخه کې دعا کوي. د قصیدې موضوعات، ستاینه، موعظه، گیله، غندنه او اخلاق وي. د قصیدې دعائیه برخه په اصلي موضوع پورې اړه لري او د موضوع اړوند دعا کېږي.

دلته به د نمونې په توگه د خوشحال خان ختټک د یوې قصیدې څو بیتونه ولولئ:

درتـــه وښـیـــم کــیـمـیــا د ســعــادت
لــه بــدانــو ســـره مـــه کـــوه صحبـت
مه بد گوی، مه بد آموز، مه بد اندېش شه
کـه دې زړه وي چــې درنــه رســي آفت
کـه لـویـي غـــوارې ځـــان کـم گـڼه تـر بله
بــل تـــر دا د پــاســه نـشـتـه نصیحت
پـه دوسـتـانـو تلطف کــړه څـو پـه تـا شي
لــه دښـمـن ســره هــم ښـه کـــوه خلقت
د نیکخوا خـبـره نـغـوږه پــرې عـمـل کړه
نــانـغــوتـانــو تــه تــیــار دی نـدامــت
د لـمـانـځـه تــر قـضـا گـرانـه دا قـضـا ده
چــې قـضـا شـــي د ځــلــورو مصلحت
نــورانـي کـا هـغـه ځــای چـې ســره کښېني
دیـرینـه ځـلـور هــوښـیـار پــه مـشـورت
په اخـلاص چې په دعـا لاسونه هسک کا
ور بــه پــرانـیـت شـــي د فتحې د نصرت

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې کالي يې پاتې نشي مرده شوی ته
خدايه ورکړې و خوشحال هسې رحلت

۳ـ رباعي: رباعي هغه دوه بيتونه دي چې د لومړي بيت دوې مسرې د دويم بيت له دويمې مسرې سره په قافيه کې يو شی وي. د رباعي معنا څلوريزه ده. دا رباعي د پښتو له رباعي سره چې ځانګړی وزن لري، توپير لري.

طامع همېش وي په انتظار کې
آب يې د مخ ځي په هر دربار کې
ګنج چې د صبر پير محمد بيا موند
توانګر باله شي په دا ديار کې

٤ـ قطعه: دوه يا تر دوو زيات بيتونه دي چې د لومړي بيت د دوو مسرو قافيه سره يو شی نه وي خو د بيتونو دويمې مسرې يو ډول قافيه لري، لکه:

اندېښنه که په غره کېږدي
غر به هم لکه وېښته کا
خوار سړی ملامت نه دی
که په غم کې ځان اوبه کا

۵ـ مثنوي: په مثنوي کې ټول بيتونه يو ډول قافيه نه لري، خو د هر بيت د دواړو مسرو قافيه يې يو شی وي. د بيتونو شمېر يې ټاکلې اندازه نه لري، بلکې د موضوع په اوږدوالي او لنډوالي پورې اړه لري. په مثنوي کې د رزم، بزم داستانونه او تصوفي موضوعات بيانېږي.

دلته د نمونې په ډول د قيام الدين خادم څو بيتونه راوړو:

اې د پاک وطن فرزنده
اې د قام خوږه دلبنده
اې د نوي ژوند پيغامه
اې ارزو د وطن قامه
سبا ته مسوول د کار يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

که ته مور او که ته پلار یې
علم هر چا له په کار دی
نه چې تش د نرو کار دی
ښځه نر دواړه مسوول دي
خو په ښه عمل مقبول دي
د حیات په هنګامه کې
د ژوندون په افسانه کې
دواړه یو بل ته محتاج دي
یو و بل ته د سر تاج دي
یو چې بل ورنه جدا شي
لکه مات چې لاس د چا شي
زموږ خویندو شئ بیدارې
له خپل ځانه خبردارې
قام زبون دی وطن خوار دی
دا زموږ لپاره عار دی
لرې، لرې دا ظلمت کړئ
له وطنه جهالت کړئ
جهان واړه په موږ خاندي
مسخرې راپورې کاندي
نه خبر موږه له ځان یو
نه له حاله د جهان یو

۷ـ مربع: یو ډول شعر دی چې بند یې دوه، دوه بیته وي. د سر په دوو بیتونو کې څلور مسرې یو ډول قافیه لري. وروسته په هرو دوو بیتونو کې لومړۍ درې مسرې په قافیه کې یو ډول او څلورمه مسره یې د سر د بیتونو سره یو ډول قافیه لري. د شعر تر پایه پکې دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړښت په نظر کې نيول کيږي. د پير محمد کاکړ د مربع څو بيتونه د نمونې په ډول دلته راوړو:

زړه مې نـــادان و د مينـې غـل شو
فـــراق يــې اور و رابـــانــدې بــل شو
راحـــت مـې واړه پـه غـم بـدل شو
اوښـې سيـلاب دي صـورت مـې شـل شو

**

زيـبـا نـگـار چـې زه راپــه يــاد کـړم
لــه درد و غـمـه آه و فــريــاد کـړم
قـبـول حـيـران يـم د چـا ارشـــاد کـړم
بـيـل لــه مـا خـــواره د لارې مـل شو

**

عـمـر مـې صـرف شـو پـه معـصيت کې
شـاکـر يــې نـشـو پـه هـيـڅ نـعـمـت کې
اوس صـبـح و شـام يـو پـه دا حـيـرت کې
مـقـبـول بـه خـدای تـه پـه کـوم عـمـل شو

۸ـ مستزاد: هغه شعر دی چې يوه مسره يې اوږده او بله يې لنډه وي.

نه غوږ لرم چې واورم نه په خوله د خير ويل کړم   مـدام منـت پـر بـل کـړم
چې قهر راشي عقل مې مغلوب شي نو ښکنځل کړم   مـدام منـت پـر بـل کـړم
که هر څو کتابونه رنګ په رنګ و ځانته ډير کړم   اوښـه يـې تـر نظـر تيـر کړم
راپيښـه بدبختـي ده چـې يـوه زړه عمـل کـړم   مـدام منـت پـر بـل کـړم

لنډه مسره هميشه يو ډول نه وي کله تکراريږي او کله مختلفه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹_ مخمس: د مخمس هر بند له سره تر پایه پورې پنځه، پنځه مسرې لري. لومړۍ پنځه مسرې یو ډول قافیه لري. په نورو بندونو کې لومړۍ څلور مسرې یو له بله په قافیه کې یو ډول وي، خو پنځمه مسره یې د پیل له لومړنیو پنځو مسرو سره یو ډول قافیه لري او تر پایه دغه جوړښت ساتي. د حمید مومند د مخمس څو بیتونه:

د هجران د لاسه ناست یم ویر ژړلی   لکه بت په غتو سترګو دم ختلی
بېهوده په صورت روغ په زړه نتلی   بېلتانه په مرګي حال یم رسولی
ربه راولې اشنا په سفر تللی

**

یا لـه یار سـره ولاړ وای پـه رکاب کې   یا یې مړ وای د هجران په اول تاب کې
یا وای ډوب مدام د اوښکو په سیلاب کې   حساب نشوم د یوې چارې په باب کې
هسې پاتې شوم بې آبه مخ ناولی

۱۰_ مسدس: د دې شعر هر بند شپږ شپږ مسرې لري. لومړۍ شپږ مسرې یې یو ډول قافیه لري. په نورو بندونو کې لومړۍ پنځه مسرې یو له بله په قافیه کې یو شی وي، خو د شپږمې مسرې قافیه د لومړیو شپږو مسرو پر قافیه باندې بنا کېږي.

د شمس الدین کاکړ د مسدس څو بیتونه د نمونې په ډول:

وخت د سحر دی مرغان چغېږي   جرس اوازکا زړه مې لړزېږي
سترګې مې غورزي بانه رېږي   اثـر د غـم دې رامعلومېږي
کوم بد خبر به راورسېږي
د یـار د تـللو خبرې کېږي

دا څه عشق نه دی واړه ټګې ده   دا صدق نه دی منافقي ده
دا اخلاص نه دی دغـه بازي ده   دا یاري نه ده دا بیزاري ده
چې پر یار غم دی پرما ښادي ده
بې حیا زړه دې زمـا وشرمېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جدایی ســــندرې وایم   په سفر تللی اشنا به ستایم
که ملامت یم کـه بېنوا یم   بیا یې د وصــل په تمنا یم
زه شمس الدین یې په دا دعا یم
چې یار به کلــه بیا ورســېږي

مسبع، مثمن او معشر هم دغه ډول اشعار دي، خو د مسرو په شمېر کې توپیر لري. په مسبع کې اوه، په مثمن کې اته او په معشر کې لس مسرې وي. د سر په بند کې د ټولو مسرو قافیه یو ډول وي او په نورو بندونو کې نورې مسرې یو له بل سره په قافیه کې یو ډول وي، خو د پای د مسرې قافیه د سر د مسرو پر قافیه بنا کېږي.

۱۱ـ ترجیع بند: د نظم هغه ډول دی چې قافیې یې مختلفې او وزن یې یو ډول وي. د بندونو شمېر یې نه دی ټاکل شوی. د هر یو بند د بیتونو شمېر یې په خپلو کې مساوي وي او له پنځو څخه تر لسو بیتونو پورې رسېږي. کله تر دې هم زیاتېږي.
د هر بند په آخر کې یو بیت راځي چې د بند د ټولو بیتونو سره په وزن کې یو شان وي. مگر ځانگړې قافیه لري چې همدغه بیت د هر بند په پای کې تکرارېږي.
دلته د خوشحال خان خټک د ترجیع بند څو بیتونه د نمونې په ډول راوړل شوي دي:

ستا له لوریه که هـزار جور و جفا وي   له عاشقه به په سل رنگه وفا وي
پـه عـاشـق بـانـدې معشوقه عنایت کا   ستا مدام په خپل عاشق باندې عنا وي
ښـه مـا ومنل چـې تـه بې حد زیبا یې   په جهان به کوم څوک تا غوندې زیبا وي
ولې خدای چې ښه جمال و چاته ورکا   نه په دا چې دی بې مهره کبریا وي
که قضا په ما زړه سوی کا هم به ومرم   که یو څو ورځې د جنگ و فتنې دا وي
که سل ما سره غوغا جنگ و جدل کړې   خدای دې نه کا چې له تا به تله زما وي

ستا د در په خاورو پروت بې قدره ښه یم
په بل لورې که په تخت کښېنم ښه نه یم

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲_ ترکیب بند: د ترجیع بند غوندې شعر دی خو په دومره توپیر چې په ترجیع بند کې چې کوم بیت له هر بند څخه وروسته راځي، تکرارېږي، خو په ترکیب بند کې تر بند وروسته یو بیل بیت راځي چې بېله قافیه او بېله معنا لري. د حمید مومند د ترکیب بند څو بیتونه د نمونې په ډول راوړو:

په منزل به یې سبا گوره څوک مله وي　　نه پوهېږم چې به ساد وي که به غـله وي
په څه شان به شکسته زهیر په زړه وي　　له نغمې به یې د زړه نغمــه په خــوله وي
دم قـــدم به یې خولې د مخ په وله وي　　رانجه کړي به یې چـــا خاورې د پله وي

ســـزاوار د هـــــر ستم د هر پیغور یم
چې مې یار په سفر تللی زه پر کور یم

**

یا لـــه یاره سره تللی په سفر وای　　پــه هــر ځــای مې غوړولی پرې وزر وای
یا یې مړ د بېلتانه له غمه ژر وای　　یــا په دواړو سترگو تېپ روند په نظـر وای
کـه دا نه کېدای هرگزه معتزر وای　　خود په خود مې ځان وهلی په خنجر وای

هسې پاتې شوم تر یار پورې مخ توری
په جـــرگــه د عـاشقانو کې کوز گوری

د متن لنډیز:

مشترک نظمونه هغه دي چې په عربي، فارسي او پښتو کې ویل کېږي. دغه شعرونه ځانته ځانگړې ډولونه او وزنونه لري.

په دې ډولونو کې غزل، قصیده، رباعي، قطعه، مثنوي، مستزاد، مخمس، مسدس، مسبع، مثمن او معشر راځي. د پښتو په کلاسیکه دیواني شاعرۍ کې دغه ټول ډولونه شته او پښتنو شاعرانو دغه ډولونه کارولي دي. قصیده، مثنوي، غزل په لرغوني دوره کې په پښتو شاعرۍ کې پیل شول او بیا دې نورو ډولونو په منځنۍ دوره کې زیات رواج وموند. په اوسنۍ یا معاصره دوره کې اوس دغه ډولونه دومره نه کارول کېږي، ځکه چې اوس معاصر شعر د ژوند موضوعاتو ته وقف دی او اوسني شاعران زیات په شکلیاتو او صنعتونو پسې نه گرځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بيا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په پښتو کې کوم نظمونه پېژنئ؟
- ملي نظمونه څه ته وايي؟
- مشترک نظمونه کوم دي؟
- د مشترکو نظمونو او ملي نظمونو توپير څه دی؟

۲ـ څو زده کوونکي دې په وار سره په قصيده، غزل او مثنوي خبرې وکړي. ښوونکي دې د ضرورت په وخت ددوی لارښوونه وکړي.

۳ـ زده کوونکي دې په متن کې راغلي شعرونه په وار سره ولولي، يو زده کوونکی دې د يوه شعر مفهوم او بل دې د بل شعر مفهوم په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

٤ـ زده کوونکي دې د خپلې خوښې د يو شعري ډول په اړه څو کرښې په خپله کتابچه کې وليکي، دلايل دې روښانه کړي او بيا دې خپله ليکنه په وار سره په ټولګي کې واوروي.

٥ـ زده کوونکي دې په وار سره په دې اړه خبرې وکړي چې په لرغوني دوره کې کومو شاعرانو له دغو شعري ډولونو څخه ځينې کارولي وو؟

٦ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه د کتاب له پای څخه معنا او په جملو کې وکاروي:

تومن، برهمن، تلطف، نغوره، ندامت، نانغتان، نصرت، رحلت، ګنج، عار، ظلمت، ارشاد، معصيت، نتلی، دم ختلی، جرس، عنا، عنايت، جمال، کبريا، ساد، معتزر

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د شعرونو ددغو ډولونو څخه په خپله خوښه يو ډول غوره او له کلاسيکو ديوانونو څخه دې رانقل کړي. د شعر معنا او مفهوم دې هم وليکي او په بل پښتو درسي ساعت کې دې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو هنري نثر

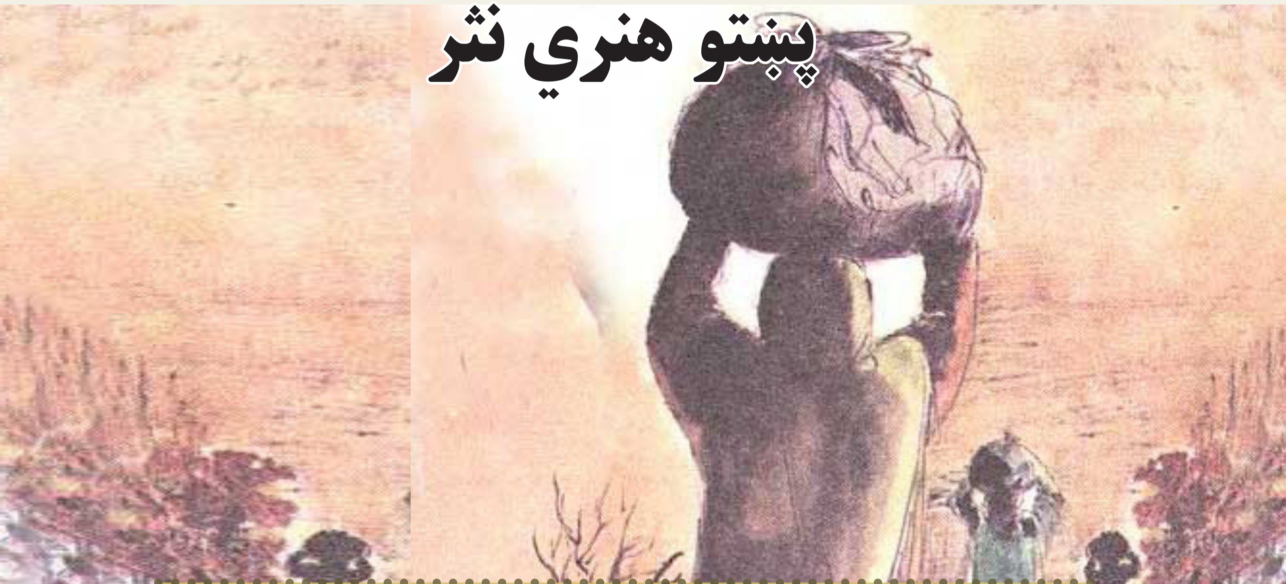

که څه هم د یوې ژبې ټول لیکلي او نالیکلي شفاهي منظوم او منثور آثار ادبیات ګڼل کېږي خو اوس هر ډول لیکنې په ادبیاتو کې نه شمېرل کېږي، یوازې هغه آثار د ادبیاتو تر عنوان لاندې مطالعه کېږي چې هنري ارزښت ولري. د بېلګې په توګه هر منثور اثر چې د علومو او فنونو په بېلابېلو څانګو کې لیکل شوی وي او یا هر نظم او منثور اثر چې د تاریخ، جغرافیه، طب او نورو علومو تشریح ته وقف وي، په ادبیاتو کې نه شمېرل کېږي. هغو لیکنو ته ادبي هنري ویل کېږي چې له تخیله رازېږېدلي وي او د ژوند واقعیتونه په هنري ډول منعکس کړي. پر لوستونکي او اورېدونکي خپل خاص اغېز وکړي او د هغه هنري ذوق تسکین کړي. هنري اثر باید په داسې یو ژبني چوکاټ کې بیان شوی وي چې هم د ټولنیز ژوند هنداره وي او هم په لوستونکي او اورېدونکي کې یو عاطفي احساس پیدا کړي او ښکلاییز ارزښت ولري. هنري نثر هم د هنري ادبیاتو یوه مهمه برخه ده چې د هنري ادبیاتو د ټولو نثري ډولونو لپاره کارول کېږي، لکه: لنډه کیسه، ناول، طنز، ډرامه، ادبي ټوټه او نور... په دې لوست کې به د هنري نثر په اړه معلومات ولولئ.

ــ هنري نثر څه ته وایي؟

ــ هنري نثر له عادي نثره څه توپیر لري؟

هنري نثرونه د ادبیاتو یوه برخه ده. د نړۍ د ټولو ژبو په ادبیاتو کې کارول کېږي. په پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبیاتو کې د شلمې پېړۍ په لومړیو شلو کالو کې پیل شو او تراوسه کارول کېږي. هنري نثرونه خپلې ځانګړنې لري چې د همدغو ځانګړنو له مخې له عادي او ساده نثرونو څخه جلا کېږي. د هنري نثر اصلي ځانګړتیا داده چې هنریت او ادبي ارزښت ولري. په هنري نثر کې لیکوال د ښلابښلو منظرو، انساني ځانګړو خصوصیاتو، روحیاتو، عاداتو او حالاتو په انځورونو کې له خپل تخیلي ځواک څخه کار اخلي.

لیکوال د تخیلي ځواک په مرسته او د لیکوالۍ د مهارتونو په وسیله د منظرونو د انځورولو او صحنو جوړولو چاره سرته رسوي. حالات او پېښې په الفاظو کې داسې انځوروي چې لوستونکی او اورېدونکی فکر کوي چې هر څه په خپلو سترګوویني او ځان ورته په صحنه کې دننه ښکاري.

په هنري نثر کې د لیکوال په مهارت پورې اړه لري چې د خلکو هیلې، غوښتنې، جذبات، عواطف او احساسات لکه څنګه چې دي په ښکلو الفاظو کې راونغاړي او مقابل لوري ته یې ولېږدوي. دغه لېږدونه باید د مقابل لوري په عواطفو کې خوځښت راولي. په هنري نثرونو کې د لیکوال تخیل، د مناسبو او ښکلو کلمو استعمال، د تشبیهاتو راوړل، د جملو رواني او د مقصد څرګند بیان شرط دی. لیکوال باید د الفاظو داسې برجونه او یا کتارونه جوړ نه کړي چې لوستونکی پکې مقصد ونه مومي.

د الفاظو او جملو له ښکلا سره محتوا ته هم پاملرنه وکړي او د شکل او محتوا توازن داسې په پام کې وساتي چې یوه خوا هم زیانمنه نه شي.

هنري نثر د هنري ادبیاتو ژبه ده او د یو هنري اثر په ښکلا کې بنسټیز ارزښت لري. پښتو هنري نثر د پښتنو په دوو مرکزونو پېښور او کندهار کې رامنځته شو. په کابل کې یې هم وده او پراختیا وموندله.

څرګنده دې وي چې پښتو هنري نثر په لومړي ځل په پېښور کې رامنځته شو. په پېښور کې د پښتو کتابونه، ملي نکلونه او نور ادبي آثار چاپېدل. پښتنو لیکوالو خپل لومړني هنري نثري آثار په پښتو ژبه لیکل. په دغو لیکوالو کې مولوي احمد د پښتو هنري نثر په مخکښو لیکوالو کې په ځانګړي ډول د یادونې وړ ځای لري.

ده په نولسمه پېړۍ کې د هغو انګرېزانو لپاره چې غوښتل یې پښتو ژبه زده کړي ځینې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعليمي كتابونه ترتيبول. ده په پښتو کې له نورو ژبو څخه ترجمې کړي او هم يې مستقل آثار ليکلي دي. د ده تر ټولو غوره اثر چې د هنري نثرونو نماينده ګي کوي (ګنج پښتو) دی. په دې اثر کې ورې ورې کيسې راغلي چې ځينې ترجمې او ځينې ده پخپله ليکلي دي.

د ده د کتاب موضوعات ساده او اسان دي. ژبه يې خوږه او محاورې ته نژدې ده.

ژبنې اصطلاحات يې هم کارولي دي. ده پخپلو کيسو کې د ژوند موضوعاتو ته پاملرنه کړې ده. د ده دغه کار د پښتو هنري نثر په انکشاف او پراختيا کې ډېر ارزښت لري.

په ده پسې بل پښتون ليکوال مير احمد شاه رضواني (۱۸۶۳-۱۹۳۷م.) دی. ده هم لکه د مولوي احمد ژباړې کولې. ده د پښتو ژبې ګرامر وليکه او د پنجاب په پوهنتون کې د پښتو ژبې استاد و. د ده په کتابونو کې د پښتو ژبې دوه درسي کتابونه د يادولو وړ دي. د هنري نثرونو غوره بېلګه يې د (شکرستان افغاني) په نامه يادېږي. د ده دغه کتاب هم د وړو، وړو کيسو او حکايتونو مجموعه ده.

بل ليکوال چې په هنري نثر کې يې د پاملرنې وړ کارونه کړي دي، هغه منشي احمد جان (۱۸۸۲- ۱۹۵۱م) دی. دی د بنو په ښار کې زېږېدلی دی. انګليسي ژبه يې زده کړه او په (۱۹۰۰م) کال کې د انګرېزانو د پښتو ښوونکی شو. د ده په شاګردانو کې د هند د وايسرای معاون هم و. ده د پښتو ژبې لپاره قاموسونه وليکل. د شلمې پېړۍ په لومړيو کلونو کې يې د هنري نثر په ليکلو پيل وکړ.

دوه مجموعې (هغه دغه) او د (قصه خوانۍ ګپ) يې د هنري نثر خورا ښې بېلګې دي. دا کتابونه ورې کيسې او حکايتونه لري. دا کتاب هم په هند کې د پوځي منصبدارانو لپاره ليکل شوی دی. د قصه خوانۍ ګپ موضوعات فولکلوري دي لکه د آدم خان درخانۍ، د فرهاد او شيرينۍ کيسه او نورې...

په افغانستان کې هم د شلمې پېړۍ په لومړيو کلونو کې هنري نثر پيلېږي. په دغو کلونو کې د ښوونځيو په رامنځته کېدو، د جريدو او اخبارونو په خپرېدو، د راډيو په رامنځ ته کېدو د هنري نثر ليکلو ته لاره هوارېږي، د پښتو مرکې، د ادبي انجمن او بيا د پښتو ټولنې په جوړېدو سره هنري نثر انکشاف او پراختيا مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړنی لیکوال چې حکایتي او تعلیمي نثرونه لیکي، هغه صالح محمد هوتک دی چې په (۱۹۱۶م) کال کې یې د پښتو لومړی کتاب ولیکه.

وروسته قیام الدین خادم، گل پاچا الفت، صدیق الله رښتین، عبدالرؤف بېنوا او محمد دین ژواک، د هنري نثرونو لیکلو ته پراختیا ورکړه او د نورو لیکوالو پاملرنه یې هم دې ډگر ته راواړوله. گل پاچا الفت او صدیق الله رښتین په دې برخه کې ډېر کتابونه ولیکل، لکه د الفت غوره نثرونه، د رښتین د پسرلي وږمې، د خادم خیالي دنیا او د بېنوا د زړه خواله د یادولو وړ کتابونه دي.

په کوزه پښتونخوا کې سید راحت زاخیلي هنري نثر ته پراختیا ورکړه او د نوي داستاني ادب نمونې لکه لنډه کیسه، ناول او طنز یې په پښتو ادب کې رواج کړل. دلته به د نمونې په توگه د بېنوا یو نثر راوړو:

لاربښوونکی

له فریب او دروه سره نا اشنا وم. مکر او چل مې زړه ته لاره نه درلوده. دروغ مې نه پېژندل. د ژوندون د لوېې لارې مسافر وم. له پرېشانه خوبه راپاځېدم. قافله ډېره پرمخ تللې وه. یوازې زه وم چې د لاربښوونکي په انتظار مې لوېې لارې کتلې. ډېر راغلل، تېر شول مگر یوه هم د زړه سوي په سترگو راته ونه کتل. ځینو به د گوتو په اشارو لار راوښودله، خو د گوتو د اشارو لارې ډېرې اوږدې وې.

ځینو به د دې لپاره چې ځانونه په ما وساتي، زه به یې له ځان سره روان کړم، خو چې خطر به تېر شو نو بېرته به یې زه پر لویه لاره پرېښودلم. دوی به لاړل. همداسې د لاربښوونکي په انتظار د ژوندون په لویه لار کې ولاړ وم. څو ته راغلې. زه دې تر لاس ونیولم. زه هم په پاک زړه په تا پسې روان شوم او د لارې د موندلو په غرض مې ستا لمنه ټینگه کړه. هرې خواته به چې تلې، درپسې تلم او تا هم ماته د لار موندلو ډاډ راکاوه. ناڅاپه! موسمي توره وریځ پیدا شوه، باران او برلی وربدل شروع شول.

آسمان او ځمکه په خروش راغلل، لارې گډې وډې شولې، خو زه ډاډه وم چې تا

(c) ketabton.com: The Digital Library

غونډي لاربښوونکی لرم او تاته مې سترګې وې چې د زماني په دې توره دربيله کې به لار راوښيې.

مګر په هماغه حال کې تا په ډېرې حيرانتيا مخ راواړاوه او له ما څخه دې پوښتنه وکړه چې:

(اې مسافره لار راوښيه، لاره کومه ده؟)

هغه وخت نو زه پوه شوم چې زما د ژوند د لارې لاربښوونکی يوازې زه يم او بايد زه پخپله خپله لاربښوونه وکړم.

د متن لنډيز:

هنري نثر د شلمې پېړۍ په لومړيو کلونو کې په کوزه پښتونخوا او افغانستان کې پيل شو. په کوزه پښتونخوا کې يې سرلاري مولوي احمد، مير احمد شاه رضواني، منشي احمد جان او راحت زاخيلی وو. په افغانستان کې يې مخکښه ليکوال صالح محمد هوتک، پوهاند عبدالحی حبيبي، قيام الدين خادم، ګل پاچا الفت، صديق الله رښتين، عبدالرؤف بېنوا، محمد دين ژواک او نور وو.

وروسته لر او بر نور ليکوال راپيدا شول او په نثر کې يې ډېرې هستونې وکړې. هنري نثر له عادي او ساده نثر نه توپير لري. په هنري نثر کې ليکوال له خپل تخيل نه ډېر کار اخلي. نيغ په نيغه ساده خبره نه کوي، بلکې خپله خبره په ښکلو کلماتو او تشبهاتو کې رانغاړي چې د لوستونکو په عاطفه او احساس ژوره اغېزه کوي، هنري نثر د لنډې کيسې، ناول، ډرامې، طنز، تکل او ادبي ټوټې لپاره کارول کېږي. د لاربښوونکي نثر هم يو هنري نثر دی چې د خپل مطلب د بيان لپاره له ښکلو کلماتو او تشبهاتو څخه کار اخلي.

په دې نثر کې ښودل شوي چې هر سړی د خپل ځان رهبر او لاربښوونکی دی.

د نثر مقصد دادی چې د لاربښوونکي په ټاکلو کې بايد له ډېر دقت او غور څخه کار واخيستل شي او په غولوونکو لاربښوونکو وانه وړي او نه ځان تېر باسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د متن له لوستلو څخه وروسته دا لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- پښتو هنري نثر څه وخت، چېرته او د چا له خوا پیل شو؟
- په کوزه پښتونخوا کې د هنري نثر مشهور لیکوال کوم وو؟
- په افغانستان کې د هنري نثر لومړني لیکوال څوک وو؟
- د هنري نثرونو د څو کتابونو نومونه واخلئ؟

۲ـ که کوم زده کوونکی د هنري نثر کوم لیکوال پېژني، د هغه په اړه دې خپلو ټولګیوالو ته معلومات ورکړي.

۳ـ زده کوونکي دې د لارښوونکي متن په وار سره ولولي، خبرې دې پرې وکړي او خپل نظر دې پرې څرګند کړي.

٤ـ زده کوونکي دې د یوه ښه لارښوونکي خصلتونه او صفتونه په څو کرښو کې ولیکي او بیا دې په وار سره په ټولګي کې واوروي.

٥ـ زده کوونکي دې د هنري نثر او ساده نثر توپیرونه وښئي، ښوونکی دې د ضرورت په وخت کې له دوی سره مرسته وکړي.

٦ـ هنري نثر د کومو ادبي ډولونو لپاره کارېږي، نومونه یې واخلئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ د غړیو په مرسته او یا له کوم کتاب څخه هنري نثر ولیکي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادبیاتو لرغوني دوره

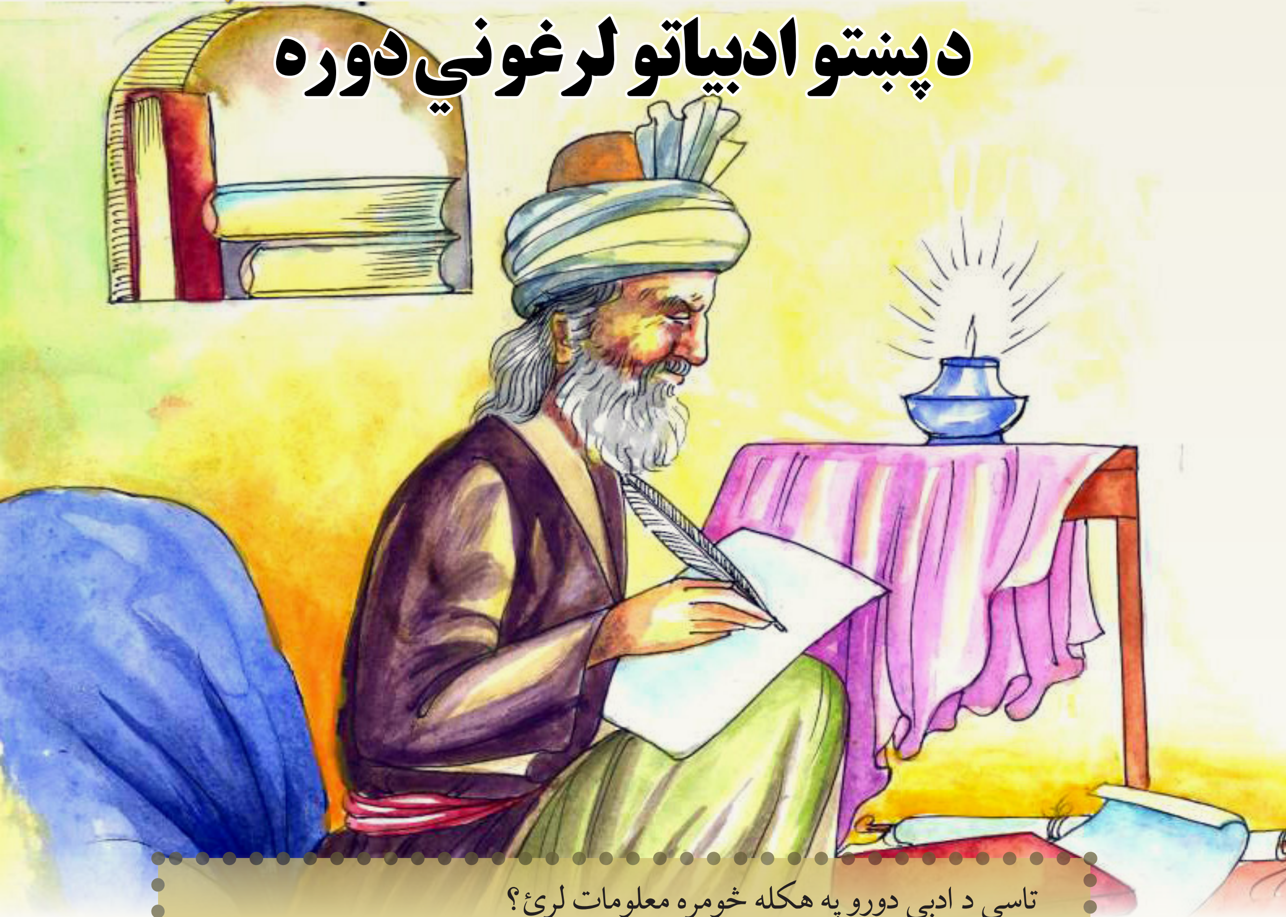

تاسي د ادبي دورو په هکله څومره معلومات لرئ؟

ملتونه د سیاسي تاریخونو ترڅنګه ادبي تاریخونه هم لري چې د یوه ملت فرهنګي او ادبي پېژندنه کوي. ادبي تاریخونه په بېلابېلو دورو وېشل کېږي چې د پښتو ژبې ادبي تاریخ هم د پوهانو له خوا په درې دورو وېشل شوی دی. لرغوني دوره، منځنۍ دوره، اوسنۍ یا معاصره دوره. دادی په دې لوست کې تاسې ته لرغوني دوره درپېژنو چې پښتو ادب له کوم وخت څخه پیل شوی او لرغوني دوره کومې ځانګړتیاوې لري.

ـ د پښتو ادب لرغوني دوره څه وخت پیل شوې ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادبیاتو لرغوني دوره له دویمې هجري پېړۍ څخه پیلېږي او د یوولسمې پېړۍ تر لومړیو کلونو پورې دوام کوي. د پښتو ادبیاتو د لرغوني دورې آثار د پښتنو په دریو مرکزونو (غور، د کسي غر او ملتان) کې رامنځته شوي دي. په غور کې غوري پښتانه اوسېدل. د غور له پاچاهي کورنیو څخه یوه د غور سوري شاهي کورنۍ وه چې په تاریخونو کې د شنسبانیانو په نامه مشهوره وه. د دې کورنۍ یو مشر نیکه شنسب (شین اسپ) نومېده چې د پلار نوم یې خرنګ و. دا شنسب د حضرت علي رضي الله عنه په زمانه کې مسلمان شوی او د غور پاچا منل شوی و. د شنسب زوی امیر پولاد و. هغه وخت چې ابو مسلم مرزوي د بني امیه امیران له خراسان څخه شړل او د بني عباس په پلوی ودرېد نو امیر پولاد له خپلو لښکرو سره د ده ملاتړ وکړ.

د امیر پولاد د پاچاهۍ مرکز د غور په مندېش کې و. په پټه خزانه کې راغلي دي چې د امیر پولاد تر مړینې وروسته د هغه زوی امیر کروړ د غور په مندېش کې په ۱۳۹هـ کې پاچا شو. امیر کروړ د خپلې پاچاهۍ په دوران کې دوه مرکزونه درلودل چې یو یې مندېش او بل یې زمینداور و. امیر کروړ ډېر غښتلی پهلوان و چې په یوازې ځان له سلو تنو سره جنګېده. ده هم د عباسي دعوت په جنګونو کې ګډون درلود او ډېرې بریاوې یې تر لاسه کړې.

امیر کروړ یو عادل پاچا و. په پښتو یې شعرونه هم ویلي دي. په ۱٥٤هـ کې د پوشنج په جګړه کې مړ شو او پر ځای یې د ده زوی امیر ناصر پاچا شو. امیر کروړ چې د خپلو سوبو په پاپله کې کوم شعر ویلی دی، هغه پټې خزانې تر موږ رارسولی دی.

زه یم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نشته
پر هند و سند و پر تخار او پر کابل نشته
بل په زابل نشته له ما اتل نشته
غشي د من مې ځي بریښنا پر میرخمنو باندې
په ژوبله یونم یرغالم پر تښتېدونو باندې
پر ماتېدونو باندې له ما اتل نشته
زما د بریو پر خول تاویږي هسک په نمنځ او په ویاړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د آس لــه ســوو مې زمکــه ربــږدي غرونه کانــدم لتاړ
کړم ایوادونه اوجاړ لــه مــا اتــل نســته
زمــا د تــورې تــر شــپول لانــدې دي هــرات و جروم
غــرج و بامیــان و تخــار بولــي نــوم زمــا پــه اودم
زه پېژندویم په روم لــه مــا اتــل نســته
پــر مــرو زمــا غشــي لونــي ډاري دښــن راشخــه
د هریــوا د رود پــر څنــډو ځــم تښــتي پلــن راشخــه
رېږي زړن راشخه له مــا اتل نســته
د زرنــج ســوبه مــې د تــورې پــه مخســور وکــړه
پــه بــاداری مــې لــوړاوی د کــول د ســور وکــړه
ستر مې تربور وکړه له مــا اتل نســته
خپلــو وګــړو لــره لــور پېرزوینــه کــوم
دوی پــه ډاډینــه ښــه بامــم ښــه یــې روزنــه کــوم
تل یې ودنه کوم له مــا اتل نســته
پــر لویــو غرو مــې وینــا درومــي نه پــه څنډو پــه تال
نــړۍ زمــا ده نــوم مــې بولــي پــر دریــغ ســتا یــوال
په ورځو شپو میاشتو کال لــه مــا اتــل نســته

د امیر کروړ سوري دغه ویاړنه د پښتو تر ټولو پخوانی شعر دی چې د اسلامي عصر په دویمه هجري پېړۍ کې ویل شوی دی. د شکلي جوړښت له مخې لرغونو آریایي سندرو ته نژدېوالی لري.

په محتوا کې یوه ویاړنه ده چې د خپلو سوبو یادونه کوي او له خپلو خلکو سره د خپلې مینې اظهار هم څرګندوي. پر دې شعر د نورو ژبو تاثیرات نه لیدل کېږي او د پښتو سوچه کلمات یې استعمال کړي دي. په دغو کلماتو کې ځینې داسې کلمات هم شته چې اوس په عامه ژبه کې نه ویل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم مرکز د کسي غر یا د سلیمان د غرو لمنې دي. هغه آثار چې د کسي غر په لمنو کې ایجاد شوي، له دریمې هجري پېړۍ نه پیلېږي او تر پنځمې پېړۍ پورې رسېږي.

په دغه مرکز کې نوماند شخصیت شیخ بیټنی دی چې د ژوند زمانه یې د دریمې هجري پېړۍ شاوخوا ټاکل کېدای شي. د شېخ بیټني یو مناجات سلیمان ماکو په تذکرة الاولیا کې راوړی:

لویه خدایه، لویه خدایه ستا په مینه په هر ځایه
غر ولاړ دی درناوي کې ټوله ژوي په زاري کې
دلته دي د غرو لمنې زموږ کیږدی دي پکې پلنې
دا وګړي ډېر کړي خدایه
لویه خدایه، لویه خدایه

دلته لږ زموږ اور بل دی ووړ کورګی دی ووړ بورجل دی
مینه ستا کې موږ مېشته یو بل د چا په مله تله نه یو
هسک او مځکه نغښته ستا ده د مړو وده له تا ده
دا پالنه ستا ده خدایه
لویه خدایه، لویه خدایه

په دغه مرکز کې په دریمه او څلورمه هجري پېړۍ کې دوه نور شاعران هم تېر شوي چې یو یې شېخ اسماعیل او بل خرښبون دی چې په پټه خزانه او تذکرة الاولیا کې یې د شعر نمونې راغلي دي.

کله چې خرښبون خپل کور او کلی پرېږدي او روانېږي، نو شېخ اسماعیل یې په جدایۍ کې دا پاړکی وایي:

که یون دی یون دی مخکې بېلتون دی له کسي غره ځخه ځي خرښبون دی
که وروره وروره خرښبونه وروره ته چې بېلتون کړې زما وير ته ګوره

(c) ketabton.com: The Digital Library

خربښبون يې په خوب کې دا ناره له خولې باسي:

بېلتانه نـاره مې وسوه په کور باندې نه پوهېږم چې به څه وي پښښ په ورانډې
له خپلوانو به بېلېږم په سرو سترګو دواړه ســترګې مې په وينـــو دي ژړاندې

دريم مرکز ملتان دى چې د اسلام په دوو لومړنيو پېړيو کې پښتانه د سليمان د غرو له لمنو څخه کوچېدلي او د سند او پنجاب لور ته تللي دي. د پنجاب په غربي برخو ملتان کې له دغو پښتنو څخه شېخ حميد لودي د ۳۷۰ هجري په شاوخوا کې له ملتان څخه نيولې تر لغمان پورې سيمو حکمران و. همدغه سړي د څلورمې هجري پېړۍ په دويمې نيمايي کې د لوديانو د حکمرانۍ بنسټ کېښود. په شېخ حميد پسې د ده زوى نصر او بيا يې لمسي داوود د ملتان د لودي کورنۍ حکمرانان وو.

د ملتان په لودي کورنۍ کې دوه تنه شاعران تېر شوي چې يو د شېخ حميد زوى نصر لودي او بل يې وراره شيخ رضي دى.

شيخ رضي د حميد لودي د پاچاهۍ په وخت کې د اسلام د مقدس دين د تبليغ لپاره پښتونخوا ته لاړ. دوه کاله د کسي غره په لمنو کې وګرځېد او ډېر خلک يې مسلمانان کړل. شېخ رضي له کسي غره څخه خپل يو شعر د ليک په ډول نصر لودي ته استولی و چې د پيل بيتونه يې دادي:

د الـحـــاد پـــه لـــور دې تـــر پلل
ګـــروه دې زمـــوږ وکـــــوراوه
مـــوږ رونــلـــى پـــه زيـــارنـــه
تـــا پـــه تـــور وتـــــــوراوه

کله چې دا ليک په ملتان کې نصر لودي ته ورسېد، نو هغه يې په ځواب کې وويل:

د الـــحـــاد پـــه تـــور تـــورن ســوم
زه لـــرغـــون خـــو مـلـحـد نـــه يـم
زمـــا دښـــنـــه هـــسـې تـــور راکـــړى
کـــه مـلـحـد يـــم د دښـــنـــه يـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیخ رضي د خپل تره زوی ته وایي چې ته له سنت او له خپلې لارې څخه اووښتی یې خو نصر ورته په خواب کې وایي چې زه پر سنت ټینګ ولاړ یم او کوم تورونه چې پر ما لګول شوي هغه دروغ دي.

د ملتان لودي کورنۍ د غزني له پاچاهانو سره په رقابت کې وه، مؤرخین وایي چې د غزني پاچاهانو د ځان لپاره دا بهانه ونیوله او پر لودي کورنۍ یې د الحاد تورونه ولګول او په دې توګه یې د ملتان لودیان وځپل، حال دا چې د ملتان لودیان مسلمانان وو.

په دریمه هجري پېړۍ کې په پښتو کې د نثر لیکل او ژباړه پیل شوه. ابو محمد هاشم سرواني (۲۲۳- ۲۹۷هـ) د بست په سروان کې زېږېدلی او هلته یې ژوند کړی دی. په (۲۹٤هـ) کال عراق ته تللی او په بغداد کې یې د خپل استاد ابن خلاد سره ډېر عمر تېر کړی دی.

د هغه یو عربي شعر یې په پښتو ژباړلی چې داسې پیلېږي:

ژبه هم ښه وینا کاندي چې یې وینه
د خاوند په لاس کې زر او درهمونه

دا په پښتو کې د ژباړې پیل دی. ابو محمد هاشم په نثر کې یو کتاب ((د سالو وږمه)) لیکلی و چې د عربي اشعارو د فصاحت او بلاغت په اړه و.

په پنځمه هجري پېړۍ کې په پښتو ادب کې قصیده رامنځ ته شوه چې لومړنی قصیده ویونکی شیخ اسعد سوري دی. شیخ اسعد سوري د غور د پښتنو پاچاهانو په لړ کې د امیر محمد سوري هم مهاله و او د هغه پر مړینه یې یوه قصیده ویلې ده چې داسې پیلېږي:

د فلك له چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار
هر غاټول چې په بېدیا غوړېده وکا
رېژوي یې پاڼې کاندي تار په تار

بل قصیده ویونکی شاعر ښکارندوی غوري دی چې په غزني او بست کې اوسېدلی او د سلطان شهاب الدین غوري معاصر و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې سلطان شهاب الدین د اسلام دین د خپرولو لپاره پر هند لښکرې کولې، نو دی ورسره و. ښکارندوی د سلطان شهاب الدین د سوبو په اړه یوه اوږده قصیده ویلې چې پټې خزانې خوندي کړې ده:

د پسرلي ښکلوونکي بیا کړل سینګارونه
بیا یې ولونل په غرونو کې لالونه
مځکه شنه، لاښونه شنه، لمنې شنې سوې
طیلسان زمردي واغوسته غرونه

ښکارندوی د غور اوسېدونکی او د فیروز کوه کوتوال و. دغه دواړه قصیدې په غور کې د غوري پښتنو پاچاهانو په وخت کې ویل شوي دي.

په شپږمه هجري پېړۍ کې چې د غور پښتانه پاچاهان په هند کې د اسلام د مقدس دین د خپرولو لپاره لښکرې کوي، نو د اسلام د خپرېدو په ملاتړ هم په پښتو کې شعرونه ویل شوي دي.

ملکیار غرشین چې د سلطان شهاب الدین غوري همعصره دی، کله چې سلطان شهاب الدین پر هندوستان لښکرې کوي، نو ملکیار غرشین هم ورسره دی چې یوه رزمي سندره یې په دې ډول ویلې ده:

خښتن مو مل دی اوس مو یرغل دی هیواد د بل دی
غازیانو ګورئ خښتن مو مل دی
تورې تېرې کړئ دښن مو پرې کړئ منګولې سرې کړئ
خله به تښتو خښتن مو مل دی
که ټینګ کړو زړونه په بري یونه چې زمري یونه
اسلام راخخه دی خښتن مو مل دی
غازیانو راسئ ټول شاوخوا سئ د شهاب په ملا سئ
دښن مو غوخ کړئ خښتن مو مل دی

په شپږمه هجري پېړۍ کې د مینې او محبت سندرې ویل شوي دي چې یوه نمونه یې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

شېخ تيمن کاکړ يوه عشقي سندره ده:

ګـهيځ رڼا د لــمر خپره شوه　　　زما پر کــــــور د وير ناره سوه

د بېلتون ورځ توره تياره سوه　　　ړغ سو ناڅاپه چې بېلتون راغی

په (٦١٢هـ) کې د نثر يو بل کتاب د سليمان ماکو له خوا ليکل شوی چې تذکرة الاولياء نومېږي. په دې کتاب کې يې د اولياوو او ځينو پښتنو شاعرانو احوال او د کلام نمونې راغلي دي. د دې کتاب هغه پاڼې چې زموږ په لاس کې شته، موږ ته د شيخ بيټني، شيخ اسماعيل، ملکيار غرشين او قطب الدين بختيار کاکي احوال راکوي.

د اوومې هجري پېړۍ په دريمه لسيزه کې عرفاني افکار پښتو ادب ته لاره پيدا کوي. شېخ متي د خپلو اشعارو کتاب چې (د خدای مينه) نومېږي بشپړوي.

د شېخ متي د يو مناجات څو بيتونه په دې ډول دي:

زه چې څرګند په دې دنيا سوم　　　د ښکلي مخ په تماشا سوم

ستا پر جمال باندې شيدا سوم　　　لــه خپلې ستې راجلا سوم

په ژړا ژاړم چې بېلتون دی

يمه پرديسی بل مې تون دی

د اوومې هجري پېړۍ په دويمه لسيزه کې (٦١٧هـ) زموږ پر هېواد د چنګېز حملې پيلېږي. د چنګېز او د ده د اولادونو د حملو پر وړاندې د مقاومت موضوع په پښتو شعر کې پيلېږي. په دغه وخت کې موږ د بابا هوتک يوه سندره لرو چې د مقاومت خورا ډېره په زړه پورې نمونه ده.

د مغلو لښکرو به د ارغنداو پر غاړو لوټ کاوه. د اتغر او بولان سيمې به يې لوټلې. بابا هوتک خپل خلک راټول کړل او سره غر ته نژدې يې له مغلو سره سخت جنګ وکړ. په دې جنګ کې پښتانه لږ او غليم ډېر و، خو کله چې بابا هوتک په لوړ غږ دا سندره وويله، نو سوبه د پښتنو په نصيب شوه.

بابا هوتک د بارو زوی په (٦٦١هـ) د کلات په اتغر کې زېږېدلی، د خپل قوم مشر و، په (٧٤٠هـ) کال وفات شوی دی، د شعر يوه برخه يې داسې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر سورغر بل راته نن اور دی — وګړیه جوړ راته پیغور دی
پر کلي کور باندې مغل راغی — هم په غزني هم په کابل راغی
غښتلیو ننګ کړئ دا مو وار دی — مغل راغلی په تلوار دی
په پښتونخوا کې یې ناتار دی — پر کلي کور باندې مغل راغی

د اتمې هجري پېړۍ په دویمه نیمایي کې نور شعري ډولونه په پښتو ادب کې راڅرګندېږي لکه غزل او مثنوي چې په دغه وخت کې د اکبر زمینداوري له خوا ویل کېږي:

د مثنوي نمونه یې داده:

زه عاشق یم یار هم نیز — نور ښه لرو تمیز
یو پر بله عاشقان یو — په خپل عشق کې صادقان یو
یو په بل پسې رنځور یو — چې نژدې نه یو مهجور یو
عشق که ښه دی که بلا دی — پیدا کړی زمونږ مولا دی

د اکبر زمینداوري د غزلې یوه برخه داده:

د خپل ځان له حیرانۍ څه ویل کړم — د عشق ویر به تل پخپله پېتول کړم
ما مدام لکه بورا پر ګلو ګشت کړ — اوس به څم په سرتور سر فراق د ګل کړم
د غماز لړمون به زه په لمبه کېږدم — ځیني هېر به د یار بزم ګل او مل کړم
زما د یار د مینې اور په زړه کې بل دی — زه به سر و مال ښندم دید به حاصل کړم

د بېلتون له ویره ژاړم اوښکې وینې
زه اکبر په خپل اشنا د سرښندل کړم

په نهمه هجري پېړۍ کې په پښتو شاعرۍ کې رباعي پیلېږي چې د لومړنیو رباعیو ویونکي خلیل خان نیازی او سلطان بهلول لودي دی. سلطان بهلول (۸۵۰- ۸۹۴هـ) په ډهلي کې افغان پاچا و. په دربار کې به یې شاعران او عالمان پالل. پخپله هم شاعر و. خلیل خان نیازی د ده د دربار شاعر و چې دا رباعي یې ویلې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

خــړې وربڅې ژاړي لــه پاسه　　کـــويله ږغ کا بېلتون له لاسه
يه هغه لوني ګوهر په خول ستا　　دا مـرحبا کا ستا زموږ مواسه

د خليل خان نيازي په خوب کې سلطان بهلول لودي سم د لاسه دا رباعي وويله:

ملک به زرغون کړم په ورکړه راسه　　ګــوره وربڅې د داد لــه پاســـه
خـــول مې د عدل په درو روڼ دی　　جهان به زيب مومي زما له لاسه

د همدې نهمې پېړۍ په جريان کې پښتو ادب ته (ساقي نامه) هم راغله. دا ساقي نامه پټې خزانې تر موږ رارسولې ده. ساقي نامه د خمريه اشعارو يو ډول دی چې د ساقي، جام، ګل، مل او صراحي صفتونه پکې بيانېږي. دا ډول اشعار د مثنوي په قالب کې ويل کېدل.

د پښتو لومړنۍ ساقي نامه زرغون خان نورزي ويلې ده.

زرغون خان د نوزادو له نورزو څخه دی. په (۹۱۲هـ) د ده پښتو ديوان بشپړ شوی دی. زرغون خان په (۹۲۱هـ) په ديراوت کې وفات شوی دی.

د زرغون خان نورزي د ساقي نامې پيل دادی:

ساقي پاڅه پياله راکړه　　مـــرور يار مې پخـــلا کړه
اوبه تويې په لمبو کړه　　اور مې مړ په دې اوبو کړه

د پښتو ادبياتو په لرغوني دوره کې يو شمېر مېرمنې شاعرانې هم تېرې شوې دي چې يوه يې زرغونه کاکړه ده. د نهمې هجري پېړۍ په دويمه نيمايي کې زېږېدلې ده، چې يو حکايت يې پټې خزانې راوړی دی:

اورېـــدلـــې مــې قـــصـــه ده　　چـــې لـــه شـــاتـــو هـــم خـــوږه ده
د اخـتـــر پـــه ورځ ســـهـار　　بـــايـــزيـــد چـــې و رويـــدار
لـــه حـــمـــامـــه راوتـــلـــی　　پـــه کـــوځـــه کـــې تـــېـــرېـدلـی
ايـــرې خـــاورې چـا لـــه بـامـه　　راچـــپـــه کـــړلـــې نـاپـامـه
مـــخ او ســـر يـــې ســـو ککـړ　　پـــه ايـــرو پـــه خـــاورو خړ
بـــايـــزيـــد پـــه شـــکـــر کـښـــو ســو　　د خـــپـــل مـــخ پـــه پـــاکـــېـــدو ســو
چـــې زه ور يـــم د بـــل اور　　چـــې پـــه اور کـــې ســـم نـــســکـور

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زرغونې پښتو بوستان لومړنی اخلاقي اثر دی چې تر دې دمخه يې کومه بېلګه په پښتو ادب کې نه لرو. همدارنګه له فارسي څخه د ادبي آثارو د ترجمې تاريخ هم له زرغونې څخه پيلېږي.

زرغونه د پښتو ژبې شاعره، ژباړونکې او ښه خطاطه وه. په زرغونې پسې بله مېرمن رابعه ده چې د ظهير الدين محمد بابر د زمانې شاعره وه. په کندهار کې اوسېده. د اشعارو ديوان يې درلود. يوه رباعي يې پټې خزانې راوړې ده:

ادم يې ځمکې وتــه راستــون کا	په اور د غم يې سوی لړمون کا
دوزخ يې روغ کا پرمخ د ځمکې	نوم يې د هغه، دلته بېلتــون کا

په دې دوره کې دريمه مېرمن بي بي نېکبخته نومېږي. د شيخ الله داد لور او د شيخ قدم مېرمن وه. پلار نيکه يې په اشنغر کې اوسېدل. عالمه، زاهده او پرهېزګاره ښځه وه.

په (۹۶۹هـ) کال کې يې د (ارشاد الفقرا) په نامه يو کتاب ليکلی و چې درې ټوټې ترې محمد هوتک په پټه خزانه کې راخيستې دي. د يوې ټوټې څو بيتونه يې په دې ډول دي:

په زړه ښاد شې اې مؤمنه	په ظاهــــر په بـاطن سپينه
ظاهر زهد په اخلاص کړه	په زړه ټينګ شــه له يقينه
شکر صبر په هر حال کړه	خود نمای مه شه خودبينه

په حکايتي آثارو کې په دغه دوره کې د دوست محمد کاکړ يو حکايتي اثر معلوم دی چې (غرغښت نامه) نومېږي او په (۹۲۶هـ) کال يې په ژوب کې نظم کړی دی.

له دې کتاب څخه د پټې خزانې مؤلف محمد هوتک يو حکايت تر موږ رارسولی دی چې يو څو بيتونه يې دادي:

لــه نــيکانــو روايت دی	هسې تــوګه حــــکايت دی
نور محمد کاکړ راوي دی	چې يې فيض تل جاري دی
د نيکــونــو له خولې وايي	چې مــــنښت يې راته ښايي
چې کــــاکړ نيکــه زاهد و	لـــوی ښتن له تل عابد و

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غرغښت نامې حکایات په پښتو مثنوي نظم شوي وو.

په لسمه هجري پېړۍ کې په پښتو شعر کې عرفاني مضامین پراختیا مومي. دغه وخت په هندوستان کې دري شاعران پېژنو چې درې واړه صوفیان، عابدان او زاهدان وو. دا شاعران، شیخ عیسی مشوانی، شیخ علي سرور لودي او شیخ بوستان بړیڅ دي. له دغو شاعرانو څخه شیخ عیسی مشوانی د هندوستان د افغان پاچا شېرشاه سوري معاصر و. د ژوند زمانه یې د (۹۵۰هـ) شاوخوا ټاکل شوې ده. په پښتو، فارسي او هندي ژبو یې یوه منظومه رساله لیکلې ده.

د کلام نمونه یې په لاندې ډول ده:

په خپله کار کړې په خپل انکار کړې
کله بادار یم کله مې خوار کړې
ته خو قادر یې په صفتونو
کله مې نور کړې، کله مې نار کړې
عیسی حیران دی په دې شیونو
کله مې یار کړې کله اغیار کړې

د یوولسمې پېړۍ په لومړیو کې په کندهار کې شیخ صالح محمد الکوزی یو عارف شاعر تېر شوی چې یوه نمونه یې پټې خزانې تر موږ رارسولې ده. شیخ ډېر عابد او عالم سړی و. خپل وخت یې طالبانو ته په تدریس تېراوه او خلکو ته به یې د سمې لارې لارښوونه کوله.

د متن لنډیز

د پښتو ادبیاتو لرغوني دوره له دویمې هجري پېړۍ څخه پیلېږي او د یوولسمې پېړۍ تر لومړیو کلونو پورې رسېږي. یا په بله وینا د امیر کروړ سوري څخه پیل او د بایزید روښان تر ظهور او پاخون پورې رسېږي. د لرغوني دورې آثار د ریګویدا، اوستا له سندرو سره ورته والی لري، ځکه چې موضوعګانې او قالبونه یې یو ډول دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لرغوني دورې موضوعات د نمانځنې سندرې، وياړنې، ويرنې، مينه، ښکلتون او اخلاقي ښوونې دي. شعرونه يې ساده او روان دي. پېچلي تخيلات او لفظي صنايع نه لري. د غوريانو په دوره کې د قصيدو جوړول يو نوی پړاو دی. ددغې دورې آثار لږ دي او يا تر موږه په محدوده توګه رارسېدلي دي او نور يې د زماني په تېرېدو سره له منځه تللي دي، ځکه د هر شاعر او ليکوال محدودې نمونې په لاس کې لرو. زياتره کتابونه او ديوانونه د پرديو يرغلګرو (چنګېز، تيمور او نادر افشار) د حملو په پايله کې له منځه تللي او لوټ شوي دي. يوازې د سليمان ماکو د تذکرة الاوليا څو پاڼې تر موږه رارسېدلي دي.

په دې دوره کې پښتو ادبي آثار د بدلون، ودې او پراختيا په حال کې دي؛ ځکه په همدغه دوره کې د خپلو ملي اوزانو ترڅنګه قصيده، قطعه، غزل او مثنوي هم رامنځته کېږي. د محتوا له اړخه پښتو شعر د ژوند بېلابېل موضوعات خپلوي، لکه: د رزم و بزم خبرې، ديني او عرفاني موضوعات، اخلاقي پند و نصايح، وعظونه او نور... د شعر ځينې ځانګړې معنوي ډولونه لکه وياړنه، ساقي نامه، حکايتي آثار هم په دې دوره کې رامنځته کېږي.

د درېيمې هجري پېړۍ په دوران کې له عربي څخه پښتو ته ژباړه پيلېږي، وروسته له فارسي ادبياتو سره پښتو ادبيات اړيکې پيدا کوي.

د سعدي بوستان په لسمه هجري پېړۍ کې د يوې پښتنې مېرمنې له خوا ترجمه کېږي، په دې توګه له فارسي څخه ژباړه په لسمه هجري پېړۍ کې پيلېږي. ددغې دورې آثار په غور، سليمان غر او ملتان کې رامنځته شوي، يعنې دغه وخت پښتانه له پښتونخوا څخه نيولې تر هندوستان پورې اوسېدل. د دې دورې آثار په دوو لرغونو تذکرو پټې خزانې او تذکرة الاوليا کې راغلي دي. د دې دورې په آثارو کې د پښتو خپل زاړه لغتونه او ترکيبونه شته چې ځينې يې اوس په محاوره کې نه استعمالېږي. ددغې دورې آثار په وروستيو کې له عربي او فارسي څخه په کلماتو کې اغېز قبلوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي.

- د پښتو لومړنی شعر څه وخت او د چا له خوا ویل شوی دی؟
- په لرغوني دوره کې پښتو قصیده ویونکي څوک وو؟
- د لرغوني دورې آثار تر موږ پورې چا رارسولي دي؟
- د لرغوني دورې کومې ښځینه شاعرانې پېژنئ؟

۲_ ښوونکی دې زده کوونکي په څلورو ډلو ووېشي یوه ډله دې د لرغوني دورې د شاعرانو نومونه، بله ډله دې کتابونه، بله ډله دې د شعر د ځانګړنو او څلورمه ډله دې د پښتو ادب اړیکې له نورو ژبو سره په څو کرښو کې ولیکي.

۳_ د مقاومت شعر څه وخت او د چا له خوا پیل شو؟

٤_ زده کوونکي دې په متن کې عام او خاص نومونه پیدا او ولیکي، بیا دې په وار سره په ټولګي کې ووايي.

٥_ په لرغوني دوره کې نثر لیکل څه وخت پیل شول، له دغې دورې څخه موږ د نثر کومه نمونه لرو؟

٦_ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې استعمال کړي:

لتاړ	ایوادونه	دبنن	پلن	زړن	مخسور
دریغ	ستایوال	سوبه	ګروه	روڼلی	مهجور
ښندم	کویله	خول	مواس	مرحبا	

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې لوست په غور سره ولولي او دغې دورې په مهمو ټکو دې خپل نظر ولیکي، په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښځې او لنډۍ

تاسې په تېرو درسونو کې ولوستل چې د پښتو شفاهي منظوم ادبیات په دوو ډلو وېشل کېږي. یوه ډله یې عامې سندرې دي او بله ډله یې خاصې سندرې دي. خاصې سندرې هغه دي چې د نالوستو ولسي شاعرانو له خوا جوړې شوې دي. لکه چاربیتې، بدلې، بګتۍ، لوبې، داستان، مقام، کسرونه او نور... عامې سندرې هغه دي چې ویونکي یې نه دي معلوم او په ټول ولس پورې اړه لري. لکه لنډۍ، سروکي، نارې، د ښادۍ بدلې او نورې. د عامو سندرو یو ډول لنډۍ دي چې د پښتو په منظومو شفاهي ادبیاتو کې یو مشهور ډول دی. له لنډیو سره ټول پښتانه آشنا دي. لنډۍ دوه مسریزه منظومه ده چې لومړۍ مسره یې لنډه نهه سېلابه او دویمه یې اوږده دیارلس سېلابه ده. په دغه لنډه منظومه کې یو بشپړ مضمون ځایداې شي. لنډۍ په مختلفو سیمو کې په مختلفو نومونو یادېږي، لکه: لنډۍ، ټپه، ټیکۍ، مسره او نور...

په دې لوست کې په هغو لنډیو غږېږو چې د ښځو له خوا ویل شوي دي.

ـ ولې ښځې لنډۍ وایي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څنګه چې مخکې مو وویل د لنډیو ویونکي معلوم نه دي. لنډۍ د عام ولس دي. یو شپون، یو اوښبه، یو بزګر او په زیاته اندازه زموږ کلیوالو ښځو ډېرې لنډۍ ویلي دي. یا په بله وینا ښځې د لنډیو په ایجاد کې ډېره برخه لري.

په ټولنه کې د ښځې د ژوند شرایط په خاصه توګه سخت دي، تر هر څه دمخه دا ټولنه د نارینه وو ده او نارینه وو د ځان لپاره جوړه کړې ده. د ټولنې اساسي ارزښتونه د نارینتوب ارزښتونه دي. په دې ټولنه کې په ښځې باندې دوه ډوله فشارونه راځي، فزیکي او اروایي. په فزیکي لحاظ د کور ټول درانه کارونه د ښځې په غاړه دي. د کروندې یو څه برخه په نارینه وو پورې اړه لري، خو نور ډېر وخت یې هسې تېرېږي.

ښځه له سهار څخه تر ماخوستنه یوه شیبه کراره نه کېني. د فصلونو په وخت کې هم ښځه له نارینه وو سره د یوې، لو او درمندونو په راټولولو کې پوره مرسته کوي. برسېره پر دې په ورځ کې دوه ځلې د اوبو راوړل، د اولادونو روزنه، ډوډۍ پخول، کټۍ پخول او جامې ګنډل او پریمنځل او نور داسې ډېر کارونه ښځې سرته رسوي.

هغه څه چې ښځه ځوروي، هغه د دې روحي فشار دی او احساس کوي چې د دې انساني ښځینه طبیعت د پښو لاندې کېږي او یا ورته په سپکه سترګه کتل کېږي، همدغه د روحي فشارونو له کبله د مقاومت ترڅنګه عکس العمل ښکاره کوي او د خپل عکس العمل لپاره د سندرې (لنډۍ) لاره غوره کوي او په لنډیو کې د خپل اعتراض غږ پورته کوي او هغه څه چې په ښکاره ډول یې نه شي ویلی په لنډیو کې یې بیانوي.

لنډۍ د پښتو د ولسي ادب روح دی او د ژوند ټولو اړخونو پکې انعکاس موندلی دی. ښځې چې په عنعنوي توګه له ډېرو پابندیو سره مخ دي او په ډېرو موضوعاتو کې د وینا، مشورې او تصمیم حق نه لري، نو خپل دغه تاثرات په لنډیو کې څرګندوي چې د دوی دغه څرګندونه بیا ډېر ژر په ټولنه کې خپرېږي.

دوی په لنډیو کې د هرې موضوع څرګندونه کوي. ټولنیزې پابندۍ غندي، د خپلې مینې، غم او خوښۍ، د وصال خوښي او د فراق غم او غوسې، فخر او ویاړ، ننګ او غیرت او د ځینو ټولنیزو عنعناتو او دودونو څرګندونه کوي. د ژوند حقیقتونه یو په یو بیانوي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناوړه خواوو ته یې په انتقادي توګه ګوري. زموږ په ټولنه کې اکثره ښځه د عنعنوي او رواجي زنځیرونو په کړیو کې بنده ده او د دې انساني نفس یې قید کړی دی.

خـــدایـــه پـــه څـــه ګـــنـــاه کـــړیـــږم
لـکـه سـتـي پـه سـرو لـمبو کـې نـاسـتـه یـمه

په لنډیو کې بې شماره کردارونه تر سترګو کېږي چې یو مهم کردار یې ښځه ده. ښځه لکه څنګه چې په ټولنه کې ده، هماغسې له هر موقف څخه لکه خور،ماندینه، مور، خورزه، وریره او میني په توګه راڅرګندېږي.

د ښځو د لنډیو عامه موضوع د دوی مظلومیت دی او دا مظلومیت مختلف ډولونه لري. د پلار په کور کې مظلومیت، د مېړه په کور کې مظلومیت او په ټولنه کې ددوی مظلومیت.

پـــر مـــخ مـــې مـــه وهـــه ظـالـمـه
د اوښـکـو ډکـې سـتـرګـې چـاتـه واړومـه

کوم تاوتریخوالی چې له ښځو سره کېږي او یا جبري ودونو ته اړ ایستل کېږي او یا د ولور په وړاندې په جبري توګه د زیات عمر خاوند ته نکاح کېږي، دا ټول په هغو لنډیو کې وینو چې د ښځو له خوا ویل شوي دي.

د ښځو لنډۍ د دوی د ژوند هغه ربښتیني هنداره ده چې زیاتی او کمی پکې نشته.

چـــې ډوډۍ خـــورم دادا قـــارېـــږي
چې رویی شرنګ کړي دادا شین له خندا شینه

مـــیـــنـــه یـــم مـــنـــکـــره نـــه یـــم
که شینکی خال مې د چړو په څوکو څینه

صـــورت زمـــا واك یـــې د نـــورو
ربـــه تـــه واخـلـې دا بـې واکـه صـورتـونـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ســـوال د الله پـــه در کـــې وکـــړه
پـلار مې سـودي دی ما مـالـدار ته ورکوينه

زمـــا بـــې بـــې دادا تـــه وايـــه
خـوشـحـالـه نـه يـم لـه نـاکـامـه نـاسـتـه يمه

مـــســـافـــري دې روزي مـــه شـه
زه دې په سپينه خوله ويـده پرې ايښې يمه

لکه څنګه چې ښځې د تاريخ په اوږدو کې د وطن او استقلال ساتنې په وخت کې له خپلو نارينه وروڼو سره څنګ په څنګ دريدلي دي، د خپلو ميړانو او کارنامو يادونه يې په لنډيو کې کړې ده. په دغسې حساسو حالتونو کې يې نارينه وو ته روحيه ورکړې او د دوی د هڅونې له کبله هم بری تل زموږ د خلکو په نصيب شوی دی. د ميوند په جګړه کې د ملالۍ لنډۍ يوه تاريخي بيلګه ده:

کـه پـه مـيـونـد کـې شـهـيـد نـه شوې
خـدايـږو لالـيـه بـې ننګۍ تـه دې ساتينه

نور مثالونه يې هم ډير دي لکه:

کـــه تـــور وربـــل مـــې مـــيـــراتـــيږي
پـه وطـن جنګ دی جـانـان نـه ايسـارومـه

جـــانـــانـــه داســـې وخـــت بـــه راشـــي
چې ټوپک واخلو لاس تر لاس مورچل ته ځونه

جـــانـــان بـــه څـــنـــګـــه تـــوره نـــه کـړي
تـر نـيـمـايـي مـورچـلـه زه ورســـره ځمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني څېړونکي وايي چې لنډۍ د يوې نيمې مسرې شعر دی. په دې يوه نيمه مسره کې پوره او بشپړه معنا پرته ده. په دې يوه نيمه مسره کې د مطالبو يو سمندر په غورځنګونو دی. په دې شعر کې د تېر وخت د يوې پېښې شوې حادثې سببونه او پايلې بيانېږي. چې ددغسې يوې لنډۍ په يادولو سره لوستونکي ته په ذهن کې د تېرې پېښې يو بشپړ انځور رامخته کېږي:

د خپله لاسه مې پرې مر کړې
چې دزې وشوې زه پر بام دروختمه

په لنډيو کې ښځو د پښتني ټولنې کمزورې اقتصادي حالت ډېر ښه څرګند کړی دی. نوکري او مسافري چې دواړه سره ترلي دي او دې دواړو خواوو چې ښځې ځورولي دي نو بيا يې دا درد په لنډيو کې داسې بيان کړی دی:

په تا به کوم وطن آباد وي
زه د بېلتون په تروږمۍ کې ناسته يمه

نيستي پېغور نه دی جانانه
زه د چربانګ ميچنه ستا لپاره کړمه

سبا مې بيا د کډې وار دی
په سر پنډونه چلوم په زړه غمونه

خدايه د قطر بازار وران کړې
په شتو مېړو کې جونې کونډې ناستې دينه

مسافري په بې غمۍ کړه
ترله دې خپله په نامه دې ناسته يمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز:

لنډۍ د منظومو شفاهي ادبياتو يو مشهور ډول دی چې ويونکي يې معلوم نه دي او د ټول ولس ګډ مال دی. لنډۍ د شفاهي ادبياتو په عامو سندرو کې راځي چې د ښځو برخه پکې ډېره زياته ده. لنډۍ دوې مسرې لري چې لومړۍ يې لنډه نهه سيلابه او دويمه يې اوږده ديارلس سيلابه ده.

په لنډيو کې ټول پښتانه او په تېره بيا ښځې د خپل ژوندانه خوښۍ او ناخوالې يو په يو بيانوي.

د ژوندانه ډېر هغه اړخونه چې دوی يې د ويلو حق نه لري په لنډيو کې څرګندوي. لنډۍ د ښځو لپاره د تسکين يوه وسيله ده چې خپل دردونه، احساسات او خپلې غوښتنې پکې بيانوي. په عامه توګه د ټولو پښتنو ژوند او په تېره د ښځو د ژوندانه داسې کوم اړخ به نه وي چې په لنډيو کې نه وي څرګند شوی. انساني مينه، خواري، مزدوري، مسافري او جلا وطني، پښتني عنعنات، وطن ساتنه او مېړانه، تاريخ او تاريخي پېښې، ګودر او ريبار، ستاينه او غندنه او د ورځني ژوند ټول اړخونه د لنډيو موضوعات دي.

لنډۍ په مختلفو سيمو کې په مختلفو نومونو يادېږي، لکه: لنډۍ، ټپه، مسره، ټيکی او نور... لنډۍ د ښځو د اظهار يوازينۍ وسيله ده چې خپل هر ډول احساسات پکې په ربښتيني ډول څرګندوي او وجه يې داده چې د لنډيو ويونکي معلوم نه وي او د چا نوم ورپورې تړلی نه وي.

د لنډيو له مطالعې څخه زموږ د خلکو ژوند، تاريخ، دود دستور، کړه وړه او د دوی ځانګړي خصوصيات څرګندېدای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په وار سره ولولي او بیا دې په متن کې راغلې یوه، یوه لنډۍ معنا کړي.

۲ـ زده کوونکي دې د لاندې لنډیو مفهوم په خپلو کتابچو کې ولیکي او بیا دې په ټولګي کې واوروي.

کــه پــه مـیـونـد کـې شـهـیـد نـه شـوې
خـدایـږو لالـیـه بـې ننګۍ تـه دې ساتینه

د خـپـلـه لاســه مــې پــرې مــر کـړې
چــې ډزې وشــوې زه پــر بــام دروختـمـه

زمـــا بـــې بـــې دادا تـــه وایـــه
خـوشـحـالـه نـه یـم لـه نـاکـامـه نـاسـتـه یمه

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره یوه یوه لنډۍ له خپله ځانه ووایي، موضوع او مفهوم دې په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

٤ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- لنډۍ د جوړښت له مخې څه ډول شعر دی؟
- لنډۍ په کومو نومونو یادیږي؟
- لنډۍ په کومو سندرو کې راځي؟
- لنډۍ د چا له خوا څخه ویل کیږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵_ په متن کې راغلې لنډۍ په غور سره ولولئ. په دغو لنډیو کې نومونه، صفتونه او فعلونه په نښه کړئ او په وار سره يې په ټولګي کې ولولئ.

۶_ زده کوونکي دې په وار سره د لاندې لنډيو مفهوم په خپلو خبرو کې ووايي:

کــــه ســــرېنـــــي فـــصــلــــونــــه وشــــول
مــاتــه لالـــي د ســــره ســالــو ويــلــي ديــنــه

ســـتــرګـــې دې وي وتــلـــې نـــه وي
چـې پـه مـالـت دې لـويـدم نـه دې ليدمه

فعل هغه کلمه ده چې له درې ګونو زمانو څخه په يوه کې د يو کار کېدل څرګند کړي.
لکه: خوړل، تلل، کول، کړل.
زه کتاب لولم، هغه ولاړ، ملالۍ تللې وه.

۷_ زده کوونکي دې د لنډيو موضوعات وليکي او ودې وايي چې لنډۍ زموږ د ژوند کوم موضوعات راچاپېروي، بيا دې په وار سره په ټولګي کې ولولي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپل کور کې، له خلکو، (په تېره بيا د کور له ښځو او نجونو څخه يا له خپل شاوخوا خلکو څخه لس لس لنډۍ چې په دې لوست کې نه وي راغلي، په خپلو کتابچو کې وليکي او بله ورځ دې په ټولګي کې واوروي او خبرې دې پرې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افضل خان او تاریخ مرصع

په پښتو ادب کې ډېر نومیالي لیکوال تېر شوي چې په خپل وخت کې یې د قدر وړ آثار لیکلي او پښتو ادب یې پخپلو لیکنو بډای کړی دی.

له روښانیانو نیولې، بیا تر خوشحال کورنۍ پورې او له دوی راوروسته د پښتو ادب ځلانده او غني دوره ده چې پښتو ادب پرې ښکلی دی.

د ختکو په کورنۍ کې ډېر شاعران او لیکوال تېر شوي چې موږ ته یې د شعرونو دیوانونه او نور کتابونه پاتې دي. ددغې کورنۍ یو نومیالی لیکوال افضل خان ختک دی چې پخپله یې هم پښتو ادب ته د پاملرنې وړ خدمتونه کړي دي او نور یې هم دغه خدمت ته هڅولي دي.

په دې درس کې به تاسو د افضل خان ختک په اړه یو لړ معلومات ولولئ چې د ده له ژوند او کتابونو سره آشنا شئ.

ـ د تاریخ مرصع په اړه مو دمخه څه معلومات درلودل؟

ـ د افضل خان نوم مو دمخه اورېدلی و، که مو اورېدلی وي په اړه یې خبرې وکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ مرصع په پښتنو تاریخونو کې یو مهم او ارزښتمن کتاب دی چې افضل خان خټک لیکلی دی. تاریخ مرصع په پښتو ژبه کې د پښتنو لومړنی تاریخ دی چې د پښتنو په اړه ډېر معلومات لري. افضل خان خټک په ۱۰۷۵هـ. کې پیدا شوی او تر ۱۱۶۱ یا ۱۱٦٤ پورې یې ژوند اتکل شوی دی.

افضل خان خټک د اشرف خان هجري زوی او د خوشحال خان خټک لمسی دی. له کوچنیوالي څخه هوښیار او بیدار و. خوشحال خان هم پخپله کورنۍ کې ده ته زیاته پاملرنه کوله او زیاته هیله یې ورته لرله. دی هم له خپل نیکه سره په ځینو سفرونو او کله کله د ښکار کولو په وخت کې ملګری و. خوشحال خان په خپل ژوند کې د قوم مشري د ده پلار اشرف خان هجري ته وسپارله، خو اشرف خان د خپل ورور بهرام په اختلاف کې د مغلو د حکومت په لاس کې ولوېد او هند ته زنداني ولېږل شو چې له څوارلس کاله زندان څخه وروسته په هند کې مړ شو.

کله چې اشرف خان هجري د بهرام خان په لمسه د اورنګ زیب حکومت بندي کړ، نو بهرام خان د قوم د مشرتابه واک پخپل لاس کې واخیست او د خوشحال خان له خوا هم مشري افضل خان ته وسپارله شوه.

د بهرام خان تر مړینې وروسته افضل خان په مستقله توګه د خپل قوم سردار شو. ویل کېږي چې یو شپېته کاله یې د خپل قوم مشري وکړه.

افضل خان د قوم د مشرۍ تر څنګه پښتو ادب ته هم ډېر خدمتونه وکړل. ښه شاعر و او په تاریخ لیکلو کې یې لوی لاس درلود. همدارنګه یو ښه ژباړونکی و. د شعرونو دیوان یې نه دی راپاتې.

د افضل خان خټک له مهمو آثارو څخه یو هم (تاریخ مرصع) دی چې قلمي نسخې یې په (برټش) موزیم، هند، بنګال او لاهور کې شته.

د تاریخ مرصع په لومړۍ برخه کې د ملک طالوت او خالد بن ولید بیان راغلی دی. وروسته اووه دفترونه په دې ډول دي:

لومړی دفتر د لودي پاچاهانو حالات بیانوي. دویم دفتر د سوریانو په باره کې دی. دریم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفتر د لويو پښتنو اميرانو حالات بيانوي. څلورم دفتر د کابل د صوبې پېښې څرګندوي.
په پنځم دفتر کې د سړبني او نورو پښتنو قومونو بيان راغلی دی. شپږم دفتر د خټکو د قبيلې حالات او جګړې بيانوي. په اووم دفتر کې د پښتنو بزرګانو حالات او د ژوند پېښې راغلي دي. د کتاب په وروستۍ برخه کې د پښتني قبايلو نسب نامه راوړل شوې ده.

افضل خان خټک د دې تاريخ په ليکلو کې د خواجه نعمت الله هروي د (مخزن افغاني)، د اخوند درويزه له (مخزن الاسلام) او (تذکرة الابرار) او د خوشحال خان له (بياض) څخه ګټه اخيستې ده.

په دې کتاب کې تر ۱۱۳۶هـ.ق. پورې واقعات راغلي دي، خو دا نه ده معلومه چې د کتاب ليکل يې څه وخت پيل کړي او په کومه نېټه پای ته رسېدلی دی. تاريخ مرصع په اصل کې د پښتنو تاريخ دی، خو په ضمني توګه د هندوستان د تاريخ پېښې هم پکې راغلي دي.

د تاريخ مرصع نثر روان او ساده دی. جملې يې لنډې لنډې او د پښتو سوچه کلمات استعمالوي. ځای، ځای پښتو متلونه هم راوړي.

مشکل او نا آشنا لغتونه نه کاروي. ځينې ترکيبونه يې فارسي ژبې ته نژدې دي. تاريخ مرصع د دوست محمد کامل مومند په مقابله او سريزه په ۱۹۷۴م. کال کې خپور شو. د کتاب د مخونو شمېر (۱٤۹٤) ته رسېږي.

د تاريخ مرصع د نثر نمونه:

((ميرزا بله چاره بې له صلحې ونه ليدله، سړي يې تر ميان کړل. راويې بلل، ورته يې وويل چې د ما کور هم ستاسو خپل دی. پښتانه چې په عقل کې سازوار دي ځکه ډېر نفساني دي. په لږ سود مقصود ډېر بهبود تر شا کوي. ورځ په ورځ به مشرانو د اولس ميرزا ته امد و رفت کاوه.

يوه ورځ اته سوه کسه راغلل. همګي بې وسلې. يو محمود د محمد چغرزي زوی يو چړوکی په خپله بده وړې وه. چې ورننوتل، د ميرزا بدنيتي يې وليدله.

هغه دې نورو ته ووې چې که وايئ زه به مرزا مړ کړم. هغو نورو منع کړ چې حق د نمک

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساتلی بویه. موږه سره بد نه کا. دا چوغلي جنکا ګیګیاڼي کړې وه چې دا هومره ډېر به یو ځلې بیا نه مومي او له دوی نه په نیکۍ خلاص نه شې. دا وخت غنیمت وګڼه او واړه قتل کا.

واړه یې وترل، یو، یو یې وواژه. په هغه وخت یو لوی ملک د میرزا په خدمت عرض وکړو چې دوه التماس ارزو لرم که قبول شي. میرزا ووې چې قبول دي.

اول یې دا ووې چې وراره زما ملک احمد له قیده خلاص شي. بادشاه یې خون معاف که، بل دې د اولس اطفال بند نه شي. بلکه پرېږدئ هر لور ته چې درومي. میرزا قبول کړ.

میرزا ورته ووې چې زما ګمان وو چې ته به خپل سر غواړې یا به دوه کسه ځوانان غواړې.

ده ورته ووې چې تر دې واړو زه ښه نه یم. که دومره عزیزان مې مري زه به خپل ځان په څه خلاصوم.))

د افضل خان بل کتاب علم خانه دانش دی چې د فارسي د کلیله و دمنه پښتو ژباړه ده. د لرغوني هند د غه کتاب (پنج تنترا) په (۲۰۰ق.م.) کې حکیم بیدیایي په سنسکرت کې لیکلی و. دغه کتاب بیا وروسته په پهلوي، عربي، یوناني، فارسي ژبو وژباړل شو. د اکبر پاچا په وخت کې د هغه یو درباري عالم او لیکوال ابو الفضل دا کیسې په فارسي ژبه د (عیار دانش) په نوم ترجمه کړې وې، چې افضل خان له همدې کتاب څخه د (علم خانهٔ دانش) په نوم پښتو ته وژباړه.

افضل خان د دې کتاب د ژباړلو په هکله وایي: ((وپوهېږه چې کتاب د کلیله او دمنه جمع کړی د هندوستان دانشورانو دی. همېشه به دانایان او عالمان د یونان د فارس په دا فکر وو چې یو کتاب د ملوکانو د پاره دستور العمل ساز کړو. اما دا له چا ونه شوه. مګر د هندوستان په حکیمانو ساز شو، لوی لوی خبرې یې د بې زبانو جمع کړې. فایدې یې پکې ملاحظه کړې، حکمت د پند خبرې د حکیمانو چې دارو د رنځ د نادانانو او غذا و قوت د دانایانو دی. په طریق د هزل مطایبې دواړه چې دانایان یې د حکمت نه پند واخلي او نادانان یې رغبت قصې او افسانې ته وکړي. په رغبت په محبت یې یاد کړي او خورد سالان چې په مقام د تحصیل د علم کې دي په ګومان د علم و پند یادول په دوی ګران نه دي چې په عقل

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجربه ورسي. هغه چې دوی یاد کړي دي له هغو افسانو نه نفع واخلي او د عقل په خزانه دانشمند شي.

مثال د دې خبرې داسې دی لکه څوک په هلکوالی کم عقل وي او په مرتبه د عقل ورسي، په خزانه پیښ شي چې پلار د ده د پاره ساتلی وي. په هغه توانګر شي او باقي عمر له ترده فارغ شي.))

افضل خان خټک سربېره پر دې چې یو مورخ، ژباړونکی، لیکوال او شاعر و، د خپلې ژبې سره یې ډېره مینه درلوده او د همدغې مینې پر بنسټ یې پښتو ژبې او ادب ته ډېر خدمتونه وکړل.

د ده پر غوښتنه له عربي او فارسي څخه پښتو ژبې ته ډېر کتابونه وژباړل شول، لکه: د ګوهر خان خټک (قلب السیر) د محمد مظفر تاریخ اعثم کوفي او د عبدالحلیم اختیارات بدیعې. د فرهنګي زیرمو د غني کولو او خوندي کولو لپاره یې هم کاتبانو ته دنده وسپارله چې د پښتو آثارو څخه څو نقلونه ولیکي. همدارنګه د خپل نیکه خوشحال خان خټک خواره واره آثار یې راټول او ترتیب کړل.

د خوشحال خان د کلیاتو او نورو آثارو یې څو، څو نسخې ترتیب کړې، افضل خان پخپله هم کتابونه ژباړل او نور یې هم هڅول چې د پښتو ژبې د بډاینوب په کار کې ونډه واخلي.

د افضل خان خټک نثر د خوشحال خان خټک او عبدالقادر خان خټک له نثر څخه وروسته د خپل وخت یو ښه او غوره نثر ګڼل شوی دی. د تاریخ مرصع نثر تاریخي نثر دی او د علم خانه دانش نثر قصه یي نثر دی. لکه څرنګه چې مخکې یادونه وشوه د افضل خان خټک د نثر جملې او ترکیبونه آسان او روان دي. ورې او لنډې جملې کاروي چې مطلب ترینه په آسانی اخیستل کېږي، خو دغه نثر د هندي او فارسي ځانګړې اصطلاحات او کلمات ډېر لري.

د نثر ادبي ښکلا یې کمه ده او ادبي ارزښت یې لږ دی. یوازې د پښتو په تاریخي نثرونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د پاملرنې او مطالعې وړ نثر دی ځکه چې د پښتنو لومړنی موجود تاریخ دی. د تاریخ مرصع په نثر لیکنه کې افضل خان د خوشحال خان خټک د نثر لیکنې د سبک پیروي کړې ده.

د خوشحال خان بیاض یې هم کټ مټ په تاریخ مرصع کې را اخیستی دی.

افضل خان خټک شعرونه هم ویل، خو د شعرونو د دیوان څرک یې تراوسه نه دی لګېدلی. د افضل خان د شعرونو یوه نمونه په تاریخ مرصع کې او بله په علم خانه دانش کې راغلې ده:

کاروبار مو همګي راته عیان دی
و عیان ته څه حاجت د بل بیان دی
سیلابونه د خلاف شول و بله جمع
بیا لنډی د آباسیند غوندې روان دی
آئینه چې له زنګاره مصفي وي
که زنګي مخ په کافورو نمایان دی
(له تاریخ مرصع څخه)

صورت مې هر څو که ډېر زبون دی
که مې د ځمکې د لاندې یون دی
زه به په لوري د اشنا خوځم
که یون مې هر څو په شواخون دی
(له عیار دانش څخه)

د متن لنډیز
افضل خان خټک د خټکو د کورنۍ یو روښانه ستوری و. د اشرف خان هجري زوی او د خوشحال خان خټک لمسی دی. په ۱۰۷۵هـ کې زېږېدلی او تر ۱۱۶۱ یا ۱۱۶٤هـ پورې ژوندی و. دی له خپل پلار څخه وروسته د قوم مشر او سردار و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشهور آثار يې (تاريخ مرصع) او (علم خانه دانش) دي. تاريخ مرصع د پښتنو يو لوی او جامع تاريخ دی چې د لوديانو، سوريانو، ختکو، پښتنو اميرانو او پښتنو بزرگانو احوال پکې راغلي دي. د هندوستان د مغليه حکمرانې کورنۍ احوال او پېښې پکې هم راغلي دي.

په تاريخ مرصع کې تر ۱۱۳۶هـ. پورې حالات او پېښې راغلي دي. د افضل خان ختک بل کتاب علم خانه دانش د فارسي (عيار دانش) پښتو ترجمه ده چې په ۱۱۲۸هـ. کې يې کار تمام شوی دی.

د افضل خان د شعر دوې نمونې تر موږه رارسېدلي او نور شعرونه يې لاس ته نه دي راغلي. د افضل خان ختک په غوښتنه ډېر کتابونه له عربي او فارسي څخه ژباړل شوي دي. د خپل نيکه آثار يې راټول او ترتيب کړي دي. د خوشحال کليات او نور آثار يې د کاتبانو په واسطه په خو خو نسخو کې ترتيب کړي دي. په پښتو ژبه او ادب کې د دغه مؤرخ، ژباړونکي، ليکوال او شاعر کارونه د ستاينې وړ دي.

څرگندونه

ميرزا الغ بيگ د تيمور له کورنۍ څخه د کابل والي و. (۸۵٦هـ.)

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې يو ځل متن له ځان سره ولولي او بيا دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- افضل خان له کومې کورنۍ څخه و پلار او نيکه يې څوک وو؟
- افضل خان د کومو آثارو خاوند دی نومونه يې واخلئ؟
- د افضل خان په کورنۍ کې کوم شاعران پېژنئ نومونه يې واخلئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د افضل خان له پلار سره څوک مخالف و او څه يې ورسره وکړل؟

۲ـ زده کوونکي دې د تاريخ مرصع د نثر نمونه په وار سره په ټولګي کې په لوړ غږ ولولي او بيا دې د متن مفهوم په خپلو خبرو کې وړاندې کړي.

۳ـ زده کوونکي دې د افضل خان مهم ادبي خدمتونه په يوه پراګراف کې وليکي او بيا دې په ټولګي کې په وار سره ولولي.

٤ـ زده کوونکي دې په وار سره لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- تاريخ مرصع له څه شي څخه بحث کوي؟
- افضل خان د تاريخ مرصع په ليکلو کې له کومو کتابونو څخه ګټه اخيستې وه؟

٥ـ زده کوونکي دې ځواب ووايي چې د افضل خان په غوښتنه کوم کتابونه ترجمه شوي دي؟

٦ـ د علم خانه دانش له ترجمې څخه د افضل خان مقصد څه و؟

۷ـ زده کوونکي دې په وار سره د افضل خان خټک د شعرونو نمونې په لوړ غږ ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې بيان کړي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې هر يو په خپله خوښه د خټکو د کورنۍ په يو تن شاعر څو کرښې وليکي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو لنډه کیسه

د شلمې پېړۍ په راتګ سره د شعر تر څنګه د پښتو نثر لمن هم پراخه شوه، له پېچلتیا او تکلف څخه ووت او د روانۍ، ساده ګۍ او عام فهمۍ لاره یې غوره کړه. له زړو شکلونو سربېره یې نوي شکلونه هم پخپله غېږه کې ومنل. په دې معنا چې نوي صنفونه او ډولونه یې خپل کړل.

لکه لنډه کیسه، ناول، ډرامه، سفرنامه، تکل او نور ډولونه په پښتو ادب کې رواج شول، وده یې وکړه او پراختیا یې وموندله. ددغو نویو ادبي ژانرونو هر یو یې ځانته ځانګړې جوړښت او چوکاټ لري چې د خپلو ځانګړتیاوو له مخې یو له بله جلا کېږي.

موږ په دې لوست کې د لنډې کیسې په تاریخچه باندې لنډې خبرې لرو او د لنډې کیسې د جوړښت او توکو په اړه به هم یو لړ لنډ معلومات ولرو چې تاسې ته بې ګټې نه دي.

ـ لنډه کیسه څه ته وایي؟

ـ په پښتو کې کوم لیکوال پېژنئ چې لنډې کیسې یې لیکلې دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

له کومې ورځې څخه چې د انسان ژوند پیل شوی دی، له هماغې ورځې څخه کیسې هم پیل شوې دي. پخپله انسان د ژوند په اوږدو کې کیسې جوړې کړې دي او د ژوند په زړه پورې پېښې یې د کیسو په بڼه یو بل ته لېږدولې دي. دا کیسې په لومړي سر کې په شفاهي ډول وې خو کله چې خط منځته راغی نو ددغو کیسو یو څه برخه په لیکلي بڼه خوندي شوه. د نننۍ لنډې کیسې فکر هم له دغو فولکلوري کیسو څخه رازېږېدلی دی. نننۍ لنډه کیسه چې په انګرېزي ژبه کې ورته شارټ سټوري (Short Story) وایي لومړی په غرب کې رامنځته شوه.

په ختیځ کې کیسه ډېره زړه او لرغونې ده. د آریایي کیسو مجموعه د (پنجا تنترا) په نامه له دوه زرو کلونو څخه زیات عمر لري. دا کتاب د نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوی چې په پښتو کې یې ژباړه درې سوه کاله د مخه افضل خان خټک کړې ده. له لسمې پېړۍ څخه راوروسته په پښتو کې د احمد اخوند لنډې، لنډې حکایتونه هم شته چې اوسنیو لنډو کیسو ته یو څه ورته والی لري؛ خو کومه نننۍ لنډه کیسه چې په غرب کې یې شارټ سټوري بولي په نولسمه پېړۍ کې پیل شوه. لنډه کیسه په اوسنۍ بڼه امریکایي لیکوال اډګاراﻟﻦ پوه پیل کړه او په ۱۸۴۲م. کال کې یې ورته ځانګړي اصول وټاکل. یو بل امریکایي لیکوال او کره کتونکي براندر ماتیوز په (۱۸۸۵م.) کال کې په انګلیسي ژبه کې د لنډې کیسې د نوم وړاندیز وکړ. اډګاراﻟﻦ پوه د لنډې کیسې بنسټګر دی او د لنډې کیسې د پلار لقب یې هم ګټلی دی. لنډه کیسه لکه څنګه چې وویل شول په اروپا کې رامنځته شوه او بیا یې د نړۍ ادبیاتو ته لاره پیدا کړه. له انګرېزي ادب څخه په تقلید په اردو ادب کې لنډه کیسه پیل شوه.

په اردو ادب کې لنډه کیسه په (۱۹۰۴ ـ ۱۹۰۷م.) کلونو کې رامنځته شوه او لومړنی لیکوال چې په دغو کلونو کې یې لنډه کیسه ولیکله پریم چند نومېده. د اردو ادب په تقلید په پښتو ادب کې هم لنډه کیسه د لومړي ځل لپاره د شلمې پېړۍ په دویمه لسیزه کې پیل شوه. په پښتو ادب کې سید راحت زاخیلی لومړنی لیکوال و چې په (۱۹۱۷م.) کال کې یې د (کونډې نجلۍ) په نوم لنډه کیسه ولیکله. په کوزه پښتونخوا کې په راحت پسې بیا نورو لیکوالو د لنډې کیسې په لیکلو پیل وکړ چې د ادب دغه ډول ته یې وده او پراختیا ورکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په راحت پسې چې کوم ليکوالان د لنډې کيسې په ميدان کې ځلېدلي دي، نومونه يې په دې ډول دي: ميا ازادګل، سربلند خان، سمندر خان سمندر، عبدالروف نوشهروي، ماسټر عبدالکريم، مير مهدي شاه مهدي، قلندر مومند، ګل افضل خان، زيتون بانو او نور...

په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره لنډه کيسه پوهاند عبدالحی حبيبي وليکله او په (۱۳۱۵هـ.ل.) کال يې د (طلوع افغان) په اخبار کې خپره کړه. دا کيسه (توريالی پښتنه) نومېده. له پوهاند عبدالحی حبيبي څخه وروسته يو شمېر نورو ليکوالو لنډې کيسې وليکلې او دغه نوي ادبي ژانر ته يې وده ورکړه. هغو ليکوالو چې په دې برخه کې کار کړی دی نومونه يې په دې ډول دي: موسی شفيق، ميرا جان سيال، ګلاب ننګرهاری، حبيب الله تږی، ابراهيم عطايي، محمد دين ژواک، امين افغانپور، عبدالمنان ملګری، مصطفی جهاد او نور...

د لنډې کيسې ځانګړتياوې:

اډګار الن پوه د لنډې کيسې تعريف داسې کوي: لنډه کيسه هغه نثري داستان دی چې لنډ وي او له نيم ساعت څخه تر دوو ساعتونو پورې ختم شي.

خو دا بايد په ياد ولرو چې اوس لنډې کيسې له دې څخه هم لنډې شوي دي. د لنډې کيسې د رامنځته کېدو علت په دې کې دی چې څومره بشري ټولنې د پرمختګ پړاوونه وهل، نو په هماغه اندازه د انسانانو ضرورتونه او مصروفيتونه هم زياتېدل. لکه څنګه چې پروني انسان ډېر وزګار وختونه درلودل او اوږده اوږده رومانونه به يې لوستل، نو نني انسان د ډېر مصروفيت له کبله دا کار نه شو کولای، خو د دې اړتيا يې هم محسوسوله چې خپله ادبي تنده ماته کړي. همدغه وجه وه چې اوږدو کيسو خپل ځای لنډو کيسو ته پرېښود او په داستاني ادب کې لنډه کيسه خلکو ته ډېره په زړه پورې شوه. د لنډې کيسې يو ستر ارزښت د هغې لنډوالی دی چې د وخت د ضايع کېدو مخه نيسي.

لنډه کيسه يو پلاټ يا خاکه لري. په پلاټ کې د پېښو تسلسل راغلی وي يا په بله وينا پيل، منځ او پای پکې وي. چې په پای کې د غوټې خلاصېدلو ته رسېږي. د لنډې کيسې پلاټ کېدای شي کوميډي، تراژيدي، رومانتيک او يا طنز ډوله وي. د کيسې روايت به يا په لومړي شخص يا دريم شخص باندې ولاړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لنډې کیسې د جوړښت توکي په دې ډول دي: ۱ـ پېښه، ۲ـ پلاټ يا طرحه، ۳ـ د کیسې پیلامه، ٤ـ کرکټرونه، ٥ـ تلوسه یا ذهني هڅونه، ٦ـ مکالمې (خبرې اترې) او د مناظرو انځور، ۷ـ تخیل، ۸ـ د کیسې اوج یا لوړ ټکی، ۹ـ د کیسې پایله.

هره لنډه کیسه پر يوه پېښه باندې ولاړه وي، که پېښه نه وي نو کیسه نه رامنځته کېږي. طرحه د پېښو تسلسل دی چې ټوله کیسه په دغه طرحه يا خاکه باندې درېږي. پیلامه هم په کیسه کې مهمه ده او دا په لیکوال پورې اړه لري چې کیسه له کوم ځای نه پیلوي او څنگه یې پیلوي. دا په لیکوال پورې اړه لري چې کیسه له منځه پیلوي، له پېښې او یا له پایه خو مهمه داده چې منطقي تسلسل او ارتباط یې وساتي او داسې یې پیل کړي چې لوستونکي جذب کړي.

تلوسه هم د لیکوال په مهارت پورې اړه لري چې څنگه لیکوال د پېښو جزئیات داسې ترتیب کړي چې لوستونکي ته تلوسه پیدا شي چې اوس به څه کېږي؟ کرکټرونه د کیسې شخصیتونه دي چې په کیسه کې خوځېږي او عمل کوي. په دې کرکټرونو کې یو اصلي کرکټر یا هیرو وي چې پېښې په هغه پورې اړه لري او له مختلفو حالتونو او پړاوونو سره مخامخ کېږي. مکالمې یا خبرې اترې په کیسه کې مهمې دي. د کرکټرونو حالات او د پېښو تداووم ترې څرگندېږي او کیسه مخ پر وړاندې بیایي او خوند یې هم زیاتوي. منظر کشي هم ضروري ده، ځکه چې یوه پېښه په یوه ټاکلي ځای او ټاکلي وخت کې رامنځته کېږي او لیکوال دې ته اړ دی چې د مکان یا ځای سم انځور وړاندې کړي.

له تخیل څخه په کیسه کې د پېښو په انځورولو او د کیسې په بیان کې کار اخیستل کېږي. لیکوال د تخیل په ځواک سره د کیسې پېښې او بیان لوستونکو ته داسې وړاندې کوي چې کټ مټ ورته رښتیني ښکاري.

د کیسې لوړ ټکی هغه دی چې ستونزې او ربړې د حل پړاو ته رسي او غوټې یو په بل پسې خلاصېږي. دلته کیسه د منطقي پایلې په لور روانېږي. د کیسې پای هغه پړاو دی چې دلته باید د لیکوال هغه ټول مقصد، اغېز یا پیغام چې لیکوال یې لوستونکي ته رسول غواړي، بشپړ شي او بیا لوستونکي په خپله قضاوت وکړي نه دا چې پایله برېنده وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لومړي سر کې چې لنډه کیسه رامنځته شوه، نو موضوعات یې محدود وو، په دې معنا چې یا به کیسه کرداري وه یعنې دا چې ټوله کیسه به د یو مخصوص کردار یا کرکټر په شاوخوا چورلېده. یا به د پېښې کیسه وه چې په دې کې به د کیسې اصلي موضوع پېښه وه. همدارنگه به یا د چاپېریال کیسه وه چې د چاپېریال ژوره عکاسي به په الفاظو کې کېدله او پېښه او کرکټر به پکې ضمني وو، خو په راوروسته وختونو کې د کیسو د موضوعاتو لمن پراخه شوه او د ژوندانه له ټولو موضوعاتو څخه یې غېږه راچاپېره کړه.

د متن لنډیز:

لنډه کیسه په غرب کې په نولسمه پېړۍ کې رامنځته شوه. امریکایي لیکوال اډگارالن پوه لومړنی لیکوال و چې لنډې کیسې یې ولیکلې او هم یې د لنډې کیسې اصول ولیکل. په شلمه پېړۍ کې لنډه کیسه اردو ادب ته راننوتله او لومړنی لیکوال یې منشي پریم چند و چې لنډه کیسه یې ولیکله. د شلمې پېړۍ په دویمه نیمایي کې په پښتو ادب کې لنډه کیسه پیل شوه. لومړنی لیکوال راحت زاخیلی و چې په (۱۹۱۷م) کال کې یې د کونډې نجلۍ په نوم لنډه کیسه ولیکله.

لنډه کیسه هغه نثري داستان دی چې لنډ وي او له نیم ساعت څخه تر دوو ساعتونو پورې وخت ونیسي. لنډه کیسه هغه نثري داستان دی چې په هغه کې یو چاپېریال یا یو کردار یا یوه کیسه د نورو کردارونو یا پېښو په مرسته داسې بیان شوې وي چې د مکان او زمان پوره یووالی پکې موجود وي. لنډه کیسه منظمه او مشخصه طرحه لري، یو اصلي کرکټر لري، یوه پېښه لري چې کرکټر په پېښه کې وړاندې کېږي. ټولې برخې یو له بل سره متقابلې اړیکې لري، یوه اغېزه په لوستونکو باندې ښندي، پیل او پای لري او څرگنده ده چې لنډه به وي. لنډه کیسه خپل موضوعات له روان ژوند څخه اخلي او د موضوعاتو لمن یې پراخه ده. په پښتو کیسه لیکنې کې یو لړ مشهوري څېرې لرو چې ځینې یې دادي:

راحت زاخیلی، ماسټر عبدالکریم، میر مهدي شاه مهدي، قلندر مومند، موسٰی شفیق، میرا جان سایل، محمد دین ژواک، گلاب ننگرهاری، امین افغانپور، منان ملگری او نور...

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بيا دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- لومړنی پښتو لنډه کيسه چا په کوم وخت او په کوم نامه وليکله؟
- په افغانستان کې لنډه کيسه چا وليکله او په کوم نامه وه؟
- د لنډې کيسې کوم ليکوال پېژنئ نومونه يې واخلئ؟
- لنډه کيسه ولې رامنځته شوه؟

۲ـ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته د متن يوه يوه برخه په لوړ آواز ولولي او بيا دې د لنډې کيسې د جوړښت توکي په کتابچه کې وليکي او په وار سره دې په ټولګي کې واوروي.

۳ـ هغه زده کوونکي چې کومه کيسه يې زده وي، نورو ټولګيوالو ته دې په شفاهي توګه ووايي نور زده کوونکي دې پرې بحث وکړي.

٤ـ زده کوونکي دې په وار سره د هغو کيسو او ليکوالو نومونه واخلي چې دوی لوستي دي او د کيسې لنډيز دې په خپلو خبرو کې وړاندې کړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ د غړو په مرسته يوه موضوع انتخاب کړي او په خپل قلم دې په هغه موضوع باندې يوه لنډه کيسه وليکي او بله ورځ دې په ټولګي کې واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویلیام شکسپیر ۱۵۴۶ - ۱۶۱۶م.

نړیوال ادبیات په ټوله بشري نړۍ پورې اړه لري. په دې ادبیاتو کې له بېلابېلو هېوادونو څخه مشهورې څېړې او د دوی آثار، سبکونه او ادبي مکتبونه څېړل کېږي.

په تېره بیا هغه لیکوال او آثار چې نړیوال شهرت یې موندلی او د نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوي دي. د خپلې ژبې او ادب تر څنګه د نړیوالو ادبیاتو مطالعه هم اړینه ده، ځکه چې ادبیات سرحدونه نه پېژني او یو له بل څخه اغېز او اخیستنې قبلوي. لکه څنګه چې څرګنده ده نوي ادبي ژانرونه له نړیوالو ادبیاتو څخه زموږ ژبې او ادب ته راغلي دي. په پښتو ژبه کې هم د نړیوالو ادبیاتو ژباړې شوي دي. همدغه ژباړه ده چې د نورو ادبیاتو سره زموږ اړیکې پیدا کوي، خو څومره چې لازمه ده هغومره د نړیوالو ادبیاتو ژباړه په پښتو کې نه ده شوې. موږ دې ته اړ یو چې د نړۍ له ادبیاتو خبر شو او د نړیوالو ادیبانو له تجربو څخه ګټه واخلو چې د دې ګټه د ادب په غنیتوب کې بې اغېزې نه ده.

_ تاسې د نړیوالو ادبیاتو کومه څېره پېژنئ؟

_ تراوسه مو د نړۍ د ادبیاتو کومه نمونه لوستې ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړۍ نامتو ليکوال او شاعر شکسپير د بريتانيا د سترانفورد په ښار کې په يوه بزګره کورنۍ کې سترګې وغړولې. د ژوندانه په اړه يې ډېر معلومات په لاس کې نشته. په خپل پلرني کلي کې ښوونځي ته لاړ او لاتيني او يوناني ژبې يې څه ناڅه زده کړې.

څه موده يې د ښوونکي دنده ترسره کړه. شکسپير په (١٥٨٢م.) کال کې چې اتلس کلن و، له يوې ښځې سره يې واده وکړ چې تر ده اته کاله مشره وه. له تياتر سره يې زياته مينه وه او د همدغې مينې له کبله په (١٥٨٥م.) کال لندن ته لاړ. په (١٥٩٤م.) کال کې د تياتر له يوې مشهورې ډلې سره يوځاى شو چې د (لردچمبرلين) په نوم يادېده. زياتې پيسې لاس ته ورغلې او په (١٥٩٧م.) کال کې يې د سترانفورد په ښار کې ډېرې ځمکې واخيستلې.

په (١٥٩٩م.) کال کې د نوي جوړ شوي کلوپ برخه وال شو چې د (لرد چمبرلين) بنسټ و. دغه تياتر بيا د خپل وخت مشهور تياتر شو. په همدې تياتر کې د شکسپير ډېرې ډرامې وښودل شوې او ډېره ګټه يې ترلاسه کړه.

شکسپير په (١٥٩٢م.) کال کې مشهور ډرامه ليکونکى او لوبغاړى شو. خپل لومړني آثار يې چې چاپ کړل، هغه منظوم داستانونه وو.

تر دې وروسته شکسپير تر (١٦١٣م.) پورې په سترانفورد کې پاتې شو. دلته يې يو لړ ننداري وليکلې چې د نړۍ مشهورې ډرامې شوې. د شکسپير لومړني آثار تاريخي ننداري وې، لکه: شپږم هانري، دريم ريچارد او دويم ريچارد.

لومړنۍ مشهوره تراژيدي يې (روميو او ژوليت) وه، دغه داستان چې د يوې غمجنې مينې بيان کوي په ټوله نړۍ کې مشهور شو. په دې داستان کې له دوه دښمنو کورنيو څخه د دوو مينانو مينه ښودل کېږي چې د دوى په مړينه پاى ته رسېږي.

شکسپير يو لړ کوميډي ډرامې هم ليکلې دي چې ډېرې مشهورې دي، لکه: تېروتنې، دوه نجيب زاده، د مينې بېهوده رنځ او نورې...

شکسپير له (١٦٠٠م.) څخه تر (١٦٠٩م.) کلونو پورې مشهورې تراژيدي ننداري وليکلې چې په لاندې ډول دي:

(هملت) يې په (١٦٠١م.) کال کې وليکله. د شکسپير دا ننداره د نړۍ له يوه مشهورو ننداړو څخه ده. په دې ډرامه کې (هملت) د ډنمارك شهزاده د خپل پلار له مرګه وروسته د سودا په ناروغۍ اخته کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه گومان کوي چې کاکا یې چې د ده له مور سره واده کړی پاچا شوی دی او د ده د پلار قاتل دی. (هملت) د انتقام په فکر کې لوېږي.

په اندېښنو کې وي او له یو ډول تردید سره مخامخ کېږي. ډېر فکر کوي، خو نه شي کولای چې عمل وکړي. د ډرامې راز د ده په عجیبه طبیعت او اندېښنه کې دی او د څنګه او ولې پوښتنې دي چې دی ورسره مخامخوي.

(اتللو): دا ډرامه یې په (۱۶۰۴م.) کال کې ولیکله. د اتللو د ژوند داستان ښکاره کوي چې یو پوځي قوماندان دی او ښځه یې (دزدمونا) نومېږي. اتللو یو عسکر (کاسیو) ته یوه رتبه ورکوي یو بل سپاهي (یاګو) چې ډېر شریر انسان دی، کینه اخلي. اتللو ته په دروغو وایي چې (کاسیو) او ستا مېرمن نامشروع اړیکې لري. اتللو په غوصه کېږي او خپله مېرمن (دزدمونا) وژني. کله چې په خپله اشتباه پوهېږي، نو له خلکو څخه غوښتنه کوي چې د بې پامه سخت مین په نوم دې یاد شي.

(مکبث): دا ډرامه یې په (۱۶۰۶م.) کال کې ولیکله. د ډرامې اصلي شخصیت (مکبث) دی چې درې جادوګرې ورته په مرموزه توګه وړاندوینه کوي چې ته به په راتلونکې کې د سکاټلنډ پاچا شې. (مکبث) د پادشاهۍ د لاس ته راوړلو لپاره هلې ځلې پیلوي. د خپلې ښځې په مرسته پادشاه په ناځوانه توګه وژني، خو په هېڅ وجه د وینې رنګ د ده او د ده د ښځې له لاسونو څخه نه ځي. په پای کې همدغه وینه د دوی ګرېوان نیسي او سزا مومي.

(انتوني او کلوپاترا) یې په (۱۶۰۷م.) کال کې ولیکله. دا د شکسپیر یوه بله تراژیدي وه چې کیسه یې د روم د سردار انتوني او د مصر د ملکې کلوپاترا په مینه څرخي. له (۱۶۰۰م.) څخه تر (۱۶۰۹م.) پورې یې یو لړ طنز ډوله ډرامې هم ولیکلې. وروستی نندارې یې دوې کومیډۍ وې چې د (ژمي داستان) او (توپان) نومېږي. شکسپیر (۳۸) نندارې ولیکلې او په نړۍ کې یې د لوی ډرامه لیکونکي نړیوال شهرت ګټلی دی. د ده شعرونه د انګلیسي ژبې په مشهورو شعرونو کې حسابېږي.

شکسپیر د لویو غنایي شاعرانو له ډلې څخه دی. د هغه غزلې چې له (۱۵۹۳م.) څخه تر (۱۶۰۱م.) کال پورې یې ویلي دي، د نړۍ له ښکلو غزلو څخه دي. له انسان سره د شکسپیر همدردي ژوره وه او دغه احساس د هغه د ډرامو په اشخاصو کې ځلېده. د هغه شعرونو به د ندارو اشخاصو ته تلپاتې ژوند ورکاوه. دلته د شکسپیر د یوې منظومې پښتو ژباړه د بېلګې په توګه راوړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اې زما محبوبې!

ډېر ځله د خپل بخت له ستم او رسوايۍ نه د خلکو په منځ کې يوازې پر خپلې بېنوايۍ اوښکې څڅوم او د اسمان کاږه غوږونه په خپلو بېهوده فريادونو څوروم. پر خپلې طالع نفرت وايم چې ولې د فلاني غوندې نه يم چې زړه يې زما له زړه نه هيله من دی او يا مې ولې څېره د هغه بل په شان نه ده چې ټولو ته په زړه پورې او د خوښې وړ دی.

په دغه حال کې له ځانه سخت بېزاره کېږم او هغه څه چې لرم يې، په هغه باندې خوشحاله کېږم، خو کله چې ستا په ياد کې ولوېږم، نو بېدريغه مې روح لکه د مرغۍ غوندې له تويانې ځمکې څخه والوزي او ستا د مينې له يادولو نه يو داسې دولت په لاس راشي چې دغه وخت يې له پادشاهانو سره په بدلېدو راته ننګ درېږي.

هر کله چې د تېرو ورځو ياد د خپلو افکارو په خاموشۍ باندې راچاپېر ووينم، نو ډېر ځيزونه دي چې د هر يو په غوښتلو زيات رنځېږم. په پای کې ناهيلی شم. پخواني غمونه او ګران ياران چې په يوه بې نښانه شپه کې په مرګ پټ شوي دي، يو ځل بيا زما سترګو ته نېغ ودرېږي او زما سترګې چې په ژړا نه دي اموخته، يو ځل په اوښکو کې ډوبې شي. بيا د عشق په هغو انديښنو کې ولوېږم چې کلونه پخوا ما له خپله خاطره ايستلي دي.

هغه ستمونه مې چې په تېر وخت کې ليدلي او هېر کړي دي، له سره ورته په ګيلو شم. د تېر وخت يوه يوه شېبه شمارم او هرې يوې ته اوښکې څڅوم، داسې لکه دا دنده چې مې پخوا سرته نه وه رسولې.

خو اې زما مهربانې محبوبې! که په دغه وخت کې تا ياده کړم، نو هر ستم مې چې ايستلی هغه جبران کېږي او ټول غمونه مې پای ته رسي.

***

مرمر او د شهزادګانو مجسمې به له دې قوي شعر څخه اوږد ژوند ونه کړي او ستا نوم به په دې کربنو کې د تل لپاره ځلېږي. د هرې تيرې نقش به د زمان ناپاک لاسونه سولوي او د هرې قوي ماڼۍ بنسټ به په جنګ ويجاړ او له خاورو سره خاورې شي، خو ستا نښان به په دې دفتر کې د جنګ له ګټې او زمان څخه خوندي وي.

مرګ او دښمني چې ټول ځېژونه د هېرولو څاه ته غورځوي، ستا نوم ته زيان نه شي رسولای. ټول راتلونکي نسلونه چې د نړۍ تر وروستۍ ساه پورې به په دې جهان کې وي، ستا ستاينه به په

(c) ketabton.com: The Digital Library

شونډو لري.

نو آرامه کېنه! د حشر تر ورځې چې بیا له سره ژوند پیلوي. په دې شعر کې به ژوندی پاتې وي او د عاشقانو په سترګو او زړونو کې به ځای ولري.

***

لکه څنګه چې بې اختیاره څپې د ساحل خواته شړل کېږي، زموږ د عمر شېبې هم د مرګ پر لور منډې وهي. هره شېبه چې د پخوانۍ شېبې ځای نیسي، نو په دې سخت یون او زیار کې هېڅکله ځنډ او پای نه قبلوي.

نوی زېږېدلی ماشوم چې د روښنايي له چينې څخه يې ژوند اخيستی، په پرله پسې توګه مخ ته ځي چې بلوغ ته ورسېږي، خو ډېر ژر بد زړې تیارې له هغه سره په جګړه پیل کوي چې د ځوانۍ تاج يې له سره وتښتوي.

روزګار د عمر پسرلی په توپاني خزان اخته کوي او د زړورو په ورين تندي ګونځې راپيدا کوي. د طبیعت نادره شیان خپله مړۍ کوي او د مرګ په لور د هستۍ ټول درمندونه لو کوي، خو ته اې زما محبوبې! له هر ډول ضرر څخه په امن کې يې ځکه چې د هغه د ستم لاس زما له شعر څخه لنډ دی. زما کرښې به تر ډېره تلپاتې وي لکه ستا د ښکلا ستاینه چې تا تلپاتې ساتي.

د متن لنډيز:

د نړۍ له نامتو څېرو څخه يو هم ویلیام شکسپیر دی چې له (۱۵٦٤م.) کال څخه تر (۱٦۱٦م.) کال پورې ژوندی و. دی د انګلستان د سترانفورد په ښار کې زېږېدلی و. په ښوونځي کې يې لاتيني او یوناني ژبې زده کړې.

کله چې په (۱۵۸۵م.) کال لندن ته لاړ، نو بیا د تیاتر له یوې ډلې سره وتړل شو او د ننداړو په لیکلو يې پیل وکړ. د نړۍ لوی ډرامه لیکونکی شو او ډرامو يې هم نړیوال شهرت وګاټه.

شکسپیر (۳۸) ننداړې ولیکلې چې په دې ډرامو کې تاریخي، تراژیدي، کومیډي او طنز ډوله ننداړې هم وې. د شکسپیر ټولې ننداړې مشهورې دي، خو ډېرې مشهورې يې رومیو او ژولیت، هملت، اتللو، مکبث، انتوني او کلوپاترا او نورې دي.

شکسپیر د انګرېزي ژبې وتلی شاعر هم و چې ډېرې ننداړې يې منظومې دي. د ده غزلونه خورا زیات مشهور دي او په لوړو غنايي اشعارو کې حسابېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د شکسپير ژباړل شوې منظومه په وار سره ولولي او پر مفهوم دې وغږېږي.

۲ـ زده کوونکي دې د شکسپير د مشهورو تراژيديو نومونه واخلي او د هرې ننداري د موضوع لنډيز دې ووايي.

۳ـ د شکسپير د شعر خوا درنه ده او که د نثر؟ زده کوونکي دې خپل نظر په ځو کرښو کې وليکي او په ټولگي کې دې ولولي.

٤ـ زده کوونکي دې د شکسپير د پېژندگلوۍ په اړه لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- شکسپير د کوم هېواد و؟
- د شکسپير ډرامې د مضمون له پلوه په کومو برخو وېشلای شئ؟
- شکسپير شاعر و که ډرامه ليکونکی؟
- د شکسپير لومړۍ تراژيدي څه نوم لري؟
- تاسې ته د شکسپير په تراژيديو کې کومه يوه په زړه پورې ده؟

په وار سره خپل نظر ټولگيوالو ته څرگند کړئ.

کورنۍ دنده

په کور کې ټول متن په غور سره ولولئ. له لوستلو وروسته د شکسپير د ژوند او هنر په اړه ځو کرښې په خپلو کتابچو کې وليکئ او په بله ورځ يې په پښتو درسي ساعت کې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مېرمن سپينه

ښځې د ټولنې نيمه برخه جوړوي او د تاريخ په اوږدو کې له نارينه وو سره څنګ په څنګ د ژوندانه په بېلابېلو ډګرونو کې ځلېدلې دي. زموږ تاريخونه ددغسې اتلو مېرمنو په کارنامو ډک دي. د دوی اتلولۍ سربښندنې او له وياړه ډکې کارنامې زموږ د تاريخ برخې دي. کله چې د هېواد تماميت او استقلال ته خطر پېښ شوی، نو دوی د خپلو غازيانو وروڼو په څنګ کې دربدلي دي او تر سنګرونو د دوی مرستندوی شوي دي.

کله کله يې د زلمو د هڅونې او د دوی د احساساتو راپارولو لپاره نارې، لنډۍ او شعرونه هم ويلي دي چې په ډېرو حساسو شېبو کې اغېزمنې واقع شوي دي. په ادب کې د ښځو برخه ډېره درنه ده او بيا په ځانګړې توګه د وطني او ملي شعرونو برخه يې ډېره ارزښتمنه ده، ځکه چې له يوې خوا ادبي رنګ لري او له بلې خوا ملي.

زموږ په ښځينه شاعرانو کې يوه هم سپينه ده چې په دغه کتار کې راځي او ملي وطني اشعار يې تاريخونو ترموږه رارسولي دي. دادی په دې لوست کې د مېرمن سپينې په اړه لنډ معلومات لولئ.

_ د سپينې په اړه مو څه اورېدلي يا لوستلي دي؟

_ کومې ښځينه شاعرانې پېژنئ چې هېوادني شعرونه يې ويلي دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

مېرمن سپینه یوه پښتنه شاعره وه چې د وزیر یار محمد خان الکوزي د حکومت په وخت کې د هرات په شاوخوا کې اوسېدله. دا پښتنه مېرمن د نور محمد خان الکوزي لور وه. هغه وخت چې ایراني لښکرو په (۱۲۵۵هـ) کال کې هرات کلابند کړ او د هرات پښتنو له دوی سره په مېړانه مقابله کوله، نو زموږ دغه پښتنه شاعره ژوندۍ وه. د هرات محاصره یو کال او اته میاشتې اوږده شوه، خو پښتنو ځانونه تسلیم نه کړل او هرات یې پرې نه ښود.

په دې جګړو کې د پښتنو سرداران شاه کامران سدوزی او وزیر یار محمد خان الکوزی وو. دوی په دې جګړو کې خپل ربښتینی مقاومت څرګند کړ. زموږ دغه پښتنه شاعره هم په دې ملي جګړو کې ژوندۍ وه او د پښتنو توریالیو د مېړانې په اړه یې د ملي احساساتو ډک شعرونه ویلي دي. له دغو شعرونو څخه د پښتني ښځو حماسي احساسات ښه څرګندېږي. سپینه ددغې کلابندۍ او جګړې په ټولو پېښو ښه خبره وه. د دې له شعرونو څخه څرګندېږي چې دا او د دې کورنۍ په دغه جګړه کې د افغاني اړخ په څنګ کې ولاړه وه.

سپینې ددغې جګړې ټول واقعات پخپلو سترګو لیدلي دي او پخپلو شعرونو کې یې انځور کړي دي. د نومیالي لیکوال او شاعر عبدالرؤف بېنوا د اټکل له مخې سپینه په دغه وخت کې پخه ښځه وه، ځکه چې افکار او احساسات یې هم پاخه دي، نو د هرات د کلابندۍ په وخت کې به د دې عمر له ۳۵ څخه تر ۴۰ کالو پورې و چې په دې حساب یې د زېږېدو کال د (۱۲۰۰هـ) په شاوخوا کې اټکل کېدای شي. د سپینې له شعرونو څخه دا هم څرګندېږي چې د دې کورنۍ یا خو د وزیر یار محمد خان له کورنۍ سره د خپلوۍ اړیکې درلودې او یا یې ورسره د پېژندګلوۍ اړیکې وې.

دې شاعرې په پښتو ژبه کې موږ ته یوه مفصله کیسه پرې ایښې ده چې د هرات د محاصرې منظوم تاریخ ګڼل کېږي.

په دې کیسه کې سپینه د خپلو ورونو مېړانه ستایي او په ساده او سپېڅلو الفاظو کې د دې جګړې مختلف مناظر ترسیموي. سپینې دغه پېښې د مثنوي په چوکاټ کې راخیستي چې ځینې برخې یې بشپړې نه دي. سپینه د دې مثنوي لومړۍ برخه په حمد او نعت پیل کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ورپسې د حضرت محمد ﷺ د یارانو ستاینه کوي.

په دویمه برخه کې د پاچا او وزیر ستاینه کوي. په دریمه برخه کې د سدوزو د پاچاهۍ لنډه تاریخي یادونه کوي او په څلورمه برخه کې د کلابندۍ د جګړې حال انځوروي.

دلته موږ له هرې برخې څخه ځینې شعرونه غوره کوو:

لومړۍ برخه:

لومړی ښبتن د ټول عالم ستایمه ‌ ‌ ‌ بیا محمد رسول اکرم ستایمه
درود په واړو اصحابانو دې وي ‌ ‌ ‌ د پاك نبي پر ښو یارانو دې وي

دویمه برخه:

اوس نو شروع کړم د پاچا په صفت ‌ ‌ ‌ زموږ شاهزاده دی ننګیالی په غیرت
دی دی ډیوه د سدوزو د ټبر ‌ ‌ ‌ په څرېنو کې نن دی دی لکه لمر
د احمد شاه غازي پښتون له کوره ‌ ‌ ‌ نن دی کامران شهزاده کښلې توره

دریمه برخه:

راسه چې تاته حکایت کومه ‌ ‌ ‌ د سدوزو د سلطنت کومه
پخوا تر دې وو د هرات پاچاهان ‌ ‌ ‌ د سدوزو ذوالفقار زمان خان

څلورمه برخه:

د هرات د کلابندۍ حال

غلیم پر ښهر بیا هجوم راوړی
مخ ته یې ولاړ دی یار محمد پیاوړی
زموږ پښتانه لکه زمري جنګیږي
ولې د وینو پر حصار بهیږي
هرات په وینو د پښتون شو ګلرنګ
پښتون زخمي دی د غلیم په خدنګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

یار محمد وايي پښتنو زمرو
ټوله راووځئ وسله دار له کورو
په غلیم وکړئ یو هجوم ګړندی
هرات له لاسه په ژوندون مه باسئ
دا خو زموږ کور دی زموږ وطن دینه
دا زموږ ټاټوبی زموږ مامن دینه
کفن په غاړه دا وطن وساتئ
زموږ د پلرو ښکلی مدفن وساتئ
دلته پراته دي ننګیالي نیکه ګان
دلته بهیږي وینې تل د افغان
هرات زموږ دی زموږ کور دینه
زموږ نغری دی زموږ ګور دینه
دښمن راغلی تر دیواله د کور
ولاړ سئ دا دی د پښتون لوی پیغور
کامران ناري کړې چې پښتون قامه
توره راباسه مه پر ننګه نامه
مه بایله ځان اوسه ولاړ پر حصار
د پښتانه پر ننګه ځان کړه ایثار
بویه غیرت چې مو ناموس خوندي سي
نوم د پښتون د ولس خوندي سي
زلمو چې واوریدې ناري غلبلې
له یار محمده او کامرانه دلې
له کلا ووتــه زمریانو په خیر
پر دښمنانو یې جوړ کړ لټیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرونه يې غوخ کړه د دښمن په توره
موريې کړه پر غليمانو بوره
دښمن شو مات راغی دوران د کامران
د يار محمد د بري ستوری ځلان

د متن لنډيز:

سپينه د هرات يوه پښتنه شاعره وه. د يار محمد خان الکوزي په وخت کې يې ژوند کاوه. دا د نور محمد خان الکوزي لور وه. کله چې په (۱۲۵۵هـ.) کې ايرانيانو د هرات ښار محاصره کړ او پښتنو د کامران سدوزي او وزير يار محمد خان الکوزي تر مشرۍ لاندې په مېړانه وجنګېدل، نو دې شاعرې ددغې جګړې حالات د مثنوي په بڼه چې د پښتو ژبې يوه حماسه ده، انځور کړل. دا حماسه په سلګونو بيتونو کې ويل شوې ده، خو موږ ته يې ډېره کمه برخه رارسېدلې ده. د سپينې پښتنې شاعرې حماسي احساسات په دغه حماسه کې ډېر پياوړې دي.

وينا يې د حماست يوه ټوټه ده. د سپينې نور اشعار موږ ته نه دي رارسېدلي. يوازې ددغې منظومې ځنې ټوټې تر موږه رارسېدلي دي. د دې د شعرونو له مضامينو څخه داسې ښکاري چې سپينه يوه عالمه او فاضله ښځه وه او هم د پښتنو په حال او تاريخ خبره مېرمن وه. که څه هم اشعار يې ټول تاريخي دي، خو تاريخي پېښې د حماسي په بڼه بيانوي. شعرونه يې روان، خواږه او د پوهېدني وړ دي.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې د درس له لوستلو څخه وروسته لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- سپينې څه وخت او چېرته ژوند کاوه؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د سپينې شعر په کوم شعري چوکاټ کې ويل شوی او موضوع يې څه ده؟
- تاسې د سپينې د شعر په څېر له کوم بل شعر سره آشنا ياست؟ د شاعر نوم او موضوع يې روښانه کړئ.

۲ــ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته شعر په لوړ آواز ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

۳ــ زده کوونکي دې دغه پېښه او د شعر مهم ټکي په خو کرښو کې وليکي او بيا دې په ټولګي کې واوروي.

٤ــ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:

غليم، هجوم، پياوړی، حصار، ټاټوبی، مامن، مدفن، ايثار، لټېر، بوره.

٥ــ په شعر کې خاص نومونه او صفتونه په نښه کړئ.

خاص نوم: هغه دی چې خاص څيز او خاص نوم نوموي لکه رحمان بابا، خوشحال خان خټک، مېرمن ملاله.

صفت: د نوم څرنګوالی څرګندوي. لکه: تور، سپين، ښه، بد او نور...

٦ــ د سپينې له حماسې پرته په پښتو ژبه کې نورې کومې کومې حماسې پېژنئ نومونه يې له ويونکو سره واخلئ؟

۷ــ تاسې له سپينې پرته نورې کومې اتلې مېرمنې پېژنئ، نومونه يې له کارنامو سره بيان کړئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په ټولنه کې د ښځو د رول په اړه يوه لنډه ليکنه وکړي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې خپلو ټولګيوالو ته واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاڼه
(لنډه کیسه)

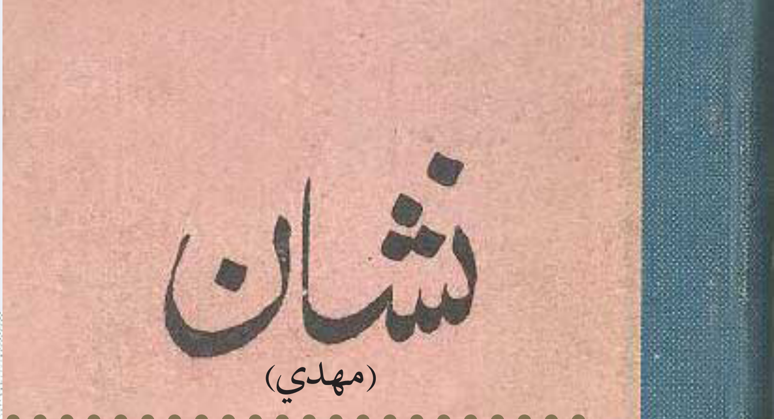

په پښتو ادب کې لنډه کیسه د شلمې پېړۍ په دویمه لسیزه کې پیل شوه. لومړنی بنسټ ایښودونکی یې سید راحت زاخیلی دی. بیا وروسته د لنډې کیسې لیکلو لړۍ وغزېده او ډېرو لیکوالو لنډې کیسې ولیکلې، لکه: ماسټر عبدالکریم، میر مهدي شاه مهدي، قلندر مومند، موسی شفیق، حبیب الله تږی، محمد دین ژواک، امین افغانپور او نور...

اوس په پښتو ادب کې د لنډو کیسو په سلګونو مجموعې شته او له یوې ورځې نه بلې ته وده او پراختیا مومي. لنډه کیسه د هنري نثر یو په زړه پورې ډول دی چې د ژوندانه بېلابېلې پېښې انځوروي. که د کیسو لوستل له یوې خوا د وخت تېرولو سره تړاو لري، نو بنسټیز مقصد یې ښوونیز دی. موږ باید له کیسې لوستلو څخه پند واخلو. ښه اړخونه یې په ژوند کې پلي کړو او له بدو اړخونو څخه یې ځانونه وژغورو. دلته د (کاڼه) په نوم د میر مهدي شاه مهدي یوه لنډه کیسه تاسو ته وړاندې کوو:

_ تاسې د کوم لیکوال کومه کیسه لوستې ده؟

_ تاسې کولای شئ د خپل ژوند یوه کیسه ټولګیوالو ته په شفاهي ډول ووایئ! ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دومره مې ياد شي چې ډاکټر وويل: د ده محرقه ده.

نور بيا هغه وخت پوه شوم چې زما نظر بې انتها تېز شو. د ليدو او اورېدو طاقت مې له اول نه يو په لس زيات شو. خو حيران په دغه وم چې ګېرچاپېره په کوټه کې د ښځو ژړا وه. څوک خو لا په ما راپرېوتې و او په ساندو کې به يې ويل: خدای دې وبخښه!

تا له دې خدای اته واړه جنتونه درکړي.

ما به ورسره په زوره امين وکړو، خو ما به داسې محسوسه کړه لکه چې دوی زما امين نه وي اورېدلی.

خدای خبر چې دغه سلسله به څومره جاري وه چې په دې کې زما د کورنۍ يو څو کسان زما کټ ته مخامخ کېناستل او هغه يو کس پکې وويل:

ــ هسې د غورځولو سړی نه دی، ښه ياد سړی دی چې مړی درنه سپک نه شي.

يو بل پکې آواز وکړو: ده هم ډېره موده د خلکو خوړلې ده. نن به ورله دا ټول بدل په يو ځل خلاصوو.

همدغه شان په لږ ساعت کې ټولې جرګې دا فيصله وکړه چې څومره کېدای شي، نو مړی به يې درنوو.

دغلته زما په زړه نوره نه ځائيده. په اوچت آواز مې دغې جرګې ته وويل:

ــ اې زما خپلو خپلوانو مسلمانانو تاسو ته معلومه ده چې زما په کور کې يوه پيسه هم نشته. په قرضونو کې تر سره ډوب يم. بچي مې ماشومان دي. ښځه مې کونده شوه. زما غونډې غريب د پاره چې څنګه د اسلام فيصله ده، هغه شان وکړئ او هغه دا چې په کفن ضروري کې مې ښخ کړئ چې زما جامې دي. د قرضونو له وجې تاسې زما لازمه فديه نه شئ ادا کولی نو خيرات خو لا لويه خبره ده. زه لا لګيا وم نورې خبرې مې هم کولې، خو په دغه کې د يوې زنانه په ژړغوني اواز کې وويل شو: لالا هر چا چې پيسې ولګولې نو يوازې دا کور يې پاتې دی. دا به په قرض کې وربسې وليکم. خو اوس درنه مړی بې عزته نه شي.

ما خپل اواز نور هم په زوره کړ چې د ورو مور يې واوري، خو زما دا خيال راغلو چې دا ټول کاڼه دي. زما جنازه چې اوچتېده، نو دومره مې واورېدل چې د حلوا او وريژو ديګونه پاخه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه وخت هم ما یوه چیغه ووهله چې: دغه هر څه حرام دي.

خو دغه خلك هم ټول کاڼه وو.

کوم وخت چې جنازه وشوه، نو سخات ته خلك کېناستل او کله چې سخات وېشل کېده نو ما آواز وکړو:

ـ زه مرض وصیت ته نه یم پرېښی او که لږه موقع راته په لاس راغلې وای نو ما به د قرضونو په رڼا کې وصیت کولو. خو اوس تاسې څه کوئ!

ولې زما بچي خواروئ؟

خو دلته هم زه یوه شوم چې دا ټول خلك کاڼه وو. څکه چې ما خبرې کولې او هغوی یو بل ته سخات بخښلو او کوم وخت یې چې سخات تقسیمولو نو عجیبه خبره پکې دا وه چې غریبانو ته لس روپۍ او مالدارو ته پکې پنځوس روپۍ وې. د سخات د تقسیم نه وروسته چې زما جنازه اوچته کړی شوه او د قبر په څنډه کېښودل شوم، نو ماته خپله تور سرې او واړه بچي او د دوی غریبي رامخکې شوه. ما لا د دوی په غریبۍ او بې‌وسۍ ژړا کوله چې په دې کې زه په قبر کې کوز کړی شوم او په لږ ساعت کې راباندې د خاورو غر جوړ کړای شو. خو زه حیران په دغه وم چې ماته په قبر باندې ببل ببل سرې ښکارېدو. د هغوی خبرې مې اورېدې. ما باالکل خپل ځان د هغوی په منځ کې ولاړ لیدو. کوم وخت چې په قبر د قرآن کریم تلاوت شروع شو نو زما زړه خوشحاله شو.

ما ویل اوس به دغه ټول مسلمانان د قرآن کریم د هدایاتو په رڼا کې زما د غریبانو بچو او تور سرې لپاره څه بندوبست وکړي او هغه وخت، خو نور هم ډېر خوشحاله شوم چې په ټولو کې یو مشر عالم مسئلې ته پاڅېده. په دغه وخت کې دا اواز هم وشو چې: تاسو خدای وبخښه! فاتحه به د خیرات په ځای کې اخیستل کېږي.

خدای خبر چې ما به د دغه تقریر په هکله نور څومره سوچ کولو چې په دې کې ملا صاحب د میراث په مسئله شروع وکړه او وې ویل:

ـ که چېرې مال یې پاتې نه وي نو تجهیز تکفین د مړي اول د ده په نژدې خپلوانو دی، که خپلوان یې نه وي او یا بې وسه او غریبان وي، نو په بیت المال باندې او که بیت المال نه وي، نو بیا په ټولو مسلمانانو دی.

هغه لا خپل تقریر کولو چې زما زړه را ډك شو. صبر مې ختم شو او چې په ځان

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهېدم، نو هغه مې د مرئ نه نيولی و او ما ورته په غوصه کې ويل چې: ولې دا زه درته مومن مسلمان نه ښکارېدم څه؟

گور کفن مې په تاسو کېدو او کور مو زما لوټ کړو.

زه هم لگيا وم او هغه هم لگيا و، خو زما خبره نه هغه اورېده او نه نورو خلکو.

او چې يو څو ورځې پس زه خبر شوم چې زموږ د کلي غريب الله کاکا مړ شو او بچو ته يې په غير د قرضونو او لوږو نور څه پرې نښودل، نو د نورو خلکو غوندې زه هم د هغه په قبر کوڼ ولاړ وم.

د ليکوال پېژندگلوي:

سيد مير مهدي شاه مهدي د پښتو ژبې له نوميالو کيسه ليکوالو څخه دی. دی د پښتونخوا د داودزو د سيمې کنکوله نومې کلي کې په درنې علمي کورنۍ کې وزېږېد. د زېږېدو نېټه يې ۱۹۲۶م. کال دی او په (۱۹۹٤م.) کال يې له نړۍ سترگې پټې کړې. د پلار نوم يې سيد عبدالتواب شاه دی چې د خپلې سيمې مشهور عالم و. مهدي شاه د خپل وخت مروجه علوم ولوستل او له ليکوالۍ سره يې د ژورناليزم په ډگر کې کار پيل کړ. مهدي شاه د ژوند تر وروستيو شپېو پورې په مختلفو جريدو او مجلو کې د ليکوال او مدير په توگه کار وکړ. دی د خدايي خدمتگارانو د غورځنگ يو فعال غړی و او د مبارزې په لړ کې يې ډېر زندانونه گاللي دي. د ده د کار اصلي برخه کيسه ليکنه وه، خو د دې تر څنگه شاعر هم و. د ده داستانونه د پښتنو د سياسي او تاريخي ژوند عکاسي کوي چې ټولې کيسې يې د انگرېزي ښکېلاک او په راوروسته کې د جابرو حکومتونو په وړاندې د پښتنو د مبارزو او قربانيو څرگندونه کوي.

د مهدي شاه مهدي د لنډو کيسو يو شمېر کتابونه چاپ شوي دي، چې په لاندې ډول دي: نشان، د بوډۍ ټال، پت، لاله گلونه، تور داغونه. د شعرونو مجموعه يې د (روڼ سحر) په نوم ده. مظلوم امام يې د کربلا د پېښې تاريخي بيان دی. د قرآن کريم د فاتحې د سورې ژباړه يې هم په پښتو کې چاپ شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز:

د مهدي شاه مهدي په دغه لنډه کيسه کې هغه دودونه غندل شوي چې اسلامي شرعي بنه نه لري او په خلکو کې د يوه دود په ډول راروان دي. له دغو دودونو څخه يو هم هغه بې ځايه او اضافي لګښتونه دي چې د مړي په وخت کې يې خلك د سيالۍ له مخې کوي. په دغه وخت کې د مړي خپلوان خپله غريبي او بې وسي له پامه غورځوي، خو په زياتو لګښتونو غواړي چې خپل مړی درونـد وښيي او په سيالۍ کې له چا نه وروستو نه شي. په داسې حال کې چې د مړي درنښت د هغه په اعمالو پورې اړه لري.
په دې وخت کې د کورنۍ غړي يا وارثان که غريب هم وي ځانونه پوروړي کوي او د مړي سخات او خيراتونه په لوړ شان کوي. پايله يې دا وي چې بچي يې خوار و زار کېږي او تر عمره له پوره نه خلاصېږي. مهدي شاه هم دې خبرې ته ګوته نيولې او ويلي يې دي چې د مړي په مراسمو کې د اسلامي شريعت سره سم عمل وکړئ او بې ځايه دودونو ته غاړه مه ږدئ.
دا کيسه په فني لحاظ هم يوه بشپړه کيسه ده چې پېښه يې زموږ د روان ژوند نماينده ګي کوي. د ويلو ژبه يې خوږه او روانه ده. کرکټرونه يې هم بېګانه نه دي او تلوسه هم پکې شته.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې په وار سره کيسه په لوړ غږ ولولي او د کيسې مفهوم دې په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

۲ـ که زده کوونکو ته ورته کومه کيسه معلومه وي او يا يې په چم او ګاونډ کې تېره شوې وي، په ډېر لنډيز سره دې په خپلو کتابچو کې وليکي او په ټولګي کې دې واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳_ زده کوونکي دې د کیسې متن په غور سره ولولي او نومځري دې په نښه کړي. بیا دې په ټولګي کې ولولي.

ضمیر: هغه کلمه ده چې د نوم پر ځای استعمالیږي یا د نوم د تکرار مخه نیسي، لکه: زه، ته، هغه.

ملکي ضمیرونه: هغه دي چې د ملکیت څرګندونه کوي، لکه: ستا، زما، د دوی.

استفهامي ضمیرونه: هغه دي چې پوښتنه کوي، لکه: څوک، چېرې، کوم او نور...

٤_ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په پښتو ژبه کې کوم کیسه لیکونکي پېژنئ، نمونه یې واخلئ؟
- د کیسو لوستل څه ګټه لري؟
- تاریخ او کیسه څه توپیر لري؟
- د مهدي شاه د لنډو کیسو د ټولګو نومونه کوم دي؟

٥_ د مهدي شاه ددغې کیسې په اړه خپل نظر څرګند کړئ او ستاسې د خوښې وړ ټکي خپلو ټولګیوالو ته وواياست.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ له غړو یو کیسه واوري او بیا دې په خپل قلم ولیکي. په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لفظي صنعتونه

د بدیع علم د عباسیانو په وخت کې رامنځ ته شو چې بیا له عربي نه فارسي، پښتو او نورو ژبو ته راغی. له همدې کبله تولې اصطلاحګانې يې هم عربي دي. لومړنی سړی چې بدیعي صنعتونه يې راټول کړل او کتابي بڼه يې ورکړه عبدالله بن معتز و. تر ده د مخه د عربو شاعرانو دا علم نه پېژانده. عبدالله بن معتز په (۲۸٤ هـ) کې په دې کار لاس پورې کړ او د (البدیع) په نوم يې د بدیع د علم کتاب تالیف کړ. وروسته بیا نورو لیکوالو هم په دې برخه کې کتابونه ولیکل او دا علم دود شو. په پښتو ژبه کې هم په دې اړه ډېر کتابونه لیکل شوي دي. لکه د عبدالرؤف بېنوا ادبي فنون، د سید تسنیم الحق کاکاخیل روح ادب، د عبدالحلیم اثر سالارزي پښتو ادب، د سمندر خان سمندر د ادب مناره، د نور احمد شاکر بدیع او بیان او نور. دا دی په دې درس کې به د بدیع د علم او صنعتونو په اړه یو لړ معلومات ولولئ.

ـ د بدیع علم څه ته وايي؟

ـ د شعر لفظي او معنوي ښکلاوې څه ډول وي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدیع عربي کلمه ده. په لغت کې نوي شي ته وایي. په اصطلاح کې هغه علم دی چې د هغه په واسطه د کلام د ښه والي وجه ښکاره کېږي. بدیع دوه ډوله صنعتونه لري: لفظي او معنوي. لفظي ښکلاوې هغه دي چې له لفظ سره سروکار لري او معنوي هغه دي چې د معنا رعایت پکې کېږي. لفظي صنایع په لاندې ډول دي:

۱ـ توشیح: هغه ادبي صنعت ته ویل کېږي چې د شعر د بیتونو یا مسرو لومړي توري سره یوځای شي، له هغه څخه نوم، مسره، بیت یا کومه جمله جوړه شي، لکه په دې لاندې شعر کې:

گمراهانو سره مه گډېږه ځان — فرمایلي دي نبي اخر زمان
له فضولو بدکارانو صحبت مه کړه — بل خبرې ته غوږ مه ږده د نادان
مدام گرځه په مجلس کې د نیکانو — قایم اوسه په خپل دین کې مسلمان
له گناه به منزه وي هغه څوک — چې ثنا صفت تل وايي په زبان
ورکول بل ته د خدای په نامه ښه دي — په قرآن کې داسې وایي پاک سبحان

که دې گنج لکه قارون په دنیا ډېر شي
بې کفنه توښه نشي ورې د ځان

پورتنی شعر گل ملوک پخپل نامه ویلی دی، که د ټولو بیتونو لومړي توري سره یوځای شي، گل ملوک ځنې جوړېږي.

۳ـ تجنیس: هغه صنعت ته وایي چې شاعر په خپل کلام کې داسې کلمې راوړي چې شکل یې یو او معنا یې بېله وي، لکه داود خان چې وایي:

چې د چا په زړه کې اور د مینې بل شي — په وربل یې لمبې گډې حال یې بل شي
اور د مینې کله مري د زړه له مینې — د وربل مینه که تل د زړه په تل شي

د لومړي بیت په لومړۍ مسره کې (بل) د اور د لگېدلو په معنا دی او په دویمه مسره کې (بل) د بدل په معنا دی. دواړه کلمې په شکل کې یو ډول دي خو معناگانې یې بېلې دي. د دویم بیت په دویمه مسره کې لومړی (تل) د همېشه او دویم (تل) د بېخ په معنا دی.

تجنیس په اووه ډوله دی لکه: تام، ناقص، زاید، مرکب، مکرر، مطرف او خطي تجنیس. دلته یې د ځینو ډولونو مثالونه راوړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

تام تجنیس: هغه تجنیس دی چې شاعر په خپل کلام کې داسې دوې کلمې راوړي چې شکل يې يو او معنا يې بېله وي لکه پير محمد کاکړ چې وايي:

فراق په ما خوري د زړګي وينې　　آشـنا مې نشـــــته الله مې وينې

په لومړۍ مسره کې (وينې) د وينو په معنا او په دويمه مسره کې (وينې) د ليدلو په معنا دی.

ناقص تجنيس: هغه تجنيس دی چې د متجانسو کلمو شکل يو او معنا يې بېله وي، خو په حرکاتو کې توپير ولري، لکه:

د يار غم راسره څه وايم چې څه کړي　　تــل مې وينې د زړه روي لکه روې
چې پـــخوا تر قضا خپله رضا غواړي　　بېهوده په لــوټو ولې آســــمان ولې

د لومړي بيت په دويمه مسره کې لومړی (روي) د رودلو په معنا او دويمه (روې) د يو ډول کوچني حيوان په معنا دی چې دا کلمې په حرکاتو کې توپير لري. په دويم بيت دويمه مسره کې لومړی (ولې) د پوښتنې ضمير دی او دويم (ولې) د ويشتلو معنا ورکوي چې دواړه کلمې په حرکاتو کې توپير لري.

مرکب تجنيس: هغه تجنيس دی چې د متجانسو کلمو څخه يوه کلمه بسيطه او بله يې مرکبه وي. مرکب تجنيس په دوه ډوله دی. متشابه مرکب او مفروق مرکب.

الف: متشابه مرکب: هغه دی چې بسيطه او مرکبه کلمه دواړه يو ډول شکل ولري. لکه احمد شاه بابا چې وايي:

ســتا پرمــخ باندې اوربل دی　　څکه اور بل مې په ګوګل دی

په لومړۍ مسره کې (اوربل) د تندي ويښتانو يا پيکي ته وايي او يوه بسيطه کلمه ده خو په دويمه مسره کې (اور بل) له (اور) او (بل) څخه يوه مرکبه کلمه ده چې (اور) او (بل) بېلې معناګانې لري.

ب: مفروق مرکب: هغه تجنيس دی چې بسيطه کلمه د بسيطې او مرکبه د مرکبې شکل ولري، لکه په لاندې بيت کې:

چې پــــه ســـترګو څراغ ووينې پتنګ　　څو ونه مري له ژوندونه وي په تنګ

په پورتني بيت کې پتنګ بسيطه کلمه او (په تنګ) مرکبه کلمه ده.

قلب: قلب په لغت کې سرچپه کولو ته وايي، په اصطلاح کې د دوو يا زياتو داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلمو راوړل دي چې توري يې په بڼه (ډول) او عدد کې يو ډول او په ترتيب کې اوښتي وي، لکه:

د دوران لــه انــقلابه لا بقا شي   اعتماد به دانا څه په دا اقبال کا

په پورته بيت کې د ((لا بقا)) کلمه په ((اقبال)) اوښتې ده.

ترصيع: عربي کلمه ده. په لغت کې د جواهرو ايښودلو ته وايي، په اصطلاح کې که يو شاعر خپل يو بيت په څو برخو ووېشي او هره برخه يې د بلې په مقابل کې راوړي او په وزن کې سره يو وي، ترصيع بلل کېږي.

دلـــبـــران يـــې خـــادمـــان خـــرقـــه بـــدوش شـــول
ســـــروران يـــې غـــلامـــان حـــلـــقـــه بـــگـــوش شـــول

* * *

څـــوک چـــې دنـــيـــا غـــــواړي هـــغـــه رنـــځـــور دی
څـــوک چـــې عـــقـــبـــا غـــــواړي هـــغـــه مـــــزدور دی

په پورته مثالونو کې گورو چې شاعر خپله وينا په متناظرو کلمو يا فقرو باندې ويشلې او يوه برخه يې د بلې په مقابل کې راوړې ده.

سجع: سجع په لغت کې د کوترې موزون اواز ته ويل کېږي او په اصطلاح کې د جملو يا فقرو وروستی هم اهنگی ته سجع ويل کېږي. سجع په نثر کې راځي او دغه ډول نثر ته مسجع نثر ويل کېږي.

د خوار يا ژړا ده يا ښېرا

تضمين: هغه صنعت ته وايي چې شاعر د سند او مثال په توگه يا د خپل کلام د تقويې لپاره د مضمون اړوند د بل چا د نظم يوه ټوټه، نيم بيتي، يو بيت يا څو بيتونه راوړي، لکه:

دا دنـيــا ده خـــدای لــه عـشـقـه پـيـدا کـړې
دې چــمــن پــه دې نــســيــم ده پــرده ســپــړې

په پورته بيت کې لومړۍ مسره د رحمان بابا او دويمه مسره د حميد مومند ده. حميد پخپل دغه بيت کې د رحمان بابا نيم بيتي راخيستې او تضمين کړی يې دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رحمان بابا اصلي بیت دادی:

دا دنیا ده خدای له عشقه پیدا کړې
د جمله و مخلوقاتو پلار دی دا

د متن لنډیز:

د بدیع علم د عباسیانو په وخت کې دود شو. د دې علم بنسټ ایښودونکی عبدالله بن معتز و. نوموړي د لومړي ځل لپاره ادبي صنعتونه راټول کړل او یو کتاب یې د (البدیع) په نامه تالیف کړ.

له ده نه وروسته نورو کسانو هم په دې برخه کې کتابونه ولیکل. بدیع هغه علم دی چې د هغه په واسطه د کلام د ښه والي وجه څرګندېږي. په بدیع کې دوه ډوله ادبي صنعتونه څېړل کېږي چې یو ډول یې لفظي صنایع دي او بل ډول یې معنوي صنایع. په لفظي صنایعو کې د لفظ رعایت کېږي او په معنوي کې له معنا سره سروکار لري.

په لفظي صنایعو کې مو ځینې ډولونه وپېژندل او معنوي صنایع به په جلا لوست کې ولولئ. لفظي او معنوي صنایع د منځنۍ دورې شاعرانو پخپلو شعرونو کې ډېرې راوړي دي او د پښتو کلاسیک دیوانونه پرې ډک دي. د ادبي فنونو په برخه کې پښتنو لیکوالو او څېړونکو هم یو شمېر کتابونه لیکلي او د شعر د فنونو په برخه کې یې څېړنې کړې دي. لکه عبدالرؤف بینوا، سمندر خان سمندر، سید تسنیم الحق کاکاخیل، عبدالحلیم اثر سالارزی، نور احمد شاکر او نورو... په اوسني معاصر شعر کې اوس دغو صنعتونو ته دومره پاملرنه نه کېږي او په شعر کې په تخیل، انځور، وزن، اهنګ، مفکوره او عاطفه باندې حساب کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته په وار سره متن په لوړ غږ ولولي او بيا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د بدیع د علم بنسټ ایښودونکی څوک و؟
- د بدیع علم څه ته وایي او له څه شي نه بحث کوي؟
- لفظي صنایع څه ته وایي؟
- معنوي صنایع څه ته وایي؟

۲_ زده کوونکي دې لاندې شعر په غور ولولي او په هغه کې دې ادبي صنعت پیدا کړي چې په کومو کلمو کې راغلی دی:

پلو واخله له سپوږمۍ مخه مېرمنې — ستا بې مخه راته شپې دي ورځې سپینې
ستا له وره تلالای نه شوای هورې دوري — درته ناست یم په دربار پرې مې دي سپینې
درست بدن مې د ښلتون په اور کې وریت شو — په ګوګل کې مې وېلېږي توري سپینې
زه پښتون یم نه وېرېږم له رقیبه — ورته وبه کړم بیا ښې سپینې سپینې

مشرقي دې په تیاره د ښلتون ژاړي
ورته لمر د مخ ښکاره کړه په مخ سپینې

۳_ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او په متن کې دې خاص نومونه، صفتونه او ضمیرونه په نښه کړي. بیا دې یې په وار سره په ټولګي کې واوروي.

٤_ زده کوونکي دې د تجنیس تعریف وکړي او ودې وایي چې تجنیس څو ډوله دی؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله خوښه له یوه دیوان څخه یو شعر ولیکي او په هغه کې دې لفظي صنعتونه پیدا کړي، په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هجري او د هغه حبسيات

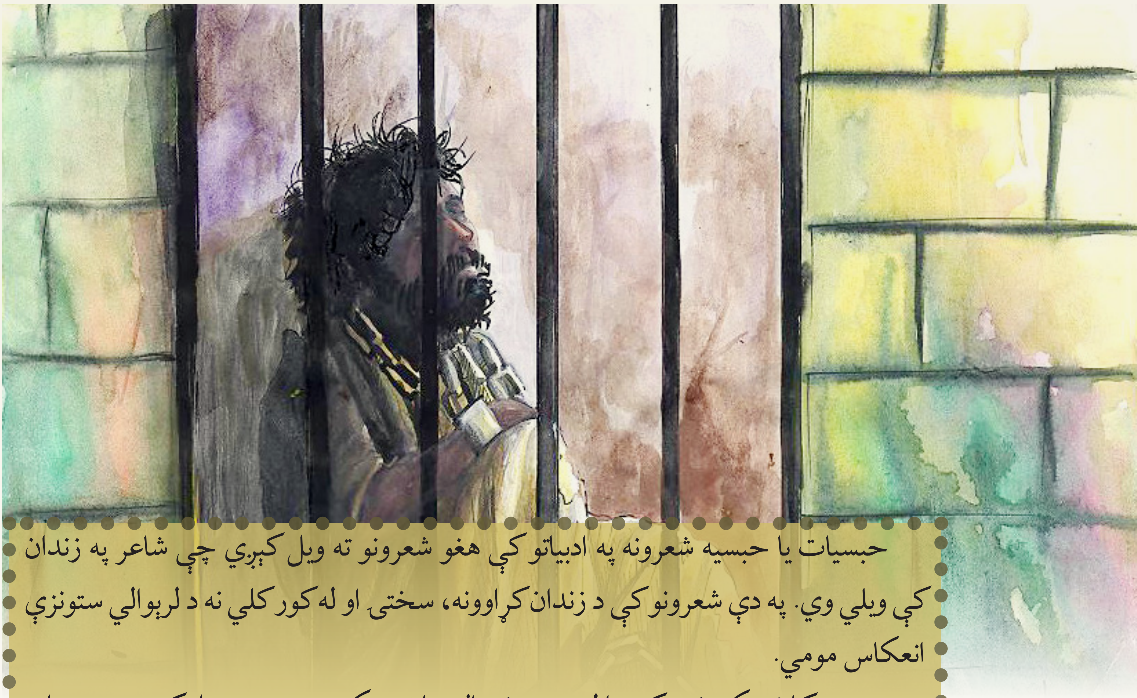

حبسيات يا حبسيه شعرونه په ادبياتو کې هغو شعرونو ته ويل کېږي چې شاعر په زندان کې ويلي وي. په دې شعرونو کې د زندان کړاوونه، سختۍ او له کور کلي نه د لرېوالي ستونزې انعکاس مومي.

په پښتو کلاسيک شعر کې دا لړۍ خوشحال خان خټک هغه وخت پيل کړه چې د مغلي پاچا اورنګزيب له خوا د هند د رنتبور په زندان کې بندي شو. بيا ورپسې د ده زوی اشرف خان هجري چې د همدغه پاچا په حکم د ګواليار او بيجاپور په زندانونو کې څوارلس کاله زنداني شو، نو د حبسياتو دغه لړۍ يې پسې پراخه او غني کړه. اوس مونږ په پښتو ادبياتو کې د حبسياتو درنه برخه د هجري په ديوان کې مومو چې د څوارلسو کالو د زندان سوې نارې دي. يو خوا د زندان کړاوونه او بل خوا له وطن او کورنۍ نه لرېوالی د هجري د شعر عامه موضوع ده. په دې لوست کې به د اشرف خان هجري د ژوند او د ده د حبسيه شعرونو په اړه معلومات ترلاسه کړئ.

ـ تاسې ته د حبسيه شعرونو کومه نمونه زده ده؟

ـ حبسيه شعرونه له نورو شعرونو څه توپير لري؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

اشرف خان هجري د خوشحال خان مشر زوی دی. په (۱۰٤٤هـ.ق.) کال د روژې په میاشت کې زېږېدلی دی. کله چې خوشحال خان زنداني شو، نو اشرف خان د خپلې قبیلې سردار و. د اشرف خان بل ورور بهرام خان غوښتل چې د قبیلې سردار شي، نو په دې توگه یې په دسیسو لاس پورې کړ. دا وخت خوشحال خان د مغلو له بند نه خلاص شوی و. بهرام خان له مغلو سره لاس یو کړ او د خپل پلار او ورور په وړاندې یې سازشونه او دسیسې پیل کړې. څرنگه چې له یوې خوا د بهرام خان سازشونه وو، نو له بل پلوه د کابل صوبیدار امیر خان هم له اشرف خان نه خوابدی و. د امیر خان د خوابدۍ دوه علتونه څرگند دي، یو دا چې امیر خان چې کله کابل ته روان و، نو له اشرف خان نه یې غوښتنه وکړه چې له ده سره لاړ شي، خو اشرف خان یې غوښتنه ونه منله او ورسره لاړ نه شو. بله وجه دا وه چې د اشرف خان یو خپښ ازادگگیانې د امیر خان له حکم نه سرغړونه کړې وه او اشرف خان هجري دی په لاس ورنه کړ، بلکې دی یې سوات ته ولېږه او د ده کورنۍ یې له ځان سره وساتله.

بل دا چې د مغلو د حکومت اوامرو ته بهرام خان لاس په نامه ولاړ و، نو په دې توگه صوبیدار له پاچا نه د اشرف خان د بندي کېدو اجازه وغوښتله. پاچا اجازه ورکړه او صوبیدار اشرف خان هجري په ډېر نیرنگ د سید بهولا په کور کې په (۱۰۹۲هـ.) کال کې ونیو او هند ته یې بندي واستاوه. اشرف خان هجري لومړی په گوالیار او بیا په بیجاپور کې څوارلس کاله زنداني شو. هجري له دیارلسو کالو زیاته موده په زندانونو کې تېره کړه او هماغلته په (۱۱۰٦هـ.) کې وفات شو.

اشرف خان هجري د خپل وخت منلی شاعر و. په پښتو او فارسي کې د شعرونو دیوانونه لري چې چاپ شوي دي. د ده په اشعارو کې د عشقي، اخلاقي او اجتماعي مضامینو تر څنگه د وطن یاد او له هېواده د جلاوالي حسرتونه او نارې تر بلې هرې موضوع ډېر دي. هغه وخت چې دی نیول کېږي او د هند پر لورې یې بیایي، نو کله چې یې پر اټک اړوي دا چیغه کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما هاله ماتم د ځان وكـــــړو په وينو
چې اټك وته مې شاه كړه په ژړا شوم

اشرف خان هجري پخپلو شعرونو کې خپل تخلص، هجري، روهي او اکرم راوړی دی. د هجري شعرونه له درده ډک دي، د وطن ياد، د زندان مشقت او له خپلوانو لرې والي د ده شعر ته ځانګړی خوند ورکړی دی چې همدا رنګ يې په قصيدو کې هم تر سترګو کېږي. په قصيده ويلو کې ډېر غښتلی دی او په پښتو ادب کې يې ساری لږ ليدل کېږي.

د حبسياتو برخه يې ډېره درنه ده او د ښوارلس کلن زندان يو بشپړ انځور وړاندې کوي.

د ده حبسيات له سوزه ډک دي او هر لوستونکی يې په لوستلو غمجن کېږي. دلته يې د حبسيه شعرونو څخه يو يو بيت رااخلو چې څومره له درد او سوز نه ډک دي:

نن اغاز د لسم کال دی باور وكړه
چې په بندكې يې زېرېږم بې ګناه

* * *

هجري تش صورت نصيب په دكن بند كړو
په خدمت يې د يار زړه دايم حضور وي

* * *

د ماهي په نس كې پروت لكه يونس يم
مګر خلاص مې په كرم حق تعالى كا

* * *

هجري ته خو تل هوس د ولايت كړي
ولې ستا ورتله محال مګر نصيب وي

* * *

د ځيګر وينې مې وڅښلې غمونو
مرګه جګې جګې راشه اوس رضا يم

* * *

(c) ketabton.com: The Digital Library

قــاصــدان لــه روه نــه راځـــي مــدت وشــو
ســـلام بـــاد رارســـــوي مــنــت يـــې تــم دی

د اشرف خان هجري د اشعارو درنه برخه حبسيات دي چې د ګواليار او بيجاپور په زندانونوکې يې ويلې دي:

دغه شعر يې د کلام د نمونې په توګه راوړو:

خــو د يــار د مــســتــو ســترګــو نــه جــدا يم
لاهـــو کـــړی د حـــيـــرت خـــونـــي دريـــا يــم
د ځـــيـــګـــر ويــنـــې مـــې وخـــــوړې غــمــونــو
مــرګــه جــګــې جــګــې راشـــه اوس رضـــا يــم
کــه زمــا پــه خــون مــيــن يــې نــن دې وار دی
د يـــار غـــم مـــې ســبــا وژنــــي درتـــه وايـــم
د کــفــن حــاجــت يـــې نــشــتــه شــهــيــدان دي
چـــې پــه تــيــغ د هــجــر مــړه دي زه ګــويــا يم
زه پــه بند د اورنــګ نــه يم چــې بــه خـلاص شم
بــنــدي کـــړی شــيــخ رحــکــار زيـــړي بــابــا يم
پــه دکـــن کــې پـــاړو نــشــتــه چـــې مـــې دم کا
زه خـــوړلـــی اژدهـــــا تـــوري بـــلا يـــم
يـــا دکـــن د غـــم وطـــن ښــــادي يـــې نــشــتــه
يـــا پـــه مـــا غــمــونــو شــپــه کـــړه مــبــتــلا يــم
هـــر نــفــس پـــه مـــا عـــشـــور کـــا يـــزيـــدانـــو
ګـــويـــا زه حــســيــن د وخـــت پـــه کــربــلا يــم
هــســې رنـــګ جــدايــي مــه شــه لــه مـــراده
لــکــه زه فــلــک بــېــل کـــړی پـــه جــفــا يــم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اورنـــگ جـور دا شـان چـې پـه صـــورت دی
پـــه فـــريـــاد د فـرقـتـونـو لـــه غـوغـا يـم
جـــودانـــه صـبـر مــې کـلـه دی پـه زړه کې
زه روهـــي د يـــار پـه مــخ پـسـې تــالا يم

د متن لنډيز:

د وطن ياد، د زندان کړاوونه، له کورنۍ لرې والی او فريادونه د اشرف خان هجري د شاعرۍ عامه موضوع ده. د عشقي مضامينو تر څنګه اخلاقي مضامين هم لري. په پورتني شعر کې هم د وطن ياد او له خپلوانو د جلا والي فريادونه کوي. اشرف خان هجري په دې شعر کې هغې مهمې پېښې ته اشاره کوي چې د شېخ رحمکار کاکا صاحب زوی يې له لاسه وژل شوی دی. له بهرام خان سره د قبيلې د سردارۍ په جګړو کې خپل اخښی شيخ ضياء الدين د شيخ رحمکار زوی له دې کبله بندي کوي چې هغه د بهرام خان په خوا وي. اشرف خان هجري چې کله شيخ ضياء الدين بندي کوي، بيا يې د زهرو په واسطه وژني.

کاکا صاحب د خپل زوی په وژل کېدو خپه کېږي، نو په دې توګه اشرف خان هجري وايي چې زه اورنګزيب نه يم بندي کړی. زه شيخ رحمکار بندي کړی يم، ځکه چې هغه ماته ښېرې کړې دي، ځکه له زندانه نه خلاصېږم.

اشرف په ځينو شعرونو کې په دغه پېښه خپله پښېماني ښکاره کړې او وايي:

هــجـري مــه شــه نـــا امـيـد کـه ګـنـاهـګـار يې
الـبـتـه بـــه انـــعـــام وکـــا مـــهـربـــان دی
لـــه عـطـا دې ډېـــر امـــيـد لـــرم غـفـوره
زه هــجـري ځـکـه دايـــم پـــه اسـتـغـفـار يم

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د لوست له لوستلو څخه وروسته دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- هجري څه وخت بندي شو؟
- هجري په کومو زندانونو کې بندي و؟
- هجري چېرته او په کوم حالت کې وفات شو؟
- په پښتو کې د حبسيه شعرونو ويونکي څوک دي؟

۲ـ زده کوونکي دې له ښوونکي وروسته شعر په لوړ اواز ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

۳ـ زده کوونکي دې په یوه یا دوه پاراګرافه کې د هجري د زنداني کېدو عوامل په ګوته کړي او په ټولګي کې دې په وار سره واوروي.

۴ـ زده کوونکي دې ووايي چې په لاندې بیت کې کوم ادبي صنعت شته:

هر نفس په ما عشور کا يزيدانو
ګويا زه حسين د وخت په کربلا يم

۵ـ زده کوونکي دې لاندې بیتونه ولولي او په مفهوم دې خبرې وکړي:

زه په بند د اورنګ نه يم چې به خلاص شم
بندي کړی شيخ رحمکار زيري بابا يم
په دکن کې پاڅو نشته چې مې دم کا
زه خوړلی اژدها توري بلا يم

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې لوست په کور کې په غور سره ولولي او د اشرف خان د ژوند او شاعرۍ په اړه دې دوه مخه ليکنه وکړي. بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې خپلو ټولګيوالو ته ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو سفرنامې

سفرنامه لکه د نورو ادبي ډولونو يا ژانرونو په څېر يو ادبي ډول دی. په پښتو ادب کې د سفرنامې ليکل په شلمه پېړۍ کې پيل شول.

په سفرنامه کې د سفر ټول حالات ليکل کېږي او ليکوال د هغو سيمو يادونه کوي چې دی يې د سفر په لړ کېويني. سفر نامې منظومې هم وي او منثورې هم.

پښتو ادب هم ډېرې په زړه پورې سفرنامې لري چې په دې لوست کې به يې دروپېژنو.

ـ سفرنامه څه ته وايي او له څه شي څخه بحث کوي؟

ـ تاسې د پښتو کومه سفرنامه پېژنئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سفرنامه د داستاني ادبياتو يو ژانر (ډول) دی چې داستان ته ورته دی. سفرنامه هم لکه د داستان په څېر پېښه او يا پېښې لري. ژبه يې هم لکه د داستان د ژبې غوندې ادبي وي.

لکه د داستان غوندې پکې تلوسه هم وي چې سفر کوونکی به د سفر له ستونزو څخه څنګه بريالی وځي. په سفر نامه کې ليکوال د خپل سفر حالات او پېښې بيانوي. ليکوال چې له کومو ځايونو څخه تېرېږي، د هغو ځايونو او اوسېدونکو په هکله يې هم معلومات ورکوي. په سفر کې چې له چا سره مخ کېږي، د هغه يادونه هم کوي. کله کله د سفر په اوږدو کې د تاريخي ځايونو په هکله هم رڼا اچوي. د سيمې د خلکو د رواياتو او عنعناتو سره هم په ليکنه کې اړيکې نيسي. سفرنامه داستاني رنګ لري، خو د معلوماتو په اړه کله کله تاريخي، جغرافيايي او ټولنپوهنې په اړه هم معلومات ورکوي.

په پښتو ادبياتو کې د سفرنامو ليکل په معاصره دوره کې پيل شوي دي. په پښتو ادب کې لومړنۍ سفرنامه د ميا اکبر شاه ده چې د (آزادۍ تلاش) نومېږي. ميا اکبر شاه چې دغه وخت د پېښور د اسلاميه کالج زده کوونکی و او په ټوله پښتونخوا کې د انګرېزانو په وړاندې سياسي تحريکونه پيل شوي وو، نو دی هم د نورو زلميانو سره په دغه نهضت کې ملګری شو او د آزادۍ په تلاش د ده سفر ډېر وغځېد او له ډېرو ملکونو تېر شو. ميا اکبر شاه د خپل سفر دغه سختې او کړاوونه په خپله سفرنامه کې وليکل او د آزادۍ تلاش نوم يې پرې کېښود. ميا اکبر شاه خپل دغه سفر په ۱۹۲۰م. کال کې له پېښور څخه پيل کړ او له دوو کالو څخه يې زيات وخت ونيو.

ميا اکبر شاه په دغه سفر کې له کابل، بلخ، بخارا، سمرقند، تاشکند، مسکو، باکو، ققفاز او ايران نه تېر شو او په ۱۹۲۲م. کې بېرته راوګرځېد، خو د انګرېزانو حکومت ونيو او دوه کاله او اوولس ورځې يې په زندان کې تېرې کړلې. ميا اکبر شاه په زندان کې خپله سفرنامه وليکله، خو د چاپ اجازه نه د انګرېز حکومت ورکړه او نه د پاکستان له آزادۍ څخه راوروسته حکومتونو.

دغه سفر نامه څلوېښت کاله وروسته په ۱۹۶٤م. کال کې چاپ شوه. ميا اکبر شاه د خپلې سفرنامې په هکله داسې ليکي:

((په دغو ورځو کې افغانستان د خپل استقلال لپاره د انګرېز پر خلاف په جنګ کې مشغول و. زموږ کالج د انګرېزانو د ظالمانه رويې پر خلاف متواترې جلسې کولې. موږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

موقع غنیمت وګڼله، صلاح مو وکړه چې د وطن د آزادولو ښه موقع ده. موږ څلور ملګري د خپل وطن د آزادۍ په تلاش کې ووتو. زموږ خیال و چې موږ به د افغانستان د حمله ور پوځ په ملګرتیا کې د آزادۍ په جنګ کې برخه واخلو، خو موږ ته نه وه معلومه چې زموږ د آزادۍ تلاش به تر افغانستانه محدود نه وي او د کابل، بلخ، سمرقند، تاشکند، مسکو، باکو، ققفاز او ایران کې د مصیبتونو برداشت کولو څخه وروسته به زه خپل وطن ته په ۱۶ اګست ۱۹۲۲م. راستون شم.))

په پښتو سفرنامو کې دویمه سفرنامه د عبدالاکبر خان اکبر ده چې د (روسي ترکستان او افغانستان سفر) نومیږي. د عبدالاکبر خان سفر هم د میا اکبر شاه سفر ته ورته دی چې د آزادۍ د تحریک په لړ کې له پېښور څخه راوتلی او سفر یې تر تاشکند پورې اوږد شوی دی.

د عبدالاکبر خان دا سفر د افغانستان ځینې سیمې، تاشکند او د لارې په اوږدو کې مختلفې سیمې راچاپېروي. د ده سفر هم لکه د میا اکبر شاه غوندې له حیرانوونکو پېښو څخه ډک دی.

دا دواړه سفرونه په یوه وخت کې پیل شوي او یو مقصد لري. له همدې کبله ورته ټکي لري، ځکه چې د سفر تګلوری یو خواته او مقصد یې هم یو دی. خو دومره توپیر لري چې د عبدالاکبر خان سفر تر میا اکبر شاه لنډ دی. همدارنګه د میا اکبر شاه د سفرنامې ژبه د عبدالاکبر خان تر سفر نامې خوږه او روانه ده.

عبدالخالق خلیق د عبدالاکبر خان اکبر د سفر په هکله وایي:

(اکبر صاحب په کالج کې سبق ویلو چې په ملک کې سیاسي بیداري پیدا شوه. د انګرېزي حکومت خلاف زلمي د عمل میدان ته راووتل او چا فیصله وکړه چې د ملک نه هجرت وکړي او له بهر نه په یو منظم طاقت سره د غاصب حکومت نه ملک آزاد کړي. په هغه ډله کې اکبر صاحب هم له خپل خوږ وطن نه هجرت وکړ. افغانستان ته لاړ او له هغه ځای نه روسي ترکستان ته لاړو)

عبدالاکبر خان هم چې کله له سفر نه راستون شو، د انګرېزي حکومت له خوا ونیول شو، خو د خپلوانو په مرسته زنداني نه شو.

عبدالاکبر خان اکبر هم څلوېښت کاله وروسته دغه سفر نامه له خپلو یادښتونو څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وليکله او چاپ شوه.

په پښتو سفرنامو کې بله سفر نامه د پوهاند صديق الله رښتين ده چې د (هند سفر) نومېږي. د رښتين دا سفر د ۱۳۲۹ هـ. ش. کال د قوس په شلمه پيلېږي او د ۱۳۳۰هـ.ش. کال د حمل په لومړۍ نېټه پای ته رسېږي. دا سفر درې مياشتې او درې ورځې وخت نيسي. سفر د موټر، ريل، الوتکې او کښتۍ په واسطه ترسره کېږي او د هند، ايران او عراق د مختلفو سيمو او ځايونو يادونه کوي.

پوهاند صديق الله رښتين دغه سفر نامه په خواږه، روان نثر ليکلې او د سفر د ليدنې، کتنې او ټولو کړاوونو انځور يې په ډېره ښه توګه کړی دی.

د پوهاند رښتين سفرنامه په پښتو سفرنامو کې لومړنۍ چاپ شوې سفرنامه ده، خو لومړنۍ دوې سفرنامې تر دې پخوا ليکل شوي دي.

په پښتو سفرنامو کې بل د پام وړ ليکوال امير حمزه شينواری دی.

شينواري د خپلو سفرونو په لړ کې درې سفرنامې ليکلې چې يوه يې (د کابل منظومه سفرنامه) نومېږي او په ۱۹٤۸م. کال کې چې کابل ته راغلی و، دغه سفرنامه يې ليکلې وه. د حمزه شينواري دغه سفرنامه منظومه ده او د شعر بڼه يې ترکيب بند دی. له چاپ څخه وروسته سانسور شوه. کابل ته په دويم سفر کې يې بله سفر نامه (د نوي پښتون) په نامه وليکله. په دغه سفر نامه کې حمزه شينواري د کابل د ليکوالو لکه محمد ګل خان مومند، غلام حسن خان ساپي، عبدالرؤف بېنوا، صديق الله رښتين، قيام الدين خادم، ملك الشعرا بيتاب، نيك محمد پکتياني او دوست شينواري سره د ليدلو کتنو يادونه کوي. همدارنګه د افغانستان په بدلون او پرمختګ هم بحثونه لري.

د حمزه شينواري بله سفرنامه د (حجاز په لور) نومېږي او د ده د حج د سفر حالات پکې راغلي دي. حمزه شينواری په ۱۹٦۹م. کال کې حج ته لاړ او د خپل دغه سفر ټولې خاطرې او د ايران او عربستان د ښارونو، زيارتونو او د حج مراسم يې په دغه سفرنامه کې انځور کړي دي. دا سفرنامه د اسلام د تاريخ په اړه هم يو لړ معلومات لري. د چاپ کال يې ۱۹۷۰م. دی.

له دغو سفرنامو راوروسته په پښتو کې ډېرې سفرنامې وليکل شوې، لکه ناليدلی سوات د محمد نواز طاير، سفر په خير د طاهر اثر اپريدي او نورې...

(c) ketabton.com: The Digital Library

نن سبا په پښتو ادب کې د سفرنامو لیکوال زیات شوي دي او ډېرې سفرنامې لیکل شوي او هم چاپ شوي دي.

د متن لنډیز:

په پښتو ادب کې سفرنامه په شلمه پېړۍ کې رامنځته شوه. لومړنۍ سفرنامه د میا اکبر شاه وه چې د (آزادۍ تلاش) نومېده. لومړنۍ سفرنامه په پښتونخوا کې د سیاسي تحریکونو د پیل پر بنسټ ولیکل شوه. په دغه سفرنامه کې څو تنه زلمیان د آزادۍ په تلاش له خپل کور کلي څخه وځي او ډېر ملکونه په دې نیت ګوري چې مرسته ترلاسه کړي او د انګرېزانو پر خلاف وجنګېږي. دویمه سفرنامه د عبدالاکبر خان اکبر ده چې د روسي ترکستان او افغانستان سفر نومېږي او لومړنۍ سفرنامې ته ورته مقصد لري. سفرنامه یو داستاني ژانر دی چې لیکوال پکې د خپل سفر حالات لیکي. په سفر پورې اړوند ټول مسایل په سفرنامه کې راځي. تاریخي، جغرافیایي او د ټولنپوهنې په اړه هم معلومات لري. سفرنامه لکه د داستان غوندې پېښې هم لري. ژبه یې هم داستاني وي خو داستان نه وي. په پښتو ادب کې ډېرې سفرنامې لیکل شوي دي، خو لومړني لیکوال یې میا اکبر شاه، عبدالاکبر خان اکبر، امیر حمزه شینواری او پوهاند صدیق الله رښتین دي. د سفر نامو اوږدوالی او لنډوالی د سفرونو په لنډوالي او اوږدوالي پورې اړه لري.

سفرنامه د یوې ورځې پر سفر هم لیکل کېږي او د څو ورځو او میاشتو پر سفر هم خو دا په لیکوال پورې اړه لري چې سفرنامه لیکي او که ریوټ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په سفرنامه کې کوم شیان راځي؟
- د پښتو ژبې لومړنۍ سفرنامه کومه ده؟
- د پښتو سفرنامو د څو تنو لیکوالو نومونه واخلئ؟
- کومې سفرنامې پېژنئ په اړه یې معلومات ورکړئ؟

۲ـ لومړنۍ سفرنامې کومې او په څه ډول حالاتو کې رامنځته شوې؟

په اړه یې په خپلو کتابچو کې معلومات ولیکئ او بیا یې په وار سره په ټولګي کې ولولئ.

۳ـ که تاسې کوم سفر کړی وي، د خپل سفر حال له جزئیاتو سره په ټولګي کې نورو ته ووایئ.

٤ـ لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروئ:

ټولنپوهنه، تحریک، عنعنات، غاصب

٥ـ څو تنه زده کوونکي دې خپل نظر څرګند کړي چې د سفرنامو لوستل څه ګټې لري؟

٦ـ څو تنه زده کوونکي دې په وار سره د هغو سیمو یادونه وکړي چې د آزادۍ تلاش په سفرنامه کې لیکوال لیدلي دي.

۷ـ زده کوونکي دې په وار سره د متن ځینې ټوټې ولولي او بیا دې د ویل شوې ټوټې مقصد او مفهوم په خپلو خبرو کې ټولګیوالو ته ووایي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلو، خپلو سفرونو په اړه لیکنې وکړي چې کوم ځای ته تللي دي؟ څه یې لیدلي دي؟ د ځای، خلکو او لارې په اړه دې معلومات ولیکي او بله ورځ دې په درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

معنوي صنعتونه

په تېر لوست کې تاسې د بديع د علم په اړه ولوستل چې د بديع د علم بنسټ ايښودونکی عبدالله بن معتز دی او د بديع په نامه يې د لومړي ځل لپاره کتاب هم ليکلی دی. دا مو هم ولوستل چې بديع دوه ډوله صنايع لري: لفظي او معنوي. د لفظي صنايعو ځينې ډولونه مو په تېر لوست کې ولوستل. په دې لوست کې به معنوي صنايع ولولئ. معنوي صنايع هغه دي چې له معنا سره سرو کار لري.

زموږ په کلاسيکه شاعرۍ کې د لفظي صنايعو تر څنګه د معنوي صنايعو ټول ډولونه شته او څرنګه چې هغه وخت د صنايعو کارولو دود و، نو هر شاعر هڅه کوله چې په خپل شعر کې لفظي او معنوي صنايع راوړي او په دې توګه د خپل شعر ښکلا زياته کړي. په معنوي صنايعو کې ډېر ډولونه راځي، لکه: سوال او ځواب، ارسال المثل، طباق، مراعات النظير، حسن تعليل، لف و نشر، مبالغه، تجاهل العارف، کيسۍ، حسن مطلع، حسن مقطع او نور... په دې لوست کې يې ځينې نمونې لولو.

ـ تاسې کوم معنوي صنعت پېژنئ؟

ـ معنوي صنعتونه څه ته وايي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ــ سوال او ځواب: هغه صنعت ته ویل کېږي چې شاعر په خپل شعر کې پوښتنې او جوابونه سره یوځای کړي. په یوه مسره کې پوښتنه وکړي او په بله کې ځواب ورکړي، لکه پیر محمد کاکړ چې وایي:

وې مې زلفې دې پرمخ ولې تاوېږي — وې نوروز دی شپه او ورځ سره سمېږي
وې مې وروځې دې لیندی باڼه دې غشي — وې ناوک دی د عاشق په زړه خرخېږي
وې مې سترګې دې ترکومه خونخواري کا — وې دا باز د ښکار په وینو نه مړېږي
وې مې ماته ستا د غاښو تعریف وکړه — وې ږلۍ ده په لاله کې چې ویلېږي
وې مې وواېه علاج د ژړا څه کړم — وې باران د رحمت ښه دی چې ورېږي

وې مې خوار شو پیر محمد په عاشقۍ کې
وې پر ما چې مینه کړي هغه خوارېږي

۲ــ ارسال المثل: که شاعر په خپل کلام کې کوم مشهور متل راوړي، هغه ته ارسال المثل وایي، لکه:

چې اوربشې کري کله غنم کېږي
دي رښتیا چې څه کري هغه به اخلې

* *

وصل و هجر د یار دواړه ورور خور دي
په دنیا کې بې زحمته راحت نه وي

۳ــ طباق: دې صنعت ته تضاد یا تقابل هم وایي. که شاعر په خپل کلام کې داسې کلمې راوړي چې یو د بل ضد وي، لکه: تور او سپین، شپه او ورځ، هجران او وصال، نو دې صنعت ته طباق وایي، لکه:

مرګ له تندې په مذهب زما بهتر دی
نه ژوندون د دون همتو په اوبو

* *

هر سهار سترګې د ګل په اوښکو ډکې
په دا باغ کې بې ژړلو خندا نشته

(c) ketabton.com: The Digital Library

٤ـ مراعات النظیر: دې صنعت ته تناسب او تلفیق هم وايي او هغه دادی چې شاعر په خپل شعر کې داسې کلمې سره یوځای کړي چې یو له بله سره تناسب او نژدېوالی ولري، مثالونه يې دادي:

ستا چشمان به څه نګاه کا په خاکسارو
چې له کبره دې بانه ګوري آسمان ته

* *

که هر څو يې په تندي ږدي ارې زلفې
شانه نه پرېږدي د مستې خوري زلفې

٥ـ حسن تعلیل: هغه صنعت دی چې شاعر د کوم وصف لپاره یو مناسب علت راوړي، لکه:

په غرور د حسن لمر وخوت آسمان ته
زر راپرېوت چې يې ستا ښه بشر ولید

* *

کعبې تور کمیس اغوستی دی له غمه
مظلومان قرباني کېږي بې حسابه

لمر سهار راخېژي او ماښام پرېوزي خو شاعر د لمر پرېوتل له دې څخه ګڼي چې زما د محبوب په لیدو راپرېوت. په دا بل بیت کې شاعر دا دلیل راوړي چې کعبې د مظلومانو د وژلو له غمه تور کمیس اغوستی دی.

٦ـ لف و نشر: هغه صنعت ته وايي چې شاعر په خپل شعر کې لومړی څو شیان ذکر کړي او وروسته بیا د هغوی تعریف او بیان وکړي، لکه:

په ځان او په جهان کې ما دوه څیزه دي وکښلي
په ځان کې دواړه سترګې په جهان کې واړه ښکلي

* *

یا به دد یا به لړم یا به منګور يې
که دارل کړې یا چیچل یا په چا نېش يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي بیت په لومړۍ مسره کې ځان او جهان ذکر شوی دی. په دویمه مسره کې په ترتیب سره د هغوی بیان شوی دی. د دوهم بیت په لومړۍ مسره کې دد، لړم او منګور راغلی دی. بیا په ترتیب سره د هر یو تعریف شوی دی. په لومړي بیت کې مرتب او په دویم بیت کې غیر مرتب لف او نشر راغلی دی.

۷_ مبالغه: که شاعر په خپل شعر کې د یو شي وصف تر اندازې زیات بیان کړي او یا یې تصدیق او تکذیب ته شدت او قوت ورکړي، مبالغه ورته وایي. مبالغه په درې ډوله ده:

الف: تبلیغ: چې مدعا او مقصد د عقل او هم د عادت له مخې امکان ولري، لکه:

له خوشحال سره که کېني یو ځو کاله
دا د غره خټک به واړه شاعران شي

ب: اغراق: چې مدعا د عقل له مخې امکان ولري، خو د عادت له مخې ناشونی وي، لکه:

زه رحمان په زړه نری کړم هغو نجونو
چې یې ملا ده د ویښته په دود نرۍ

ج: غلو: چې مدعا او مقصد هم د عقل له مخې او هم د عادت له مخې ناشوني وي، لکه:

بې له تا هسې ضعیف یم ګلرخساره
پر حباب باندې که پښه ږدم نه ماتېږي

* *

و آسمان ته به د شعر زینې کېږدي
که حمید د غم له سره زنګون وکېښ

۸_ تجاهل العارف: هغه صنعت ته وایي چې شاعر یو معلوم او ځرګند شی مجهول وګڼي او سره له دې چې په مطلب ښه پوه وي د کوم نزاکت له مخې خپل ځان ناپامه اچوي، لکه:

دا د کوم ګلرخ له غمه په ګلشن کې
دي ګلان په وینو سره لکه سالو

* *

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا بـــورا دی چـېـ پـر پـاڼـه د گـل نـاسـت دی
کـه پـرمـخ د گـل رخـســار ده تـــوره زخـه

۹_ کیسی (لغز) چې د یوه شي خواص، صفات او نورې نښې وښودل شي او ددغو خواصو او نښو له مخې له مخاطب څخه د هغه شي د ښودلو پوښتنه وشي، لکه:

له پاسه راغی سور بلوڅ — اغوستی يې پنځه پنځوس
سـور دی صندوقک دی — له سـرو غـــمیو ډک دی

له لومړۍ کیسۍ څخه مقصد پیاز او له دویمې څخه انار دی.

۱۰_ تلمیح: دا هغه صنعت دی چې شاعر په خپل کلام کې یوې مشهورې کیسې یا پیښې ته اشاره وکړي، نو که لوستونکی په هغه کیسه او یا پیښې باندې پوه نه وي د شعر معنا ورته گرانېږي، لکه:

د دنـیـا پـه دښـمـنـۍ کـې عـیـسٰی وخـوت و آسمان ته
پـه دوستـی کـې يې لا ځـي تحت الـثـرا تـه قــارون هسې

* * *

د مــاهــي پـــه نـــس کـــې پـــروت لـکـه یــونــس یم
مــگـــر خـــلاص مـــې پـــه کـــرم حـــق تـعـالـی کـا

په لومړي بیت کې د عیسٰی(علیه السلام) او قارون او په دویم بیت کې د یونس(علیه السلام) کیسې ته اشاره شوی ده.

۱۱_ تکرار حسن: هغه صنعت ته وايي چې شاعر په خپل کلام کې کومه کلمه د تدریج، تاکید، ډېروالي یا داسې نورو اغراضو له امله تکرار کړي، لکه:

ستا مـــلالو سترگو زړه له ما نه یووړ — اهـــو چشمه گلـــــرخساره راشه
چې همېش دې د اغیار په لور سفر دی — یو ځـــــــل یار ته له اغیاره راشه

***

بیا راتلـــه دې و جهان ته بل وار نشته — بل وار نشته بل وار نـشته وار دی دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز

د بديع علم د عباسيانو په زمانه کې رامنځته شو. بنسټ ايښودونکى يې عبدالله بن معتز و چې کتاب البديع په نامه يې کتاب تاليف کړ. وروسته نورو ليکوالو هم په دې برخه کې کتابونه وليکل. پښتنو ليکوالو هم په دې برخه کې بېلابېل کتابونه وليکل. په افغانستان کې عبدالرؤف بېنوا د ادبي فنون يو کتاب وليکو او بيا وروسته نورو ليکوالو دا لړى پراخه کړه. بديع هغه علم دى چې د هغه په واسطه د شعر د ښکلا وجه څرګندېږي.

بديع دوه ډوله صنعتونه لري، لفظي او معنوي. لفظي له لفظ سره سر و کار لري او معنوي له معنا سره. په دې لوست کې تاسې معنوي صنايع وپېژندل، ځينې نمونې يې لکه سوال و ځواب، ارسال المثل، طباق، مراعات النظير، حسن تعليل، لف و نشر، مبالغه، تجاهل العارف مو ولوستل. د بديع د صنايعو په پېژندنې سره تاسې کولاى شئ چې د پښتو ژبې د کلاسيکو شاعرانو شعرونه په آسانى ولولئ او معنا يې کړئ.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې له ښوونکي وروسته د لوست يوه يوه برخه په وار سره ولولي او بيا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د بديع په برخه کې د لومړي ځل لپاره چا کتاب تاليف کړ؟
- په پښتو ژبه کې د بديع په برخه کې چا کتاب وليکه؟
- معنوي صنايع څه ته وايي؟
- د خو لفظي صنايعو نومونه واخلئ؟

۲ـ زده کوونکي دې په متن کې راغلي شعرونه په وار سره ولولي او بيا دې معنا کړي.

۳ـ په لاندې بيتونو کې کوم ادبي صنعتونه شته؟

وې مې زه د رقيب ظلم په عذاب کړم
وې پاداش د خپل عمل درته رسېږي

* *

(c) ketabton.com: The Digital Library

بــې زحــمــتــه راحـــت نــشــتــه زمـــا وروره
کــه راحـــت غـــواړې زحــمــت درلـــــره بـويـه
* *

ښــه مــتــل دی څــه کـــرې هــغــه بــه رېــبــې
د عــمــل جـــزا مـــونـــدی شـــي لاس پـــه لاس

٤ـ زده کوونکي دې لاندې بیتونه په غور سره ولولي او ادبي صنعتونه دې په نښه او په خپلو کتابچو کې ولیکي چې کوم ډول صنعتونه دي بیا دې په ټولګي کې ولولي:

زه پـه ســرو ســترګــو ژړا کـــرم چـــې تــه درومـــې
تـــه لـــه مـــا چـــې رخــصــتــېــږې پـــه خــنــدا ځې
* *

هـــر ســاعــت شـمــه راکـــېـــښ دار و ســنــګــسـار تـه
مـــحـــبـــت قـــايـــم مـــقـــام کـــرم د مـــنـــصـــور
* *

تـــورې ســتـرګـې، تـــورې وروځـــې تـــورې زلـفـې
دا هــمــه تـــورې بـــلا دي زه يـــې خـــوار کـــړم
* *

چـــې نــظــر يـــې د ګــلــرخ ســاقـــي پـــه مــخ شو
د نـــرګـــس لـــه لاســـه جـــام پـــرېـــوت نـــسـکـور شو

٥ـ په لاندې بیتونو کې د لف و نشر، مبالغه، تجاهل العارف او طباق صنعتونه په نښه کړئ:

ســتـــا لــــه زلــفــو لــــه رخــــســاره لــــه ســـرو شــونـډو
پـــيـــدا شــــوي شـــــام، شــفـــق و صــبــح دم دي
* *

دا د ګــلـو پـــه مـــخ ويـــنـــم کـــه د ښـكـلـو
مــلــغــلــرې کـــه خـــولـــې کـــه شــبـنـمـونـه
* *

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــه خــنــدا خــنــدا چــې تــلــمــه یــې دیـــدار ته
اوس یــې درومـــم پــه ژړا ژړا مـــزار ته

* *

ستــا لــه غــمــه مــې پــه ســر کــې هــومــره شــور دی
چــې بــه نــه وي هــرګــز شــور د لاهـــور هــومــره

٦ ـ زده کوونکي دې لاندې شعرونه ولولي او ودې وايي چې کوم ادبي صنعتونه پکې راغلي دي:

هـــر کـــله راشـــه تازه بهـــاره　　تا دي راوړي ګـــــلان بې شماره
نرۍ شمال دې دم د عیسی دی　　سحر چې راشي له جګ کهساره

* *

نشته بــوی ستا د کمیس پــه درســت جــهــان کې
څــه امــکـــان لـــري پـــه مــصــر او کــنــعــان کې

* *

لار د مــحــبــت ده تــل روغ ســـلامـــت نـــه یم
زه چـــې پــه دا هـــسې لارې تــلــمــه تــلــمــه تلم
څــه وایـــي و مـاتــه حــال دې څــه و پــه هــجــران کې
نــور خــبــردار نــه یم پــه زړه ســومــه، ســومــه سوم
خلق راتــه وایـــي رنــګ دې بیا زیــړ شو عاشق شوې
هــیــڅ مــنــکــري نــه کــړم خلقه شــومــه شــومــه شوم
دود د عاشق دادی چې په عشق کې ملامت وړي
ځــکــه زه خــوشــحــال مــلامــت وړمـــه، وړمـــه وړم

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله خوښه یو شعر له کوم دیوان څخه ولیکي او په هغه کې دې معنوي صنعتونه په نښه او په بل پښتو درسي ساعت کې دې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاپیریال ساتنه

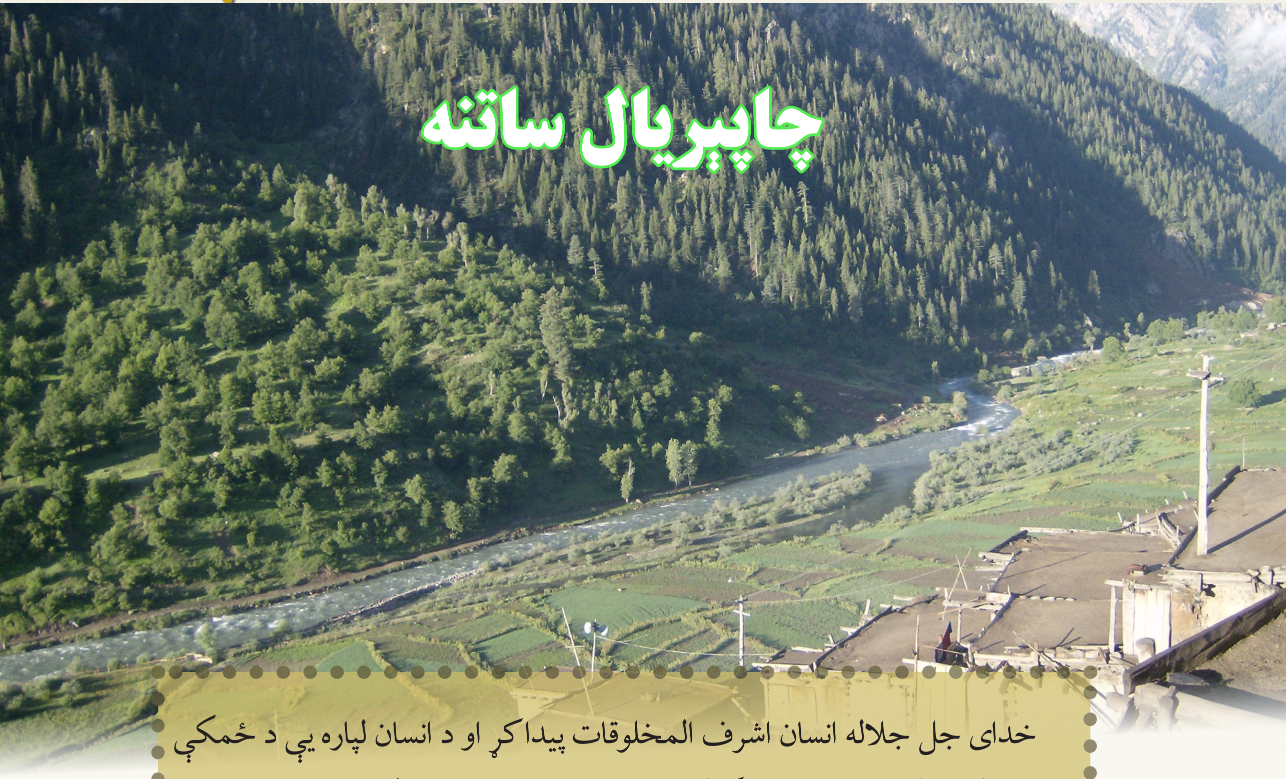

خدای جل جلاله انسان اشرف المخلوقات پیدا کړ او د انسان لپاره یې د ځمکې پرمخ ډول، ډول موجودات پیدا کړل چې د انسان ژوند ورسره تړلی دی. زموږ شاوخوا چې څه وینو لکه ځمکه، اوبه، حیوانات، نباتات، تیږې، غرونه، ځنګلونه، ژوي او نور هر څه د چاپېریال توکي دي چې ټول په مجموع کې د چاپېریال په نامه یادېږي.

موږ په چاپېریال کې ژوند کوو او د ژوند ضرورتونه هم له چاپېریال څخه پوره کوو. د چاپېریال ساتنه چې یوه ډېره جدي موضوع ده، زموږ په ژوند پورې تړلې ده. د چاپېریال ساتنه په ټولو انسانانو پورې اړه لري، بلکې د دوی دنده ده چې چاپېریال ته پاملرنه وکړي او چاپېریال له هر ډول ناوړه اغېزو څخه وساتي.

ـ چاپېریال څه ته وایي؟

ـ د چاپېریال ارزښت په څه کې دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د شاوخوا ټولو موجوداتو ته چاپېریال ویل کېږي. چاپېریال په درې ډوله دی لکه ژوندی چاپېریال چې په هغه کې انسانان، حیوانات او نباتات راځي. دویم غیر ژوندی چاپېریال لکه هوا، تیږې او اوبه. دریم فرهنګي چاپېریال چې د انساني اړیکو او فرهنګي اړیکو څخه بحث کوي.

انسان خواړه، کالي او کور له چاپېریال څخه لاس ته راوړي. څښتن تعالی د طبیعت د نظام د اجزاوو په منځ کې یو طبیعي تعادل رامنځ ته کړی دی، که دغه تعادل له منځه لاړ شي، نو په چاپېریال ناوړه اغېزه کوي. ژوندي موجودات لکه نباتات او حیوانات د غذایي موادو په تولید سره د تعادل په ساتنه کې او د انساني نسل په پایښت کې مهم ځای لري. نباتات د طبیعي اقتصاد اصلي بنسټ جوړوي. حیوانات له نباتاتو څخه او انسانان له ژویو او نباتاتو څخه ګټه اخلي.

له نباتاتو پرته واښه خوړونکي حیوانات او هم انسانان ژوند نشي کولی. ځکه چې حیوانات پر نباتاتو او انسانان پر دواړو ژوند تېروي.

د چاپېریال ساتنې لپاره پر چاپېریال باندې پوهېدنه ډېره ضروري ده. د چاپېریال د تخریب یو عامل د چاپېریال له اهمیت څخه د خلکو بې خبري ده. د چاپېریال ساتنه د نېکمرغۍ دوام دی او تخریب یې د بشري تمدن پای ته رسېدنه ده. د چاپېریال د اجزاو ترمنځ اړیکې د زنځیر کړیو ته ورته دي چې د یوې کړۍ له منځه تګ پر ټولو کړیو اغېزه کوي. د مثال په ډول که الوتونکي له منځه لاړ شي حشرات او موږکان زیاتېږي. ډېر الوتونکي مرغان ملخان خوري. بازونه موږکان خوري او په دې توګه کرنیزه ځمکه تریې په امن کې پاتې کېږي او د حاصلاتو د زیاتېدو سبب کېږي.

همدارنګه که څړ ځایونه له منځه لاړ شي مالداري کمېږي او یا یې په محصولاتو کې کموالی راځي. د کرنیزو ځمکو او حیواني محصولاتو کمښت د انسانانو ژوند په خطر کې اچوي.

ځنګلونه چې یوه طبعي شتمني ده او د ټولو انسانانو طبعي میراث ګڼل کېږي، که له منځه لاړ شي او یا تخریب شي، نو په چاپېریال ناوړه اغېزه کوي. ځکه چې له ځنګلونو څخه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړتیا وړ لرګي لاس ته راځي. همدارنګه هوا تصفیه کوي. د سیلابونو مخه نیسي، طبیعي ښکلا رامنځته کوي. د ونو ریښې ځمکه ټینګه ساتي او د سختو بارانونو مخه نیسي.

له بل پلوه د وحشي حیواناتو ځای دی چې د نشتوالي له امله له مرګ سره مخامخ کېږي. ځنګلونه له دغو ګټو سره د هوا او تودوخې د درجې په تغییر کې هم زیاته اغېزه لري.

د چاپېریال مهم توکی چې پرته له هغه څخه ژوند امکان نه لري هوا ده. د انسانانو او ژوندیو موجوداتو لپاره د لوی خدای جل جلاله ستر نعمت پاکه او صافه هوا ده. د انسانانو په نه پاملرنې سره هوا ککړېږي او په ټولنه کې د ډول، ډول خطرناکو ناروغیو لکه ساه لنډې، د هډوکو درد، سرطان او نورو لامل کېږي. څومره چې صنعت پرمختګ کوي په هماغه اندازه هوا ککړېږي. د خاورو ذرې، لوګي، بویونه او ډول ډول کیمیاوي مواد، زهري ګازونه هوا ککړوي، چې بیا دغه ککړه هوا د انسانانو، حیواناتو او نباتاتو ژوند له خطر سره مخامخ کوي. د ځنګلونو سوځېدل، قوي بادونه، کارخانې، موټرې، د ډېرو سکرو سوځېدل، د سګرټ څکول هوا ککړوي. د هوا ککړتیا د ځمکې د تودوخې درجه هم زیاتوي.

د چاپېریال بل مهم توکی چې پرته له هغه هم ژوند نشي کېدای اوبه دي. په اوبو کې د عضوي او غیر عضوي موادو زیاتوالی د اوبو فزیکي او کیمیاوي ځانګړتیاوو ته بدلون ورکوي چې بیا د خاصو ضرورتونو د استعمال لپاره وړ نه دي چې دې ته د اوبو ککړتیا وایي.

په اوبو کې د فضله موادو اچول اوبه ککړوي. د ښارونو ناولتیا د کرنیزو ځمکو فضله مواد او د صنعتي موادو زیاتوالی د اوبو د اکسیجن اندازه کموي. د چاپېریال بل مهم توکی خاوره ده چې د کاني موادو، عضوي موادو، هوا او اوبو څخه جوړه شوې ده. د کیمیاوي سرو، حشره وژونکو داروګانو زیات استعمال د خاورې په خواصو باندې اثر کوي چې په پای کې د نباتاتو په وده اثر پرېباسي. د کانونو، سرکونو او ودانیو د جوړولو لپاره د خاورې کیندل هم په خاوره ناوړه اغېزه کوي. چاودنې او د فضله موادو زیاتېدل هم پر چاپېریال باندې ناوړه اغېزه کوي. کثافات د جامد، مایع او نیمه جامد موادو پاتې شوني دي لکه ډول،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډول پلاستیکونه، کاغذونه، د اوسپنې ټوټې، شیشه یي بوتلونه، د مېوو، سبزیجاتو، خوراکي توکو، هوټلونو، ساختماني او صنعتي فابریکو د موادو پاتې شوني په هوا، اوبو او خاورې باندې ناوړه اغېزې لري. که چېرې دغه کثافات په مناسب ځای کې وانه چول شي په پایله کې به چاپېریال ته خطرناکې ستونزې پیدا کړي.

د چاپېریال په وړاندې مهم خطرونه د نفوسو ډېروالی، د طبیعي سرچینو، څړ ځایونو، ځنګلونو، وحشي حیواناتو، د خاورې تخریب او نباتاتو له منځه تګ دی. د چاپېریال ساتنې لپاره باید د چاپېریال سازمانونه او قوانین جوړ شي. خلکو ته د چاپېریال د ارزښت په اړه پوهه او خبرتیا ورکړي.

د ښوونځیو، پوهنتونونو، ورځپاڼو، جریدو، راډیو، تلویزیون، پوسټرونو او اعلانونو په واسطه د خلکو په خبرتیا او پوهاوي کې کار واخیستل شي.

له طبیعي منابعو څخه معقوله ګټه اخیستل د چاپېریال د ساتنې معنا لري، نه دا چې په خپل حال پرېښودل شي. له طبیعي زیرمو څخه باید ناوړه ګټه وانه خیستل شي. ټول شیان یو له بل سره اړیکې لري که په یو جز کې لاسوهنه وشي نورې برخې متاثره کوي. په طبیعت کې هر شی یوه دنده لري، یو شي ته مضر او یا مفید ویل د انسانانو د ګټې له مخې ټاکل کېږي.

د دې لپاره چې خپل چاپېریال او خپل ژوند له خطره وژغورو نو اړ یو چې چاپېریال ته د ورپېښو خطرونو مخه ونیسو او هم د چاپېریال په پاک ساتلو کې زیار وباسو. د چاپېریال پاک ساتل د هر انسان دنده ده چې په ټولو پورې اړه لري. موږ هر یو باید له خپل کور او کوڅې، ښوونځي او لارو څخه د چاپېریال په پاک ساتلو کې خپلې دندې په پام کې ونیسو. خپل کور پاک وساتو، د کور کوڅه پاکه وساتو، کثافات په خپل مناسب ځای کې واچوو. په سړک او لارو باندې د مېوو پوټکي او د پلاستیک کڅوړې ونه غورځوو. که بل څوک داسې کوي باید پاملرنه یې راوګرځوو. له طبیعي زیرمو او نورو منابعو څخه باید په معقوله او په مسلکي ډول ګټه واخیستل شي او له بې ځایه لاسوهنې څخه زموږ چاپېریال وژغورل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي. د استوګنې چاپېريال چې موږ او تاسې پکې ژوند کوو که پاك ونه ساتل شي، نو له ډول، ډول خطرناکو ناروغيو سره مخامخ کېږو.

د متن لنډېز:

زموږ چاپېره ټولو موجوداتو ته چاپېريال ويل کېږي. د چاپېريال مهم توکي هوا، اوبه او خاوره ده. د طبيعت د نظام د اجزاو په منځ کې خدای جل جلاله يو طبيعي تعادل رامنځته کړی دی. که دغه تعادل له منځه ولاړ شي، نو په چاپېريال ناوړه اغېزه کوي.

زموږ په شاوخوا کې د چاپېريال ټول توکي لکه اوبه، هوا، خاوره، نباتات، حيوانات، وحشي ژوي، ځنګلونه او نورې زېرمې او طبيعي منابع يو له بل سره داسې اړيکې لري چې که په يو توکي کې ناوړه لاس وهل کېږي په نورو توکو تاثير کوي او چاپېريال متضرر کېږي. د مثال په توګه که هوا، اوبه يا خاوره متضرره شي نو ژوند ستونزمن کېږي او يا امکان نه لري.

موږ په چاپېريال کې ژوند کوو، که چاپېريال ته پاملرنه ونه کړو، نو ژوند ته مو خطرونه پېښېږي. د بېلګې په توګه که ځنګلونه ووهل شي نو سېلابونه زياتېږي. ځمکه د بارانونو او سيلابونو له کبله خرابېږي، هوا تودېږي، ځکه چې ځنګلونه هوا تصفيه کوي او د سيلابونو مخه نيسي. موږ ته لازمه ده چې په چاپېريال کې په ناوړه توګه لاسوهنه ونه کړو، خو په معقوله او مسلکي ډول په چاپېريال کې لاسوهنه بې ګټې نه ده.

همدارنګه موږ ته لازمه ده چې د استوګنې چاپېريال پاك وساتو او له ډول، ډول مرضونو څخه ځانونه وساتو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د چاپېریال مهم توکي کوم دي؟
- د چاپېریال د توکو ترمنځ څه ډول اړیکې دي؟
- که ځنګلونه ووهل شي څه زیانونه رامنځته کېږي؟
- له طبیعي موادو څخه څه ډول ګټه اخیستل په کار ده؟

۲ـ څو زده کوونکي دې په وار سره د استوګنې د چاپېریال د پاکۍ په اړه خبرې وکړي.

۳ـ څو زده کوونکي دې چاپېریال ته د ورپېښو خطرونو په اړه خبرې وکړي.

٤ـ چاپېریال څنګه پاك وساتو؟ زده کوونکي دې په دې اړه یو پراګراف ولیکي او په ټولګي کې دې واوروي.

٥ـ د طبیعت د اجزاو ترمنځ یو تعادل موجود دی دا خبره دې زده کوونکي وڅېړي او بحث دې پرې وکړي.

٦ـ موږ د چاپېریال په وړاندې څه مسؤولیتونه لرو؟

۷ـ زده کوونکي دې په وار سره په لاندینیو موضوعاتو باندې خبرې وکړي خپل کور، کوڅه، ښوونځی او ښار څنګه پاك وساتو؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپل ښار د چاپېریال په اړه په کور کې یوه لیکنه وکړي چې زموږ د کلي یا ښار چاپېریال څه ډول دی؟ بله ورځ دې په ټولګي کې واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هوتکو ادبي دربار

د دولسمې هجري پېړۍ د دويمې لسيزې په پای کې په کندهار کې ګرګين د صفوي حکومت استازی حکمران و. داسې ظلمونه او ناروا وې يې کولې چې ددغې سيمې ټول خلک يې له ظلمه ناآرامه وو. تاسې په تېرو ټولګيو کې لوستي چې ميرويس نيکه خپل خلک پر ځان راټول کړل او د کوکران او مانجې له جرګو وروسته يې د ګرګين پر ضد ملي قيام وکړ او په (۱۱۱۹هـ ق) کال يې کندهار د ده له ظلمه خلاص کړ.

د ميرويس له مړينې وروسته د ده زوی شاه محمود پاچا شو. کله چې شاه محمود اصفهان ونيو، نو پخپله په اصفهان کې پاتې شو او په کندهار کې يې خپل ورور شاه حسين پاچا کړ. د هوتکو د دولت حدود له ملتان څخه پيل او د اوسني ايران د دجلې تر سينده پورې رسېده. ديره جات، اوسنی بلوچستان، غزنی، کندهار، ګومل، هرات هم د دوی په حکمرانۍ کې وو. شاه حسين چې پخپله يوې فرهنګپالې کورنۍ ته منسوب و او له ژبې او ادب سره يې زياته علاقه وه، نو فرهنګي کارونو ته يې خپله زياته پاملرنه واړوله. په دې لوست کې د شاه حسين په وخت کې تاسې ته د فرهنګي کارونو په اړه لنډې خبرې لرو.

ـ شاه حسين هوتک خپلې ژبې او ادب ته کوم کارونه کړي دي؟

ـ د ميرويس خان هوتک په کورنۍ کې کوم شاعران پېژنئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هوتکو د پاچاهۍ په دوران کې ډېر پښتانه شاعران او اديبان پالل شوي او روزل شوي دي.

د هوتکو کورنۍ د علم او پښتو ژبې او ادب د پاللو لپاره ډېر خدمتونه کړي دي. حاجي ميرويس خان هم د پښتو ژبې او ادب سره ډېره مينه درلوده. د رحمان بابا اشعار به يې لوستل او زياته عقيده يې ورته لرله.

په سختو حالاتو کې به يې د رحمان بابا ديوان ته مخه کوله. سيدال خان ناصر، ملا پير محمد، بابو جان بابي، داود خان او ملا نور محمد د ده د دربار عالمان وو.

شاه حسين هوتک پخپله يوې ملي او فرهنګي کورنۍ ته منسوب و. د ميرويس نيکه مور نازو انا پخپله د پښتو ژبې ښه شاعره وه چې د شعرونو ديوان يې دوه زره بيته درلودل، خو موږ ته يې يوه څلوريزه پاتې ده.

سحـــرګه وه د نرګـس لـــېمه لانده   ځاځکي ځاځکي يې له سترګو څڅېده
ما ويل څه دي ښکلی ګله ولې ژاړې   ده ويل ژوند مې دی يوه خوله خندېده

د ميرويس نيکه په اولادونو کې د ده يو زوی شاه حسين او يوه لور زينبه د پښتو ژبې شاعران وو. د زينب يوه مرثيه چې د خپل ورور شاه محمود هوتک په مړينه يې ويلې موږ ته راپاتې ده:

ږغ سـو چـې ورور تـېر لـه دنـيـا سـونـا
کـــنـــدهـــار واړه پـــه ژړا ســـونـــا
دا روڼ جـــهـــان راتـــه تـــورتـــم دی نـا
زړه د بـېـلـتـون پـه تـېـغ کـــړم دی نا
هـوتـک غـمـجـن پـه دې مـاتـم دی نا
د پـاچـاهـۍ تـــاج مـــو بـرهـــم دی نا
چـې شـــاه مـحـمـود تـېـر لـه دنـيـا سونا
کـــنـــدهـــار واړه پـــه ژړا ســـونـــا

دغه مرثيه تاسې په تېرو ټولګيو کې لوستلې ده، شاه حسين چې کله پاچا شو نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوتکیانو دولت یې ترګومله او کوېټې پورې پراخه کړ. دی یو عادل او مدبر پاچا و. دربار یې له عالمانو، شاعرانو او فاضلانو ډک و. پخپله د پښتو ژبې شاعر و. محمد هوتک د پټې خزانې کتاب په ۱۱٤۱هـ.ق. کې د ده په سپارښتنه تالیف کړ او د پښتو د لرغونو شاعرانو شعرونه یې پکې خوندي کړل. پټې خزانې د شاه حسین یوه غزله خوندي کړې چې څو بیتونه یې په دې ډول دي:

بېلتانه دې د غمو په چپاو چور کړم | په تیارو کې د هجران یې له تا دور کړم
بېلتانه دې هسې اوښکې راخپرې کړې | ستا د فکر په ګرداب کې تل عبور کړم
د فراق پرې مې کېښود ومرى ته | په جهان کې یې رسوا لکه منصور کړم
په وصال دې هم ناښاد یمه دلبرې | د بېلتون فکر په زړه کې ناصبور کړم
د بنو غشي مې وخوړ په ځیګر کې | غمازانو په غمزو غمزو مهجور کړم

خلق یاد زما د عشق په لیونوکا
زه حسین محبت هسې مشهور کړم

د هوتکو له کورنۍ سربېره نور شاعران هم په دغه وخت کې وو چې شعرونه یې ویل. په دغه وخت کې د پښتو ادبیاتو د ودې لپاره ښه زمینه برابره وه. شاه حسین پاچا به په خپل دربار کې عالمان او شاعران پالل، دوی به یې په انعامونو او جوایزو لمانځل. د نارنج په ماڼۍ کې یې د ادبي دربار بنسټ کېښود. د کندهار په پاچاهي ارګ کې چې د نارنج ماڼۍ یې بلله په اونۍ کې به یو ځل په شاهي کتابتون کې دا ادبي دربار جوړېده. پخپله پاچا او نورو شاعرانو به پکې ګډون کاوه. محمد هوتک به د دې دربار د منشي په توګه هم حاضر و. پښتو حماسې هم په دغه وخت کې په منظم او بشپړ ډول رامنځته شوې. حماسه د ادبیاتو یو موضوعي ډول دی چې په دې ډول کې جنګي مسایل په حکایتي او داستاني ډول بیانېږي. په حماسه کې کله کله د رزم د خبرو ترڅنګه د بزم خبرې هم ځرګندېږي. حماسه کېدای شي په نظم کې وي او یا هم په نثر کې وي. هغه اشعار چې جنګي او رزمي خبرې پکې راغلي وي او داستاني شکل ونه لري په حماسو کې نه حسابېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حماسې په درې ډوله دي: تاريخي حماسې، عشقي حماسې او مذهبي حماسې.

په پښتو کې د حماسو ليکل د هوتکو د پاچاهی په دوران کې پيل شوي دي. په دغه دوران کې ډېره مهمه حماسه د ريدي خان مومند نظم کړې (محمود نامه) ده، په دې حماسه کې د ميرويس نيکه او شاه محمود هوتک د جنګونو کيسې راغلې دي. دا کتاب ريدي خان مومند تر (١١٣٦هـ.ق.) وروسته په خواږه نظم کښلی دی او شاه حسين ورته زر طلاوې د انعام په توګه ورکړي دي.

د ريدي خان مومند د حماسې بشپړ متن په لاس کې نشته. يوازې د ګرګين د وژلو کيسه يې پټې خزانې تر موږه رارسولې ده. د دې وخت بله حماسه (جګړه د محمود افغان او نيول د اصفهان) ده. د دې حماسې ليکوال محمد امين سر پرېکړی نومېږي. محمد امين په (١١٣٥هـ.ق.) کال له شاه محمود هوتک سره د اصفهان د نيولو په جګړه کې شامل و. په دې حماسه کې د اصفهان د نيولو د جګړې ټوله کيسه راغلې ده.

د هوتکو په دوران پورې اړوند دريمه حماسه (قصه د برېښنا يا خدۍ) ده چې د محمد امين سرپرېکړي د زوی حافظ نور محمد ده.

دا حماسه په خواږه نثر کې ليکل شوې ده. د هوتکو په دربار پورې نور تړلي يو شمېر شاعران وو چې دلته يې په لنډيز يادونه کوو.

داود هوتک د قادر خان هوتک زوی د ميرويس نيکه د لښکرو مشر و. په (١١٣٦هـ.ق.) کې وفات شوی دی. شعرونه يې ويل او د تجنيس په صنعت کې لوی لاس درلود. په پټه خزانه کې يې دوې رباعيانې راغلي دي چې يوه يې په دې ډول ده:

چې د چا په زړه کې اور د مينې بل سي   په وربل يې لمبې ګډې حال يې بل سي
اور د مينې کله مري د زړه له مينې   د وربل مينه که تل د زړه په تل سي

د دغه دربار بل شاعر ملا محمد يونس توخي د ملا محمد اکبر زوی دی. د شاه حسين پاچا په وخت کې د کندهار د جامع جومات امام و. د شاه حسين په دربار کې بل عالم ملا زعفران تره کی و چې په طب او حکمت کې يې د (ګلدسته زعفراني) په نامه يو کتاب ليکلی دی. دی د پښتو ډېر ښه شاعر و. کله چې د شال او ژوب سيمې فتحې شوې نو شاه

(c) ketabton.com: The Digital Library

حسین پاچا ته یې دغه زیری په دې ډول وکړ:

د حسین بادشاه د بخت ننداره گــوریٔ　　چې یې فتح په لښکرو ړوب و شال کا
چې دا زیری یې راوړی دی حضور ته　　نو زعفـران انعام پر سر زعفراني شال کا

شاه حسین پاچا د دې شعر په اورېدلو سره ډېر ژر زعفراني شال ورکړ او په مجلس کې یې ټول حاضرین په یو یو زعفراني شال ونمانځل.

بابوجان بابي د کرم خان زوی چې د کلات حاکم و او د اصفهان په جنگونو کې د شاه محمود هوتك ملگری و د دغه ادبي دربار بل شاعر و چې د پښتو ملي نکل (شها او گلان) یې په پښتو نظم کړ چې دوه بیته یې په دې ډول دي:

عشـــــق یو هسې توریالی دی　　چې پر هر ځای یې بری دی
د عشق اور هسې سوزان دی　　چې ســـوځلی یې جهان دی

د دغه ادبي دربار بل غړی ستر سپه سالار شاعر سیدال خان ناصر و چې د هوتکو د پاچاهی په ټوله دوره کې د لښکرو مشر و. په ټولو جنگونو کې یې برخه درلوده او د نادر افشار په وړاندې د کندهار په دفاع کې په مېړانه وجنگېده.

سیدال خان ناصر د نادر افشار په امر ړوند کړای شو او پاتې عمر یې تر مړینې پورې د کابل په شکر دره کې تېر کړ. د شکر درې د سیاه سنگ په هدیره کې دفن دی. پټې خزانې د ده یوه ښکلې بدله خوندي کړې ده چې د سر بیتونه یې دادي:

یار ماله هسې گران سو　　راتېر تر ټول جهـــان سو
نور نه وینم په سترگـو　　جهان ټول راته جانان سو

ملا نور محمد غلجی د ملا یار محمد توخي زوی د هوتکو د کورنۍ د ښځو او نجونو استاد او لوی عالم و. یو کتاب یې د نافع المسلمین په نامه لیکلی دی. دغه کتاب په کابل کې چاپ شوی دی. یو مخمس یې چې پټې خزانې راوړی دی په دې ډول پیلېږي:

ته مؤمن ژوندی په دین یې زما یاره　　ته ژړا فریاد کــــوه په څوکــو کاره
اســـــــتغفار توبه کـــوه د ځان د پاره　　ته هم ځان ساته پناه غواړه له ناره
بیداري کړه په سهار زما دلداره

بهادر خان د شاه حسین د لښکرو لوی سالار و. د شال او ړوب فتح د ده په لاس شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه حسين به ده ته د ورور خطاب كاوه. بهادر خان هم د پښتو شاعر و. يوه بدله يې پټې خزانې ثبت كړې ده.

بېلــتون دې زور دی تـر لېمو مې سهار نم ښاخې
لكـه شبنم ښاخې
دا ســره ياقوت مې په لــمن كې ستا په غم ښاخې
په غــم الم ښاخې
گـــوره ليلى باران د اوښـــو ســـتا په چم ښاخې
خنگه پر چم ښاخې

د هوتكو د ادبي دربار بله مشهوره څېره محمد هوتک د داود خان زوی دی. د هوتكو د دربار منشي او كاتب و. د شاه حسين په هڅونه يې د پښتنو شاعرانو تذكره (پټه خزانه) وليكله. بل كتاب يې د خلاصة الطب په نامه وليكو چې پاچا ورته سل طلاوې انعام وركړې. يو بل كتاب يې د خلاصة الفصاحت په نامه هم ليكلی و. محمد هوتک د هوتكو د پاچاهی له سقوط څخه وروسته د كلات سيوري ته راغی. هلته يې كارېز وواهه او كلی يې جوړ كړ. په پټه خزانه كې يې د شعرونو نمونې راغلي دي. د يوې غزلې مطلع يې داده:

ساقي پاڅه د سرو ميو ډک يو جام را ستا لـه غـمـه نـا ارام يـمـه ارام را
بې لـه ميو د بهار نـنـداري څـه كړم پسرلی سـو د خـوښـۍ ښـه پيغام را
د بېلتون په تاريكۍ كې مې زړه شين سو رڼـا لمر د جـان د ميو پـه ظـلام را
ناكاميو د دنـيـا مـې كـام را تـريـخ كا چې مې خوږ كا كام ترخه و ما ناكام را
نه نشاط سته نه مستي سته نه رندي سته چې سم رند هغه اوبه على الـدوام را
په اوبو مې سوړ زړگی لړ څه راتود كا محمد ته د اور ډک يو هسې جام را

پير محمد مياجي چې د پير افغان په لقب ستايل شوی و. دی هم د هوتكو د دورې عالم او شاعر و. دوه كتابونه يې ليكلي چې يو يې د (افضل الطرايق) په نامه د اخلاقو او عقايدو په بيان كې ليكلی دی. بل كتاب يې د (القرايض في رد الروافض) په نامه دی. د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیر محمد د شعر نمونه هم په پټه خزانه کې راغلې ده. بل شاعر نصر الدين خان اندړ دی چې د (پلار ويلي) په نامه يې يو کتاب په پښتو نثر کې ليکلی دی. په پټه خزانه کې يې نمونه راغلې ده:

د خــوار عــاشق ژړا مــدام وي دا څه کـار دی نا
کـه وي پـه پټه خـولـه، همدغه يـې گفتار دی نا
د خـــوار عـــاشـق مـدعـا داده کـه ژړا کـې نا
چـې ورښـــکـــاره خپـلـه زيـبـا مـخ دلـربـا کـې نا
پـه خپل وصـال کـه يـې خوشحاله محبوبا کـې نا
بـل څـه نـه غـــوارې هـمـدغـه امـــيـدوار دی نا

د متن لنډيز:

د هوتکو د پاچاهۍ دوران (۱۱۱۹ _ ۱۱۵۰هـ.ق.) د پښتو ادبياتو د منځنۍ دورې يو غوره پړاو دی. په دغه دوره کې ادبي دربار ايجاد شو. عالمان او شاعران راټول شول. عالمان او شاعران به په انعامونو نمانځل کېدل.

تحريري حماسي آثار په همدغه مهال کې رامنځته شول. تاريخي بشپړې حماسې او عشقي حماسې د دغه دوران لاسته راوړنې دي. د دې دوران نمونې د ولسي ادب ډېرې ښکلې نمونې دي. د دغه دوران د آثارو روحيه هيواد پالنه ده. د هنري ارزښتونو له پلوه د دغه دوران شعرونه په لوړه سطحه کې نه دي.

په دې دوران کې له نظم سربېره نثري کتابونه هم کښل شوي دي. لکه پټه خزانه، جګړې د محمود افغان او نيول د اصفهان او ځينې کيسې او نکلونه چې د پښتو د نثر په تاريخ کې خاص ځای لري.

د دغه وخت بله مهمه حماسه د ريدي خان مومند نظم کړې (محمود نامه) ده. قصه د برښنا يا خدی عشقي حماسه ده چې په نثر ليکل شوې ده. د هوتکو په شاهي کورنۍ کې ښځو هم شاعري کوله. د هوتکو د پاچاهۍ په وخت کې په لسګونو نور شاعران او عالمان هم وو چې له دغه دربار څخه لرې وو او ادبي هستونې يې کولې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او لاندې پوښتنې دې ځواب کړي:

- میرویس نیکه په څه ډول هېواد له پردیو اشغالګرو څخه خلاص کړ؟
- ادبي دربار د چا په وخت کې جوړ شو او څه کارونه یې سرته رسول؟
- د ادبي دربار کوم عالمان او شاعران پېژنئ نومونه یې واخلئ؟
- د هوتکو په کورنۍ کې کومې ښځې شاعرانې پېژنئ؟

۲ـ زده کوونکي دې د دغه دوران مهم ادبي کارونه په یو پراګراف کې ولیکي او بیا دې په ټولګي کې واوروي.

۳ـ څو زده کوونکي دې د هوتکیانو هغه خدمتونه په شفاهي ډول ووایي چې ژبې او ادب ته کړي دي.

٤ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. یوه ډله دې د دغه وخت د شاعرانو نومونه واخلي او بله ډله دې د دغه وخت د کتابونو نومونه ووایي.

٥ـ د هوتکو د پاچاهۍ په وخت کې کومې حماسې د کومو شاعرانو له خوا رامنځته شوې نومونه یې واخلئ.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې متن په غور سره ولولي او بیا دې د هوتکو د پاچاهۍ د وخت مهم ادبي کارونه په یوه یا دوه مخونو کې ولیکي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ماین خطرونه

افغانستان د نړۍ له هغو هېوادونو څخه دی چې زیات ماینونه او ناچاودي توکي پکې موجود دي، په افغانستان کې اوږد مهاله جګړه تېره شوې او د جګړې په دوران کې له مختلفو ماینونو څخه کار اخیستل شوی دی. څومره چې ماینونه زیات کارول شوي، هماغومره د ماین د قربانیانو شمېره هم زیاته ده. اوس هم ډېر ماینونه تر خاورو لاندې دي او په هره میاشت کې له پنځوسو څخه زیات کسان د ماین قرباني کېږي.

ماینونه هغه چاودېدونکي توکي دي چې له لرګیو، اوسپنې او پلاستیک څخه جوړ او دننه یې ناچاودي توکي ځای پر ځای شوي وي. دا وسله هغه وخت چوي چې د انسان لاس یا پښه ورسره ولګي. دغه چاودېدنه د انسان د ټپي کېدو او یا مړینې سبب کېږي. مختلف ډولونه او شکلونه لري چې د انسانانو او لېږدېدونکو وسیلو د له منځه وړلو لپاره ترې کار اخیستل کېږي.

- که تاسې له ماین سره مخامخ شئ نو څه باید وکړئ؟
- که په یو ځای کې څوک په ماین والوزي نو تاسې باید څه وکړئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماینونه او ناچاودي توکي په هر ځای کې پیدا کېدای شي. ماینونه د ځانګړو سیمو د ساتنې لپاره لکه نظامي پوستو ته د تلو د مخنیوي لپاره او یا د ډار او وحشت د رامنځته کولو لپاره کارول کېږي.

د جګړو په اوږدو کې زموږ په هېواد کې ډول، ډول وسلې استعمال شوي دي چې یو له دغو څخه ماین او ناچاودي توکي دي. د ماینونو پېژندل سخت کار دی، ځکه چې زیات ماینونه په ځمکه کې ښخ شوي دي.

د ناچاودو توکو پېژندنه دومره ستونزمنه نه ده، ځکه چې ناچاودي توکي د ځمکې پر سر پراته وي، په دې توګه امکان لري چې یو وخت تاسې د ماین پر سیمه وربرابر شئ. که چېرې داسې پېښه شوه، نو تاسې باید وارخطا نه شئ او یو خوا بلې خواته ونه تښتئ. په دغه وخت کې باید دا لاندې لارښوونې عملي کړئ او تل یې په نظر کې ولرئ:

- په خپل ځای ودرېږئ.
- نورو خلکو ته وواياست چې حرکت ونه کړي، ځکه چې دا سیمه خطرناکه ده.
- له هغه کس یا کسانو څخه چې په خوندي ساحه کې موقعیت لري، مرسته وغواړئ

چې هغوی د ماین پاکۍ دفتر یا سیمه ییزو مقاماتو (پولیسو، سپین ږیرو، مشرانو...) ته خبر ورکړي.

- د مرستې تر رسېدو پورې باید صبر وکړئ، له خپل ځای څخه ونه خوځېږئ.

همدارنګه که چېرې په کوم ځای کې د ماین پېښه رامنځته کېږي او تاسې د ماین قرباني وینئ نو هڅه وکړئ چې قرباني ته نژدې نه شئ، ځکه د دې امکان شته چې د یوه قرباني پر ځای دوه تنه قرباني شي.

- کله چې له داسې پېښې سره مخامخ کېږئ، نو لاندې لارښوونو ته پاملرنه وکړئ:
- هېڅکله د خطر سیمې ته د ننوتلو کوښښ مه کوئ، ځکه ستاسې ننوتل دې

سیمې ته د نورو چاودنو سبب کېږي. تاسو او قرباني ته نور زیان رسېدلی شي. دا مو باید په یاد وي چې په کومه سیمه کې چې د یوه ماین پېښه رامنځته کېږي هلته د نورو ماینونو د شتون احتمال هم شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- قرباني يا د ماين تېپي ته ډاډ ورکړئ، له هغه سره خبرې وکړئ چې د ده روحي حالت بيخي خراب نه شي.
- د مسلکي مرستو لپاره ماين پاکانو، پوليسو، کلنيکونو او روغتونونو ته خبر ورکړئ چې د ماين له تېپي سره لازمه مرسته وکړي.
- تر هغه چې مسلکي مرسته نه وي ترلاسه شوې د خطر سيمې ته مه داخلېږئ، له قرباني سره خبرې وکړئ او هغه ته ووایاست چې له خپل ځای څخه ونه ښورېږي. هېڅکله کوم شی د هغه پر لور مه غورځوئ.
- که چېرې يې له بدن څخه وينه بهېږي مشوره ورکړئ چې د وينې بهېدل د لاس، پټکي او يا دستمال په واسطه بند کړي.

په دې توګه لازمه ده چې زده کوونکي دغه معلومات له خپلو خپلوانو او دوستانو سره هم شريک کړي چې هغوی هم د ماين له خطرونو څخه په امن کې پاتې شي.

همدارنګه لازمه ده چې د ماين لرونکو او ناچاودو توکو سيمې چې د ماين پاکانو له خوا په سره رنګ نښه شوي دي هلته داخل نه شي، ځکه په سره رنګ نښه شوې تيږې دا معنا لري چې دلته ماينونه شته. که کوم ځای په سپين رنګه تيږو نښه شوي وي نو دا معنا لري چې دغه ځای د ماين پاکانو په واسطه له ماينونو څخه پاک شوی دی. همدارنګه په آبي رنګ نښه شوې تيږې د هغه ځای څرګندونه کوي چې دلته ناچاودي توکي شته. دلته هم بايد د ننوتلو څخه مخنيوی وشي.

د سفر په وخت کې بايد په شاړو لارو تګ ونه شي ځکه هغه لارې چې تګ راتګ پرې نه کېږي هم د دې معنا لري چې دلته ماينونه شته.

که چېرې د سفر په وخت کې ياست او نه پوهېږئ چې په کومه لاره لاړ شئ، نو د محل له خلکو څخه پوښتنه وکړئ او کومه لاره چې هغوی درته ښايي په هغه لاره لاړ شئ. زړې کلاګانې او هم هغه سيمې چې جګړه پکې تېره شوې وي لکه پخوانی نظامي مورچې او يا هغه ځايونه چې په اغزي لرونکو سيمونو پوښل شوي، هلته مه داخلېږئ، ځکه چې دلته د ماينونو خطر شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماشومان پوه کړئ چې د اوسپنې ټوټې او د وسلو خولونه ټول نه کړي، ځکه چې په دې کې ناچاودي توکي وي او د ژوند په بيه يې تماميږي.

ماينونه مختلف شکلونه لري، که تاسې له يوه نا آشنا شي سره مخامخ کېږئ، لاس مه وروړئ خپل مشران يا چاروا کي او يا د ماين پاکانو ډلې ته خبر ورکړئ.

ماين پټ دښمن دی دوست او دښمن نه پېژني، کوښښ وکړئ چې د ماين له خطرونو څخه ځانونه وژغورئ.

د متن لنډيز:

زموږ هېواد په تېرو دېرش کلنو جګړو کې له ماينونو څخه ډک شوی دی. د اړوندو موسسو له خوا دغه ماينونه ايستل شوي او څه يې شنډ شوي دي، خو اوس هم تر ځمکې لاندې ډېر ماينونه ښخ دي چې مرګ او ژوبلې رامنځته کوي. که چېرې تاسې د ماين پر سيمه وربرابر شئ، نو پر خپل ځای ودرېږئ او د سيمې له خلکو څخه مرسته وغواړئ چې ماين پاکانو ته خبر ورکړي.

د هغې سيمې پوليس راخبر کړئ، د مرستې تر رارسېدو پورې بايد پر خپل ځای ولاړ واوسئ او مه ښورېږئ. کله چې د مرستې ټيم راورسېد، د هغو په لارښوونو باندې عمل وکړئ. داسې سيمې چې د ماين له کبله شکمنې وي، هلته مه داخلېږئ او يا د سيمې له اصلي اوسېدونکو څخه د دغه ځای په هکله پوښتنه وکړئ.

که چېرې د ماين يوه پېښه رامنځته کېږي او يو څوک د ماين په واسطه ټپي يا وژل کېږي، هلته مه ورځئ. په دغه وخت کې هم بايد د ماين پاکانو ټيم ته خبر ورکړئ. که چېرې تاسې وغواړئ چې د ماين ټپي ته ورنژدې شئ، نو په حقيقت کې له هغه سره مرسته نه کوئ، بلکې د خپل ځان او د هغه ژوند له نور خطر سره مخامخ کوئ، ځکه چې په کوم ځای کې يو ماين انفجار کوي، هلته کېدای شي نور ماينونه هم وي او ستاسو په ورتګ سره نورې چاودنې رامنځته شي. غوره به دا وي چې له ټپي سره خبرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړئ، هغه ته ډاډ ورکړئ او ژر تر ژره د ماین پاکانو ډله راخبره کړئ.
زده کوونکو ته لازمه ده چې هېڅ یو نا آشنا شي ته لاس ورنه وړي، څکه کېدای شي هغه ماین وي او ستاسې ژوند له خطر سره مخامخ کړي. همدارنگه زده کوونکو ته لازمه ده چې د ماین په اړه معلومات له خپلو نورو دوستانو سره هم شریک کړي چې د ماین له خطر څخه وژغورل شي.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې متن په وار سره په لوړ غږ ولولي او بیا دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- ماین څه ته وایي؟
- که چېرې ماین ووینئ نو څه باید وکړئ؟
- که چېرې په کوم ځای کې ماین انفجار وکړي، نو موږ ته څه کول په کار دي؟
- که په کومه نا آشنا سیمه وربرابر شئ نو هلته باید څه وکړئ؟

۲ــ که چېرې تاسې د ماین او یا ناچاودو توکو له قرباني سره مخامخ کېږئ نو څه ډول غبرگون ښکاره کوئ؟

- آیا تاسو د مرستې لپاره د ماین سیمې ته ننوځئ؟
- آیا تاسې د ماین قرباني همداسې پرېږدئ او خپله تښتئ؟
- آیا تاسې ښه گڼئ چې قرباني ته د مرستې لپاره څه شی ورگوزار کړئ او که همداسې یې پرېږدئ او که د ماین پاکانو ټیم ته به خبر ورکوئ؟

۳ــ زده کوونکي دې د مسلکي مرستو او غیر مسلکي مرستو په هکله نیم مخ لیکنه وکړي او بیا دې په ټولگي کې واوروي. ښوونکی دې د زده کوونکو نیمگړتیاوې سمې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٤ـ زده کوونکي دې د ماین د ډولونو او د ماین د ساحو په هکله په وار سره خبرې وکړي.

٥ـ که چېرې له کوم نا آشنا شي سره مخامخ شئ نو باید څه وکړئ؟

الف: را اوچت يې کړئ؟

ب: په پښه يې ووهئ؟

ج: په تيږه يې وولئ؟

د: ماين پاکانو ته خبر ورکړئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله سيمه کې د ماين د هغه قرباني په هکله يوه کيسه وليکي چې دوی يې پېژني او په بله ورځ دې په درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصطلاحات او محاورې

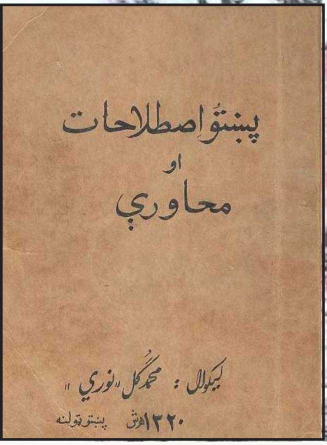

- محاوره څه ته وايي؟
- محاوره له متل سره څه توپير لري؟

محاوره هم لکه د متل په څېر د شفاهي ادبياتو يوه مهمه برخه ده چې د خبرو اترو په وخت کې يې ويونکي د خپل مقصد لپاره استعمالوي. اصطلاحات او متلونه که له يوه پلوه د يوې ژبې غنا څرګندوي، نو له بل پلوه ژبه ښکلې کوي.

تاسې په تېرو ټولګيو کې د متل په اړه معلومات ترلاسه کړي دي. په دې لوست کې به د محاورې يا اصطلاح په هکله معلومات ترلاسه کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصطلاحات او محاورې هغه تعبیرونه دي چې هر ملت یې د خپل ژوند چاپېریال، عنعناتو، اخلاقو، دود دستور او روحیاتو مطابق پخپله ژبه کې خلق کوي او د خپلو مقاصدو د اظهار لپاره یې استعاره کوي. د محاورې په ویلو سره د اورېدونکي فکر ډېر ژر اصل مقصد ته رسېږي، پرته له دې چې ویونکی خپل مقصد په عبارت ووايي.

اصطلاحات او محاورې د ژبې او ادب او د ورځنیو خبرو اترو یوه قوي برخه ده چې د ژبې معنوي لطافت او خوند زیاتوي. محاوره د کلماتو داسې یوه مجموعه ده چې په خبرو اترو کې د حقیقي معنا پر ځای په مجازي معنا کې استعمالېږي لکه د سترګو تور یعنې ډېر خوږ او ګران.

محاوره په لغت کې خبرو اترو ته وايي او په اصطلاح کې د ویونکو د ورځنیو خبرو اترو یا د اسلوب د بیان نوم دی.

محاوره په دوو کلمو یا له دوو په زیاتو کلمو کې وي. محاورې د یوه قام، مزاج، طبیعت، دود دستور، کړو وړو، ذهن او فکر عکاسي وي. که څوک د یوه قوم مطالعه غواړي نو ضرور ده چې د دغه قام د ادب د مطالعې تر څنګه محاورې او متلونه هم مطالعه کړي.

متل هم لکه د محاورې په شان د حقیقي معنا پر ځای د مجازي معنا په توګه د استعارې او کنایې په ډول استعمالېږي، لکه: ځنګل د زمرو څخه خالي نه دی.

متل یو بشپړ عبارت یا بشپړه جمله وي چې مطلب او مفهوم یې هم بشپړ او پوره وي. محاوره د متل برعکس بشپړ عبارت او بشپړه جمله نه وي، بلکې په خبرو کې د استعمال په وجه ترې مطلب اخیستل کېږي، لکه په لاندې بېلګو کې:

د متل بېلګه: لمر په ګوته نه پټېږي. دا یوه بشپړه جمله ده او مطلب یې هم واضح دی.

د محاورې بېلګې: لور په لوټه تېره کول، له عقل سره ډزې کول، د زړه وینې څښل، د مرچو په خټه کېناستل، د بوسو لاندې اوبه تېرول. په دغو مثالونو کې وینو چې بشپړې جملې نه دي او مطلب یې هم په ښکاره توګه څرګند نه دی. که دغه محاورې په نورو عبارتونو کې استعمال شي، نو مطلب یې هم واضح کېږي، لکه: زلمی لور په لوټه تېره کوي یعنې وخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ضایع کوي. نسیم له عقل سره دړې کړې دي. یعنې له عقل څخه کار نه اخلي او هر کار په بې عقلۍ سره کوي. له عزیز سره بحث کول د زړه د وینو څښل دي. یعنې خبرې ته غوږ نه ږدي. خبره نه مني. اکبر نن د مرچو په ختې ناست دی، یعنې ډېر غوسه دی.

تورګل د بوسو لاندې اوبه بیایي، یعنې اصلي خبره نه کوي چل او فریب کوي.

د متل او محاورې ترمنځ توپیر همدادی چې په متل کې د کلماتو د یوې مجموعې مفهوم واضح وي او نورو کلماتو ته ضرورت نه لري.

متل په خپله جمله او عبارت کې واضح وي. په محاوره کې مفهوم واضح نه وي او د مفهوم د واضح کولو لپاره نورو کلماتو ته اړتیا لري. لکه په دې متل کې (څه چې کرې هغه به رېبې) مفهوم واضح دی او نورو کلماتو ته اړتیا نه لیدل کېږي، خو په دې محاوره کې (اوږه ورکول) واضح معنا نه لري، خو که نور کلمات ورسره یوځای شي نو معنا ورکوي، لکه: احمد خپل ورور ته اوږه ورکړه. یعنې مرسته یې ورسره وکړه. یا لکه: (له خوږې ګوتې نیول) دا محاوره ځانته معنا نه لري، خو کله چې ورسره نور کلمات یوځای شي نو معنا ورکوي، لکه: ستار وحید له خوږې ګوتې نیولی. یعنې مجبور کړی یې دی.

یا تر لمن لاندې کول چې ځانته معنا نه لري، خو که ووایو زلیخا ترور خپل لمسیان تر لمن لاندې کړل. نو دا معنا چې د لمسیانو ساتنه او پالنه یې په غاړه واخیستله.

محاوره په ژبه کې یو ځانګړی مقام لري او د ژبې او ادب یوه مهمه پانګه ګڼل کېږي. محاورې د سپین ږیرو له خولې وتلې دي او د ولس په تهذیب، تمدن او ثقافت باندې رڼا اچوي. محاوره هم لکه د متل په څېر ډېر خواږه لري. محاوره هم د متل په څېر لنډه وي. د متل غوندې د محاورو ویونکي هم معلوم نه دي او سینه په سینه له یوه نسل څخه بل ته لېږدېدلي دي.

متل او محاوره په پښتو شاعرۍ کې د استعمال ځای لري او کلام ښکلی کوي. په شعر کې فصاحت او بلاغت پیدا کوي او ورځني ژوند ته یې نژدې کوي. په لاندې بیتونو کې د محاورو بېلګې وینئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هسې شـان مـې تـر دوه سترګو بــاران اوري
چـې مـې سپین شــول پــه ژړا د کـسـو تـوري
(معز الله مومند)

ویـنـې سپینې شـوې د خلقو لـکـه اوښـکـې
خـپـل اجـــزا دي لــه جـګـره ګـرېـزان هم
(کاظم خان شیدا)

د اصطلاحاتو ځینې بېلګې:

ـ په خوله کې لویدل.

ـ په غوږ وهل.

ـ اوبه خړول.

ـ په سر ګرځېدل.

ـ سترګې درنول.

ـ سترګې سپینول.

ـ غاړه ایښودل.

ـ لاس تنګېدل.

د متن لنډیز:

محاوره په خبرو اترو کې د حقیقي معنا پر ځای په مجازي معنا استعمالیږي. محاوره له دوه او یا له دوو څخه له زیاتو کلمو څخه جوړه وي. محاوره بشپړ عبارت او بشپړه جمله نه وي، بلکې په خبرو کې د استعمال په وجه ترې مطلب اخیستل کېږي.

متل په خپله جمله او عبارت کې واضح وي، خو په محاوره او اصطلاح کې مفهوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

واضح نه وي. محاوره د مفهوم د واضح کولو لپاره نورو کلماتو ته اړتیا پیدا کوي. متل بیا نورو کلماتو ته اړتیا نه لري.
محاوره هم لکه د متل په څېر د خپل مقصد لپاره په خبرو کې استعمالیږي. محاوره هم لکه د متل په څېر د یوه ولس د ټولنیز ژوند عکاسي کوي. د محاورې ویونکي هم معلوم نه وي او له یوه نسل څخه بل ته لیږدېدلي وي. محاوره هم د ژبې یوه پانګه ده چې ژبه خوندوره کوي. په پښتو شاعرۍ کې هم لکه د متل په څېر محاورې راغلي دي. شعر یې خوږ او روان کړی دی او ورځني ژوند ته یې نږدې کړی دی. محاوره هم لکه د متل په شان په ورځنیو خبرو کې ډېره کارول کیږي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د ښوونکي له لوستلو څخه وروسته د متن یو، یو پراګراف ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې ووایي.

۲ـ ښوونکی دې څو زده کوونکي په وار سره د تختې مخ ته راولي او په متن کې راغلي محاورې دې یوه، یوه په تختې ولیکي او بیا دې په وار سره معنا کړي.

۳ـ زده کوونکي دې له ځانه یوه، یوه محاوره ولیکي، د محاورې مقصد دې په ګوته کړي او ټولګیوالو ته دې په وار سره واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٤_ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- متل څه ته وايي؟
- محاوره څه ته وايي؟
- د متل او محاورې توپير څه دی؟
- د متل او محاورې استعمال په ژبه کې څه گټې لري؟

٥_ زده کوونکي دې د لاندې محاورې په اړه خپل نظر په وار سره څرگند کړي.
(په پچه ختل)

٦_ زده کوونکي دې په وار سره يو يو متل له ځانه ووايي او د متل مقصد او د استعمال ځای دې څرگند کړي.

٧_ زده کوونکي دې د لاندې اصطلاحاتو پر مفهوم او مقصد خبرې وکړي او د هرې اصطلاح د استعمال ځای دې څرگند کړي:

- لاس په سر کول
- وينه سپينېدل
- آسمان ته کتل

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې د کورنۍ د غړو په مرسته پنځه، پنځه محاورې له معنا او مفهوم سره وليکي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روږدیوالي لاملونه

روږدیوالی (اعتیاد) یو پرله پسې مسمومیت دی چې د نشه يي توکو له استعمال څخه په بدن کې راپيدا کېږي. روږدیوالی د ځاني او روحي زیانونو سبب کېږي او ټولنيزې ستونزې رامنځته کوي. په نشه يي توکو اخته کېدل او عادت یا د نشه يي توکو سره ځاني او روحي تړاو چې پرېښودل يې ستونزمن او ناشونی دی، روږدیوالی بلل کېږي.

په نشه يي توکو عادت کېدل هغه وخت رامنځته کېږي، کله چې څوک په پرله پسې توګه نشه يي توکي استعمال کړي. هغه کسان چې نشه يي توکي کاروي او ورځنی عادت يې ګرځېدلی وي، دغه کسان د روږدو کسانو (معتادينو) په نامه يادېږي. له بده مرغه زموږ په ګران هېواد کې هم يو شمېر معتادان شته چې ځوانان دي او عمرونه يې د ۱۸ او ۳۰ کلونو ترمنځ وي. دغه کسان په کورني او ټولنه کې هېڅ عزت نه لري. له ټولنې څخه جلا کړی شوي دي او د ټولنې د اوږو بار دي. په دې لوست کې به تاسې ولولئ چې روږدیوالی څنګه پيدا کېږي او لاملونه يې څه دي؟

_ تاسې کوم نشه يي پېژنئ، ووايئ چې هغه ولې په نشه اخته شوی دی؟

_ څنګه وکړو چې له نشو څخه ځان وژغورو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

روږدیوالی هغه متناوب او پرله پسې مسمومیت دی چې د ځینو مخدره توکو کیمیاوي او یا مصنوعي ترکیباتو د تدریجي مصرفولو له وجې په مصرف کوونکي شخص کې پیدا کیږي. د ځاني او روحي دواړو د زیانونو سبب کیږي. دا روږدیوالی په پایله کې ځانګړې او ټولنیزې ستونزې رامنځته کوي.

په بله وینا د یوه شخص عادت کېدل او یا له نشه یي توکو سره د ده ځاني او روحي تړاو چې ترک کول یې ورته ستونزمن او یا بیخي ناشونی کار وي روږدیوالی (اعتیاد) بلل کیږي.

په نشه یي توکو عادت کېدل هغه وخت منځ ته راځي کله چې روږدی شخص په پرله پسې توګه مخدره مواد لکه: اپین، چرس، هیرویین او یا مورفین استعمال کړي او د وخت په تېرېدو سره یې ورته علاقه زیاته شي. په تدریجي توګه د مخدره توکو په استعمال کې زیاتوالی راولي.

کله چې د مخدره توکو مصرف کوونکی داسې یو حالت ته ورسېږي چې په جبري توګه د نشه یي توکو مصرف ته اړوي، نو هغه ته معتاد ویل کیږي.

که څه هم په نشه یي توکو اخته کسان هېڅکله دا نه مني چې هغه دې ګواکې معتاد وي، خو دا یو حقیقت دی چې هغه روږدی دی. یو مشهور متل دی چې ((هېڅ معتاد خپل د اعتیاد لومړۍ ورځ په یاد نه لري)).

دا یو څرګند حقیقت دی چې هېڅوک دا نه غواړي چې د اعتیاد په لومړ کې دې راګیر شي او هېڅکله دا اراده هم نه لري چې په مخدره توکو دې اخته شي او خلک دې د یو نشه یي په توګه یاد کړي.

هغه کسان چې معتاد کیږي په لومړي سر کې د یو ازمایښت په توګه نشه یي توکي استعمالوي او یا د ناوړه دوستانو او ملګرو له خوا نه ورته بلنه ورکول کیږي چې په دغسې کوچنۍ تېروتنې سره د نشه یي توکو په لومو کې راګیر شي چې بیا ورځخه د ځان ژغورل مشکل او یا ناشونی وي.

په حقیقت کې همدغه حالت ته روږدیوالی یا اعتیاد ویل کیږي. روږدیوالی هغه یوه لویه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيزه، روغتيايي او اقتصادي ستونزه ده چې بشري ټولنه يې له يوه جدي خطر او تهديد سره مخامخ کړې ده چې د ټولنې د وروسته والي، اخلاقي انحطاط او ټولنيز فساد سبب کېږي.

د نشه يي توکو استعمال او پر هغو باندې روږدېدل بېلابېل لاملونه لري، لکه ځانګړې لاملونه، ټولنيز، سياسي، فرهنګي، اقتصادي، جګړې، مهاجرتونه او داسې نور... د دغو ياد شويو لاملونو په منځ کې دوه لاملونه د انسانانو په روږدېدنه کې خورا زيات اغېزمن دي، چې يوه ډله يې ځانګړي لاملونه دي او بله ډله يې ټولنيز.

ځانګړې لاملونه: ټول هغه اسباب او علتونه چې په خپله په شخص پورې اړه لري او د هغه د معتاد کېدو سبب کېږي، د ځانګړو لاملونو په نامه يادېږي، لکه:

ـ د ځلميتوب دوره: د نوې ځوانۍ دوره هغه مرحله ده چې د روحي ناورين سره يوځای پيلېږي او د هر شخص په ژوندانه کې يوه ډېره مهمه دوره بلل کېږي. دغه د زلميتوب دوره چې له ناورين سره پيلېږي يو عمده لامل دی چې ځوان په مخدره توکو باندې اخته شي. ځکه چې ځوانان په دغه دوره کې له سالمې روزنې څخه بې برخې وي. تل غواړي چې خپلواک واوسي. خپل احساسات بيان کړي، کله ناکله د خپل پلار او مور په وړاندې هم په مخالف دريځ کې دريږي، د هغو د نظريو او خبرو مخالفت کوي.

د دې لپاره چې خپل شتون ثابت کړي، ځينې وختونه د کورنۍ ارزښتونه هم تر پوښتنې لاندې نيسي. همدارنګه د کنجکاوۍ حس چې د دغې دورې يوه ځانګړتيا ده، د دې سبب کېږي چې نوي ځوانان د نشه يي توکو په هکله فکر او کنجکاوي وکړي او دغه کنجکاوي او فکر کول يې د نشه يي توکو تر استعماله ورسوي.

په ځان باور نه درلودل: په ځان باور نه درلودل او ځينې نور شخصي لاملونه له روږديوالي سره اړيکې لري. په هره کچه چې د يوه شخص اراده کمزورې وي او په ژوند باندې د کنترول لرلو احساس يې غښتلی نه وي، يا په ځان هېڅ باور ونه لري يا پر ځان يې د باور احساس کمزوری وي، نو په هماغه اندازه يې په مخدره توکو باندې د اخته کېدلو خطر زيات وي.

ـ روحي پرېشانی (ژور خپګان): په نشه باندې د اخته کېدلو يو لامل روحي او نفسياتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

علتونه دي، لکه خپګان، ځاني کمزورۍ او روحي تشویشونه.

دا لامل په سلو کې (۷۰) دی، یا په بله وینا په سلو کې (۷۰) کسان د روحي پرېشانۍ له کبله په نشه یي توکو اخته کېږي.

ـ د سرپرست نه درلودل: ځینې ځوانان کله ناکله په داسې حالاتو او ځایونو کې ژوند کوي چې که خوښه یې وي او که نه په نشه یي توکو اخته کېږي. له بله پلوه د پالونکي نه درلودل او یا د بېلابېلو لاملونو له کبله کور پرېښودل، په هوټلونو او رستورانتونو کې شاګردي کول او داسې نور لاملونه سبب کېږي چې د نشه یي توکو په لومو کې ونښلي او ټول ژوند یې قرباني شي.

د مخدره توکو په هکله مثبت لید:

د نشه یي توکو د اخته کېدو (اعتیاد) په لاملونو کې یو ډېر مهم لامل دادی چې ځوان د نشه یي توکو په هکله مثبت لید لري او خوشبینانه قضاوت کوي. ځینې روږدي کسان فکر کوي چې ګواکې د مخدره توکو استعمال د هغوی جسمي قوه پیاوړې کوي او د ځاني ستړیا په لرې کولو کې اغېزمن دي، روحي سکون او ارامتیا رامنځته کوي. دغه ډول قضاوتونه د دې سبب کېږي چې ناپوهه او بې تجربې کسان نشه یي توکو ته وهڅوي او روږدي شي.

د نشه یي توکو موقت تاثیرات: ټول نشه یي توکي لکه هیروئین، الکول، کوکاین، چرس، اپین او داسې نور په لومړي سر کې یوه غولوونکې ارامتیا او خوشحالي رامنځته کوي چې د نشه یي توکو استعمالوونکی هڅوي چې بیا دغه توکي استعمال کړي او هماغه لومړنۍ خوند ترې واخلي، خو وروسته په سترو بدمرغیو اخته کېږي.

ټولنیز لاملونه: ټول هغه اسباب او علتونه چې په ټولنه او یا کورنۍ کې موجود وي او د روږدېدو سبب کېږي د ټولنیزو لاملونو په نامه یادېږي لکه:

- بې بندو باره کورنۍ.
- د ماشومانو په هکله د میندو او پلرونو بې پروایي.
- د ناوړ ه او بدو دوستانو لرل.
- په ټولنه کې د قانون او مقرراتو نشتوالی او یا نه تطبیق کېدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د مخدره توکو د خرڅلاو د بازارونو شتون.
- بې کاري او د یوه سالم کار نه درلودل.
- د نشه يي توکو د ضررونو د خبرتیا د پروګرامونو نشتوالی.
- ټولنيز محروميتونه.
- اقتصادي بې وزلي او یا زیاته بډاینه.
- د اسلامي لارښوونو او احکامو څخه بې خبري.
- د مخدره موادو له ضررونو بې خبري په تېره بیا هغه ضررونه چې په اوږده وخت کې راڅرګندیږي.

د متن لنډيز:
په نشه يي توکو باندې اخته کېدل ډېر علتونه لري چې دوه يې خورا مهم دي، ټولنيز عوامل او ځانګړي عوامل. ځانګړي عوامل هغه دي چې پخپله په شخص پورې اړه لري لکه د زلمیتوب دوره، په ځان باور نه لرل، روحي پرېشانی، د پالونکي نه لرل، نشه يي توکو ته په مثبت نظر کتل.
په ټولنيزو عواملو کې د کورنیو انظباط نه درلودل، د مور و پلار بې پروايي، له بدو دوستانو سره راشه درشه، په ټولنه او کورنۍ کې د قانون نشتوالی او یا نه تطبیق کېدل، د نشه يي توکو د خرڅلاو د بازارونو شتون، بې کاري، بې وزلي، د نشه يي توکو پر ضد د پروګرامونو نشتوالی، ټولنيز محروميتونه، د اسلامي لارښوونو څخه بې خبري، دا ټول هغه عوامل دي چې يو شخص نشه يي توکو ته مخه کوي.
په دې توګه مورږ ټولو او په تېره ځوانانو ته لازمه ده چې له نشه يي توکو څخه ځانونه لرې وساتو او له نورو سره هم مرسته وکړو چې نشې ته مخه نه کړي، ځکه چې نشه په کورنۍ او ټولنه کې د انسان اعتبار ختموي او په ورو، ورو يې د ژوند له ښکلي نعمت څخه هم بې برخې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعاليتونه

۱ـ یو زده کوونکی دې وروسته له ښوونکي څخه متن په لوړ غږ ولولي، نور زده کوونکي دې غوږ ونیسي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- اعتیاد څه ته وایي؟
- ولې یو شخص په مخدره موادو اخته کېږي؟
- ټولنیز عوامل کوم دي؟
- ځانګړي عوامل کوم دي؟

۲ـ زده کوونکي دې د ښو دوستانو او بدو دوستانو په هکله څو کرښې په کتابچه کې ولیکي او بیا دې په وار سره په ټولګي کې واوروي.

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره د نشې په ضررونو خبرې وکړي او د خپلې سیمې د یوه نشه يي د ژوند حال دې بیان کړي.

٤ـ زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې په خپلو منځو کې بحث وکړي او د روږدېدنې نور عوامل دې لست کړي، بیا دې د هرې ډلې استازي په ټولګي کې خپل لست واوروي.

٥ـ زده کوونکي دې په وار سره پر دې موضوع (په ځان باور نه درلودل) خبرې وکړي او زیاتونه دې څرګند کړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د زلمیتوب د مرحلې په اړه دوه، دوه مخونه ولیکي چې ځوانان څه مسؤولیت لري، ځوان باید څنګه وي او د ټولنې د خدمت لپاره څه ډول وروزل شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو لهجې

مورږ خبرې په ژبه کوو. ژبه د پوهولو او راپوهولو یوه وسیله ده چې په ټولنه کې اجتماعي مناسبات رامنځته کوي. لکه څنګه چې په نړۍ کې ژبې ډېرې دي، همدغسې ځینې ژبې د زیاتو لهجو لرونکي دي.

لهجه له ژبې څخه راوتلې او په یوه ټاکلي ټبر او یا ځانګړي جغرافیایي چاپېریال پورې اړه لري. لهجې د ځینو کلماتو په تلفظ او ویلو کې له اصلي ژبې سره توپیر لري.

پښتو ژبه هم یوه لرغوني تاریخي آریایي ژبه ده، چې ډېرې لهجې لري.

مورږ په دې لوست کې د پښتو ژبې په ځینو لهجو بحث کړی دی چې یو له بل سره څه توپیرونه لري او په کومو ځایونو کې کومې لهجې ویل کېږي.

- لهجه څه ته وایي؟
- پښتو ژبې کومې لهجې لري؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبه یوه ټولنیزه کسبي پدیده ده چې د هغې په واسطه ټولنیز مناسبات رامنځته کېږي. ژبه د غږونو یو جوړ شوی سیستم دی چې د یوې ډلې له خوا د پوهولو او راپوهولو لپاره کارول کېږي.

په بله وینا ژبه هغه آوازونه دي چې انسانان یې د خپلو افکارو او خیالاتو د څرګندولو په غرض تر یو خاص سیستم لاندې د صوتي غړو په واسطه له خولې څخه راباسي.

کوم بریدونه چې د یوې ژبې لهجې سره بېلوي، هغه وییز ګړني، صوتي، ګرامري او لکزیکي توپیرونه دي، ځکه ژبه د یو لړ وییزو او اوریزو سمبولونو سیستم دی او هر سمبول زموږ د یوه ذهني انځور ښکارندویي کوي او دا انځورونه په خپل وار د انساني چاپېریال او مهال څېړونه، پېښې او کړه وړه را اخلي، نو جوته ده چې دغه انساني چاپېریال، مهالي څېړونه، کړه وړه تل په بدلون کې دي او بیا په خپله د وګړو ترمنځ فزیکي کلتوري، ټولنیزې او وټه ییزې ځانګړتیاوې یوه جوته بېله نه شي درلودای.

نو همدغه اووښتنه د ژبني اوښتنې یا په بله وینا د ژبې د رنګارنګی لامل او سرچینه ده او په یوه ژبه کې دا رنګارنګي د بېلابېلو لهجو معنا لري.

سیمه ییز او قومي وېش، پوهه او ناپوهي، بډاینه، لږ عمر او ډېر عمر، نارینتوب او ښځینه توب او داسې نور لهجوي توپیرونه دي.

ژبه یو سیستم دی کوم ډله ییز توپیرونه چې په دغه سیستم کې لیدل کېږي، هغه لهجه ده. لهجوي اختلافات اجتماعي وي چې د صنف او طبقې په اساس راغلي وي یا ښایي محلي وي چې د جغرافیوي توپیرونو په اساس رامنځته کېږي. کوم ګروپي توپیر چې په ویلو او غږیز سیستم کې لیدل کېږي، لهجه بلل کېږي. لهجه له اصلي ژبې او سیستم څخه په ځینو کلمو او تلفظونو کې بېله شوي وي. دا بېلتون د قبیلو، سیمو، ښارونو، کلیو، بانډو، پوهو او ناپوهو، لوستو او نالوستو ترمنځ د خبرو اترو په وخت کې څرګندېږي او د ژبې عمومي جوړښت ساتي.

پښتو ژبه هم د نورو ژبو په څېر په بېلابېلو سیمو کې د ویونکو د شتون له کبله ډېرې لهجې لري چې د ټولو لهجو څېړل اوږده موضوع ده. دلته په لنډه توګه د پښتو لهجو په یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

عام وېش باندې خبرې کوو.

د غربي هېوادونو ختيځ پېژندونکو د پښتو لهجې په دوو لويو ډلو وېشلې دي چې يوه ډله يې لويديځې لهجې او بله ډله يې ختيځې لهجې دي. دا وېش د دوو تورو (ښ،ږ) د توپير پر بنسټ شوی دی چې په لويديځو لهجو کې (ش، ژ) ته نژدې دی او په ختيځو لهجو کې (خ، گ) تلفظ کېږي.

د وروستنيو څېړنو په پايله کې درېمه ډله د مرکزي لهجې په نوم هم ورزياته شوه. پښتو لهجې په لومړي سر کې په دوو سترو ډلو اصلي او فرعي وېشل کېږي چې هره ډله يې ځانته ډولونه لري.

اصلي لهجې په درې ډوله دي چې په لنډيز سره ورته اشاره کېږي:

۱ـ لويديځه لهجه: دا لهجه د کندهارۍ لهجې په نوم هم يادېږي. د هېواد په لويديځو او جنوبي سيمو کې ويل کېږي. په دغه لهجه کې دوه ځانگړي توري (ښ،ږ) د (ش،ژ) آواز ته نژدې تلفظ کېږي او بله مهمه ځانگړتيا يې داده چې په کومکي فعلونو کې د (ش) آواز په (س) بدلېږي لکه د (وشو، شوي دي، شته، نشته) کلمې په (وسو، سوي دي، سته، نسته) ويل کېږي.

۲ـ مرکزي لهجه: دا لهجه د منځنۍ لهجې په نوم هم يادېږي او د افغانستان په مرکزي سيمو لکه غزني، وردگ، لوگر، پکتيا، پکتيکا او نورو کې ويل کېږي.

په دغه لهجه کې د پښتو ځانگړي توري (ښ،ږ) په خپل اصلي آواز تلفظ کېږي او د تلفظ په وخت کې د ژبې منځنۍ برخه له پورتني تالو سره نښلي.

۳ـ ختيځه لهجه: دا لهجه د ننگرهارۍ لهجې په نوم هم يادېږي. د ننگرهار، مومندو، باجوړ، هشنغر او يوسفزو په سيمو کې ويل کېږي. په دې لهجه کې د (ښ،ږ) توري د (خ،گ) په څېر ويل کېږي.

فرعي لهجې: فرعي لهجې په پښتو کې زيات ډولونه لري چې ځينې مهمې يې په لاندې ډول دي:

۱ـ وزيرۍ لهجه: وزيرۍ لهجه د (ښ،ږ) تلفظ د لويديځې لهجې په څېر کوي، خو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځینو کلماتو کې له مرکزي لهجې سره اړیکې او نژدېوالی لري. په وزیرۍ لهجه کې هغه (الف) چې د کلمې په منځ او پای کې راغلی وي په (و) بدلېږي لکه (کال، پلار، کابل) په (کول، پلور، کوبل) اړوي او همدارنګه کله چې (و) د کلمې په منځ کې راشي هغه په (ی) بدلوي لکه (مور، لوند، توت) په (میر، لیند، تیت) تلفظ کوي.

۲_ د ختېکو لهجه: د ختېکو لهجه د (ښ،ږ) په تلفظ کې له لویدیځې لهجې سره سمون لري، خو په لغاتو او اصطلاحاتو کې له ختیځې لهجې سره اړیکې لري.

۳_ کاکړۍ لهجه: دا لهجه په ځینو کلمو کې لویدیځې لهجې او په ځینو کې له مرکزي لهجې سره نژدېوالی لري. مثلاً (ژ) د مرکزي لهجې په څېر (ز) تلفظ کوي او ژوند، ژبه، ژمی د (زبه، زوند، زمی) په بڼه اړوي او تلفظ کوي.

٤_ د احمدزو لهجه: په دې لهجه کې (ژ) په (ز) او په ځینو کلمو کې (ش) په (س) بدلوي لکه (ژوند، مشر، میاشت) په (زوند، مسر، میاست) تلفظ کوي.

۵_ د وردګو لهجه: دا لهجه د اصلي مرکزي لهجې په ډله کې راځي.

٦_ د پکتیا لهجه: دا لهجه هم د مرکزي لهجې په کتار کې راځي، خو ځینې ځانګړې نښې هم لري، مثلاً ځدران او ځاځي د (راځه، ځي) پر ځای (راڅه، څي) وايي.

۷_ د اپریدو لهجه: دا لهجه په ځینو کلماتو کې له مرکزي لهجې سره او په ځینو کې له ختیځې لهجې سره اړیکې او نژدېوالی لري. په دې لهجه کې (ا،ی) په (و) بدلېږي او د (راشه، خورئ) پر ځای (روشه، خورو) وايي.

۸_ د یوسفزو لهجه: دا لهجه په اصلي ختیځه لهجه کې راځي.

۹_ د باجوړ لهجه: د ختیځو لهجو په ډله کې ده. په دې لهجه کې (غ،ت) په (ګ،څ) بدلېږي. لکه (غوښه، غاښ، تښته) په (ګوښه، ګاښ، څښته) تلفظ کوي.

۱۰_ د مومندو لهجه: په ختیځه لهجه کې راځي. په دروند او څېړ غږ سره ویل کېږي.

۱۱_ د خوګیاڼو لهجه: په زیاتو کلمو کې له مرکزي لهجې سره اړیکې او نژدېوالی لري خو په ځینو کلماتو کې له ختیځې لهجې سره اړیکې پیدا کوي. (و) په (ی) بدلوي لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

(غوړي) غېږي او (خولی) ته (خیله) وايي.

۱۲ـ د شینوارو لهجه: دا هم یوه فرعي لهجه ده چې په ځینو کلمو کې زیر (کسره) په زور (فتحه) بدلوي لکه (ورمېږ) ته (ورمږ) وايي.

د متن لنډيز:

ژبه هغه آوازونه دي چې انسانان يې د خپلو افکارو د ښکاره کولو په غرض د يو خاص سیستم لاندې د صوتي غړو په واسطه له خولې څخه راباسي. يا ژبه يوه ټولنيزه پديده ده چې اجتماعي مناسبات رامنځته کوي او د پوهولو راپوهولو لپاره کارول کېږي.

که ژبه يو سيستم وګڼو، نو په دغه سيستم کې ډېر توپيرونه د لهجې معنا لري. دا توپيرونه به يا د طبقې او يا يوې ټاکلې جغرافياوي سيمې له کبله وي. لهجه د اصلي ژبې او سيستم څخه د ځينو کلمو په تلفظ کې بېله شوي وي. دا بېلتون د قبيلو، سيمو، ښارونو، کليو، لوستو او نالوستو خلکو ترمنځ د خبرو په وخت کې ښکاره کېږي.

د پښتو ژبې لهجې په درې ډلو وېشل شوي دي، ختيځه، لويديځه او منځنۍ لهجه چې دا هره ډله ځانته ويونکي او ټاکلې جغرافيايي چاپېريال لري. د پښتو لهجو وېش د (ږ،ښ) د تورو پر بنسټ شوی دی. سربېره پر دغه وېش په پښتو کې ډېرې فرعي لهجې هم شته چې يو څو بېلګې يې په لوست کې ولوستل شوې. همدارنګه معياري ژبه هم له دغو لهجو څخه رامنځته کېږي او بيا د يوه هېواد په مطبوعاتو، راډيو، تلويزيون او نورو خپرونو کې کارول کېږي. د معياري ژبې د ځينو کلماتو په ټاکلو کې پوهان او د ژبې متخصصين سره په يوه ګډه ليکدود فيصله کوي او هغه بيا په ټولو خپرونو کې کارول کېږي. معياري ژبه د ليکدود سره ډېر تړاو لري چې ټولې علمي او ادبي ليکنې بايد په واحد ليکدود وي او همدارنګه په رسمي ټولنو، کنفرانسونو کې په ويناکې هم مراعات کړي.

د يوې ژبې نورې لهجې د وخت په تېرېدو سره معياري ژبه پياوړې کوي او په خپله لهجې ورو، ورو خپله بڼه له لاسه ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعاليتونه

۱ــ زده کوونکي دې لوست په چوپه خوله ولولي او بيا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- ژبه څه ته وايي؟
- لهجه څه ته وايي؟
- د پښتو لهجې د کومو تورو په واسطه بېلېږي؟
- په پښتو کې کومې اصلي لهجې پېژنئ؟

۲ــ زده کوونکي دې په وار سره په خپله خوښه د پښتو په يوې لهجې خبرې وکړي.

۳ــ زده کوونکي دې د خپلې سيمې د لهجې پېژندنه په ځو کرښو کې له مثالونو سره وليکي او بيا دې خپله ليکنه په ټولګي کې واوروي.

٤ــ زده کوونکي دې په وار سره نظر ورکړي چې د ژبو زده کړه څه ګټه لري؟

٥ــ زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي او په لاندې لهجو کې دې نور مثالونه پيدا کړي.

- په وزيرۍ لهجه کې (الف) په (و) بدلېږي، مثالونه يې وواياست؟
- د احمدزيو په لهجه کې (ږ) په (ز) او (ش) په (س) بدلېږي مثالونه يې وواياست؟
- د ځدرانو او ځاځيو په لهجه کې (ځ) په (خ) بدلېږي، مثالونه يې ووايئ.
- د باجوړ په لهجه کې (غ) په (ګ) او (ت) په (ځ) بدلېږي، مثالونه يې کوم دي؟
- د اپريدو په لهجه کې (الف) او (ی) په (و) بدلېږي، مثالونه يې کوم دي؟

يادونه: دا بدلون په ځينو کلماتو کې راځي، نه په ټولو کلماتو کې.

کورنۍ دنده

هر زده کوونکی دې د مثالونو په څېر د خپلې سيمې لس کلمې وليکي چې لهجوي توپير پکې څرګند شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وییپانګه

((الف))

اتل: نابغه، قهرمان، پهلوان

اتلولي: قهرماني

اتغر: اته غرونه، د کلات په جنوب کې یو ځای دی چې د هوتکیانو حکومتي اداره په کې وه.

اتوم: د یوه کیمیاوي عنصر ډېره وړه ذره چې د هستې پروتونونو او الکترونونو څخه جوړه وي او پخپله د هماغه عنصر خواص ولري.

اثر: اغېز

اجرونه: ثوابونه

احتمال: حدس او ګومان

اختناق: خپه کول، د تنفس بندول، د بیان او فکر د آزادۍ بندول

ارشاد: د سمې لارې ښودل

اژدها: ښامار

استعاره: مجازي بیان د تشبه پر بنسټ چې په هغه کې د تشبه له دوو خواو (مشبه یا مشبه به) حذف شوي وي

استغفار: توبه

اسلوب: لاره، طریقه

اشرف المخلوقات: د مخلوقاتو غوره

اطلس: یو ډول ورېښمینه توټه

التماس: هیله، ارزو

الحاد: له دین څخه ګرځېدل، له خدای ﷻ څخه انکار کول، بې دیني او کفر

انحطاط: ځوړتیا، تباهي، پستي

الم: درد

اوتر: وارخطا، پرېشان

اوجاړ: خراب، ویجاړ

اوزان: وزنونه، قالبونه (د شعر لپاره)

ایثار: قرباني

ایوادونه: هیوادونه

اټک: د اباسین سیند او هم د دې سیند پر غاړه د یو کلي نوم دی.

ابدا: تل، دایم، ښکاره کول

اروایي: روحي

اغراق: د یو چا په اړه ستاینه چې عقل یې منلی نشي.

اعتیاد: روږدي توب، عادت

اهل بیت: د پیغمبر ﷺ کورنۍ

اودوم: چاره، علاج

الهام: هغه فکر چې ناڅاپه په ذهن کې پیدا کېږي

((ب))

باب: معمول، رایج، د کتاب یوه برخه، په باره کې

بادار: اقا، سود

بامم: پالم، روزنه

بدرقه (بدرګه): ملګرتیا، مشایعت، په میلمه پسې شاته تلل

بسیط: ساده او آسان

برهمن: د برهمایي دین لارښود

برۍ: فتحه، سوبه، کامیابي

بزم: د خوښۍ او میلمستیا جشن

بصر: نظر، دید

بلاغت: سوچه وینا، روانه وینا، له معنا او مطلب څخه ډکه وینا

بها: قیمت، ارزش

بوره: زوی مړې، هغه ښځه چې زوی یې مړ وي

بولي: یادوي

بیت المال: د اسلامي حکومتونو زېرمې لکه خزانه

باري: د خدای ﷻ نوم، خالق، پیدا کوونکی

بدعت: په دین کې یو نوی شی راوړل.

((پ))

پاداش: د یو کار مزد، حقوق

پانګه: زېرمه، سرمایه

پاسوال: ساتونکی، پادشاه

پالل: ساتل، روزل

پاړکی: د شعر قطعه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاړو: جادوګر، دم کوونکی
پلاټ: طرحه، خاکه
پنځولی: تخلیق کړی، ایجاد کړی
پیاوړی: غښتلی، قوي
پېژندوی: پېژندل شوی، د نوم او نښان خاوند
پلن: قدم، پل، پلی، پیاده
پیشوا: رهبر، مقتدا، رئیس

((ت))

تبلیغ: هغه کار چې بل ته یې رسول غواړي یا بل ورباندې خبروي
تاب: قدرت، برابري، مقاومت
تاړاک: چور، لوټول
تجهیز: د وسایلو اماده کول لکه مړی په کفن کول
تجاهل: ځان په نادانی وهل
تحریک: راپارېدل، د یوه کار د سرته رسولو لپاره یا د یوه حالت ښکاره کول، بهیر، غورځنګ، لمسون
تحول: بدلون
تحت الثري: د ځمکې تل
تخیل: خیال
تداوم: دوامداره، پرله پسې
تریله: تېښته
ترله: د تره لور
ترنم: زمزمه، د شعر ویل، آواز، نغمه
تروږمی: تیاره
تشبیه: یو شی د بل شي سره مخې کول چې ورته والی ولري
تعادل: برابري
تعبیر: معنا
تعبیرونه: معناګانې
تقوا: پرهیزګاري
تکامل: وده
تصدیق: تائیدول، شاهدي ورکول
تکذیب: دروغ یا ناسم ګڼل
تکفین: مړي ته کفن اغوستل

تلطف: مهرباني، خوش رفتاري
تم: درېدل
تمدن: پرمختګ، ترقي
تمنا: ارزو، هیله
تهذیب: پاکېدل او له عیبونو څخه اصلاح کېدل
توازن: برابري
توښه: د سفر خوراکه، اذوقه
تور: تور (رنګ) تهمت، ترېدل
تورن: تهمتي
تومن: د ایران غیر رسمي پولي واحد
تون: ځای
تیری: تجاوز
تیکی: د توري غلاف
تښتېدوني: تښتېدل، تښتېدونکي
تحصیل: حاصلول، زده کړه، درس ویل، لاسته راوړل
تریلل: تښتېدل، ځغاستل
تسکین: آرامول، آرام کول
تقلید: پیروي، پېښې
تلفیق: د دوه یا څو څیزونو یو له بل سره ترتیب ورکول او منظم کول
تلمیح: اشاره کول، په شعر کې یوې مشهورې کیسې ته اشاره کول
تناسب: مناسب، د یو شي په اجزاوو کې هماهنګي
تمرد: مقاومت، د چا پر وړاندې درېدل

((ټ))

ټال: ځند، ځنډېدل
ټاټوبی: وطن، هېواد
ټبر: قوم
ټولنپوهنه: جامعه شناسي، هغه پوهنه چې د ټولنې او بشري ډلو په اړه معلومات ورکوي.

((ث))

ثنا: دعا، ستاینه، درود، حمد

((ج))

(c) ketabton.com: The Digital Library

جاګیر: هغه ځمکه چې د یوه چا په ولکه کې وي
جبران: د یو تېر بد عمل د تلافی لپاره ښه کار کول
جامد: هغه جسم چې معین حجم او شکل ولري او د شکل د تغییر په وړاندې مقاومت څرګند کړي لکه اوسپنه، تیږه
جدل: جنګ، مشاجره
جذبات: احساسات، ولولې
جرس: ګینګرۍ، زنګوله
جروم: اوسنۍ ګرمسیر چې د قندهار په جنوب غرب کې واقع دی
جزم: محکم، استوار، نه تغییریدونکی
جګې جګې: هیله کول، کاشکې
جمال: ښکلا، ښایست
جور: ستم، ظلم کول
جمال: ښکلا، ازلي ښکلا چې د خدایﷻ ازلي صفت دی.

((څ))

څواک: توان، قوت

((چ))

چپاو: حمله، هجوم
چور: تالان، لوټل، غل، غلا
چشتیه: یوه تصوفي طریقه ده
چم: کلی، کوڅه، چل

((ح))

حبیب: دوست، ملګری
حسرتونه: ارمانونه
حصار: دیوال، قلعه
حکایت: قصه، نکل
حکمت: پیژندنه، هوښیاري، پند، خدایي علم
حنفي: د څلورګونو مذهبونو نه یو مذهب دی، ابو حنیفه نعمان بن ثابت ته منسوب
حیرت: حیراني

((خ))

خدنګ: تیر، هغه کلک لرګی یا ونه ده چې له هغه نه نیزه، تیر او د اس زین جوړوي

خروش: چیغه، کریکه
خلق: ایجاد، پیدا کول، په وجود راوړل، د یو هنري اثر منځ ته راوړل
خلقت: پیدایښت
خودبینه: متکبر، مغرور
خودنمای: ځان ښودونکی، ریا
خول: تاج، افسر، خولۍ

((د))

د سالو وږمه: د ریګستان نسیم
دد: داړونکی حیوان
دُر: مرغلرې
دربیله: تیاره
درناوی: احترام
درهمونه: د اماراتو پولي واحد، درهم جمع درهمونه
دروه: دروغ، فریب
دریځ: منبر، موقف
دم ختلی: مړ (چې ساه یې وتلې وي)
دم: ساه
دمن: د غره لمن د دښتې پراخوالی
دون: پست، ټیټ، ناڅیزه
دښن: دښمن
دښنه: د دښمن جمع یعنې دښمنان
دغه بازي: فریب کول، مکر کول
دانشمند: پوهه، عالم

((ذ))

ذلت: خواري، شرمنده ګي

((ر))

ربړې: ستونزې
رپې: رپېدل، لړزېدل
رحلت: کوچ، سفر، وفات
رزم: جنګ، جګړه
رکاب: فلزي حلقه ده چې د آس په زین پورې تړلې وي
رکیبی: غاب

(c) ketabton.com: The Digital Library

رندي: زيرکي، آزادي، بې پروايي، هغه عمل يا چار چې د ټولنې له دود دستور څخه لرې وي.
رهبر: لارښود، مشر، رهنما
روحيات: هغه علم چې د روح او ژوند څېړنه کوي
روش: لاره، طريقه
رومان: يو ډول ناول چې پېښې او د مينې داستانونه پکې وي
رومانتيک: داستاني، تخيلي، افسانوي
روڼلی: روڼول
رويدار: مخور
ريا: تظاهر، خپل ځان خلکو ته په نيکۍ ظاهرول
رياضت: د نفس د پاکۍ او ښو اخلاقو لپاره د رنځونو زغمل
رجا: ويره، اميدواري
رديف: په يو شعر کې له قافيې وروسته د هم وزنه کلمو تکرار، چې معنا يې يو ډول وي، رديف ګڼل کېږي.
رغبت: ميل، ارزو
روحي: روح ته اړوند
روضه: مقبره، هديره، قبر

((ز))

زبون: بيچاره، ناتوان، عاجز، خوار
زعفران: ترکيبي رنګ لکه د زعفران رنګ، ژېړ نارنجي رنګ ته ورته
زل: له حق او ثواب څخه منحرف کېدل، ښوييدل
زنګاره: زنګ، د اوسپنې او فلزاتو زنګ
زنګي: زنګ وهلی، تور
زهد: عبادت کول، دنيا ترک کول
زهير: ناتوانه، کمزوری، غمجن، خوابدی
زيارنه: کوښښ، زحمت
زيب: زينت، ښکلا
زړن: زړور، شجاع، دلاور
زيب: هغه څه چې د ښکلا سبب کېږي، زېور، لياقت، مناسب

زميندار: په غور کې د يوه پخواني ځای نوم و

((ژ))

ژوبله: جګړه

((س))

ساد: سم، ربښتيا ويونکي
سالو: ميده شګه
سانسور: په رسنيو کنټرول او سخت ګيري، په اخبارونو، کتابونو، مجلو او نورو کې د ځينو شيانو حذفول
سبحان: پاک
سروپای: شال، دستيار
سرور: رهنما، سرپرست، پيشوا، د کورنۍ مشر
سرښندني: قرباني
سخاوت: عطاء، بخشش، کرم
سعادت: نېکمرغي
سمبال: اماده
سوبه: فتح، ظفر
سور: سوري کورنۍ، د پښتنو يو خيل
سمبول: نښه
سيرت: کړه وړه، خوی عادت، لاره

((ش))

شاکر: شکر کوونکی
شفاهي: د ژبې په وسيله ويل شوی، ژبني
شفاعت: د عفې غوښتل، يا له يوه چا څخه د مرستې غوښتل
شواخون: غم، رنځ، تکليف

((ښ))

ښکلونکي: ښکلی کوونکی
ښندم: قربانوم

((ص))

صوبيدار: د مغلو د حکومت په اداري تشکيلاتو کې د والي څوکی

((ض))

ضيافت: مېلمستيا

((ط))

(c) ketabton.com: The Digital Library

طاعت: بنده گي، فرمانبرداري
طامع: طمعه کوونکی، حریص
طیلسان: یو ډول جامه وه، چې لستوني یې نه
لرل، لکه چپنه، چې قاضیانو او خطیبانو به پر
اوږو اچوله.

((ظ))

ظلمت: تیاره، تورتم
ظلام: تیاره، تورتم

((ع))

عابد: عبادت کوونکی
عامل: سبب، وجه
عبور: تېرېدل
عدالت: برابري، نیاو، انصاف
عرفان: د خدایﷻ پېژندنه
عشور: لسمه
عطا: بخشش، بخښل
عقیق: تور بخن زینتي کاڼی چې یمني عقیق یې
ډېر مشهور دی
عنا: رنځ ایستل، د سختیو لیدل، مشقت، سختي
عنایت: مهرباني، شفقت
عنعنات: دودونه، رواجونه
عواطف: مینه، علاقه، نژدیتوب
عارف: د معرفت خاوند، پېژندونکی
عصیان: نافرماني، سرغړونه، شورش
علی الدوام: پرله پسې، دوامداره
عقبا: اخرت، هغه دنیا
عیان: ښکاره، څرګند، ظاهر

((غ))

غاصب: غصب کوونکی، څوک چې د بل چا له
رضا نه په غیر د هغه حق واخلي
غبرګون: ځواب، عکس العمل
غرج او غرجستان: هغه سیمې چې د غور او
هرات له شماله پیل او تر آمو پورې رسېږي، غرباً
تر مرغاب او مرواالرود او شرقاً د بلخ څنډو ته
رسېږي

غشی: تیر
غفور: د ګناهونو بخښونکی
غلیم: دښمن
غلبلې: چغې، نارې، سورې
غلو: مبالغه چې عقل یې نه مني
غمزه: کرشمه، د سترګو او وروځو حرکت د بل
چا د پاملرنې لپاره
غنا: بډاینه، د مال زیاتېدنه
غوغا: چیغې، نارې، سورې

((ف))

فاضلان: عالمان، د فضل خاوندان
فتنه: عذاب، بیماري، د خلکو ترمنځ اختلاف
فدیه: هغه مال چې د چا د آزادۍ په غرض
ورکول کېږي یا هغه مال چې د بلا د رفع لپاره
ورکول کېږي
فراق: جدایي، بېلتون
فرقت: جدایي، فراق
فرهنګیالی: د فرهنګ خاوند، فرهنګپال
فصاحت: څرګنده او روانه وینا
فضله مواد: بېکاره مواد، خځلې
فضیلت: برتري، په علم کې لوړه درجه
فیض: بخشش، برکت، ډېرېدل
فیروزکوه: د سفید کوه وروستی لړۍ، چې د
هرات په شمال غزني برخه کې واقع ده. د فیروز
کوه په نامه یادېږي.
فوشنج: په هرات کې د یوه ځای نوم دی
فضول: بیهوده
فلک: آسمان

((ق))

قافله: کاروان، هغه ډله چې په سفر روانه وي او یا
له سفره راځي
قاموس: د لغاتو کتاب
قبیله: طایفه، هغه ډله خلک چې د یو سړي
اولاده وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضا: تقدير، سرنوشت، د قاضي عمل او شغل، قضاوت
قطر: د عربي اماراتو يو ملك
قلندر: درويش، هغه مجرد شخص چې دنيا ته يې شا کړې وي
قضاوت: د دوه کسانو ترمنځ عدالت کول
قادر: توانمند، د توان لرونکی، د خدایﷻ له نومونو او صفتونو څخه يو دی.
قافيه: په لغت کې وروسته ته وايي او په يو بيت کې د دوه مسرو د وروستيو کلماتو هم اهنگی ته وايي، چې په معنا کې توپير لري.
قايم: توان مند، محکم، ولاړ

((ك))

کان: پښت، نسل
کام: ارزو، اراده، قصد
کبريا: عظمت، لويي، بزرگي
کثافات: بېکاره شيان، خځلې
کرکټرونه: د کيسې، ناول او ډرامې شخصيتونه
کروړ: محکم، سخت، کلك
کرېم: غوښ، ژوبل، زخمي
کنايه: هغه وينا يا کلمه چې د خپلې اصلي معنا نه په غير يعني مدلول باندې دلالت وکړي
کنعان: په عراق کې د يوې تاريخي سيمې نوم دی
کهاله: کهول، کورنی
کهول: خاندان، کورنی
کوډې: جادو
کول: کهول، کورنی
کونين: دواړه جهانونه (دنيا او اخرت)
کوټ: کلا
کوټوال: کلاوال، کلا لرونکی، کلا ساتونکی
کجل: رانجه
کوټه: ناچل
کيميا: د پخوانيو په اصطلاح هغه ماده چې د هغې پواسطه به يې مس په سرو زرو بدلول
کځ: د سيند د غاړې کلی
کويله: د يو هندي مرغه نوم دی، لکه بلبل چې ښه آواز لري
کهسار: غريزه سيمه، غرنی سيمه

((گ))

گاهې: کله
گرداب: په سيند کې هغه ځای چې اوبه يې تاوېږي، د اوبو غولی
گروه: عقيده
گروهېدل: عقيده لرل
گلبدن: د گل په څېر نرم او نازك بدن
گلرنگ: د گل په رنگ
گلرخسار: گل مخی
گلرخ: گل مخی
گمراه: هغه څوك چې لاره يې غلطه کړې وي
گنج: خزانه
گوښې: يوازې، تنها
گروهېدل: دين، عقيده لرل
گوهر: قيمتي کاڼی لکه الماس، زمرد، ياقوت، مرغلره

((ل))

لتاړ: ويجاړ
لرغون: قديم، لومړنی، پخوانی
لطافت: نرمي، نازکي، ښکلا، نرمه او نيکه وينا
لمانځل: درناوی کول، لمونځ کول، عبادت، تجليلول
لور: لورېينه، پېرزوينه، مهرباني، شفقت، رواداري
لتير: حمله، د حملې يو بد حالت
لکزيکي: لغوي پانگه
لوني: شيندي، ورېږي، پاشي

((م))

ماتم: غم، مصيبت
ماتېدوني: شکست خوړونکي
مامن: وطن، ټاټوبی
ماهيت: حقيقت، د يو شي سرشت
مايع: اوبلن

(c) ketabton.com: The Digital Library

مبالغه: د چا په ستاینه کې زیاتی چې له اعتدال نه لرې وي
مبتلا: روږدی، اخته
مجازي: غیر حقیقي
محتوا: منځپانگه، مضمون
محشر: د خلکو د راټولېدو ځای، د قیامت ورځ
محکوم: تر حکم لاندې، حکم پرې شوی
مخسور: سرخرویي، سرلوړي
مدبر: تدبیر کوونکی، باتدبیره، عاقبت اندېش
مدت: وخت، زمان
مدعا: مقصد، هغه څه چې ادعا شوې وي
مدفن: قبر
مرتبې: درجې، مقامونه، موقفونه
مرثیه: ویرنه، هغه شعر چې د چا د مړینې ویر پکې کېږي.
مرصع: په جواهرو تزین شوی
مرو: د ترکمنستان په جنوب کې د یو ښار نوم دی
مرکب: ترکیب شوی، هغه کلمه چې له دوو یا څو توکو څخه جوړه وي
مزاج: طبیعت
مساوات: برابري، یو له بل سره برابرېدل
مسمومیت: زهري کېدل
مشورت: مشوره، مفاهمه
مشابه: ورته، یو ډول
مصفی: تصفیه شوی، پاک شوی، خالص، بې عیبه
مظلوم: بېچاره، ځپلی، چې ظلم پرې شوی وي
معتاد: روږدی، اخته
معتزر: عذر غوښتونکی
معصیت: گناه، نافرماني
مقبول: قبول شوی، خوښ شوی
مکر: حیله، فریب
مل: ملگری
مکلف: گومارل شوی، متعهد کېدل
ملحد: هغه څوک چې په خدای عقیده نه لري او یا له دین څخه اووښتی وي
ملونه: د مل جمع، ملگري
من: زړه، اراده
مناسبات: راشه درشه، اړیکې
منافقي: دوه مخي
منزه: پاک، سپېڅلی
منشاء: سرچینه
منظرکشي: د منظرونو ترسیمول
منگور: مار
منبت: قبلول
مهجور: مبتلا په هجران، لرې، تبعید شوی
مهذب: پاک او سپېڅلی، له عیبونو څخه پاک، د ښو اخلاقو خاوند
مواس: ساتونکی، محافظ
مورفولوژي: آواز پېژندنه
موعظه: پند او نصیحت
موفقیت: کامیابي، بریالیتوب، بری
مفروق: هغه عدد چې له بل عدد څخه کمېږي
مؤرخین: تاریخ لیکونکي
میرخمن: دښمن
متعلق: تړلی، متصل، یو چا یا څه شي ته منسوب
متجانس: همجنس، هم شکل، یو ډول
متناظر: ورته، یو شان
متناوب: وار په وار، یو په بل پسې
مطایبه: شوخي، هغه وینا چې شوخي او طنز پکې وي.
معیار: د اندازه کولو وسیله، سرمشق
مغلوب: شکست خوړلی، ماتې خوړلی
مناهي: د منع جمعه، منع شوي کارونه
منثور: هغه کلام چې وزن او قافیه ونه لري
مندیش: د غوریانو پایتخت، یوه ټینگه مشهوره کلا
مُل: شراب
محرقه: یو ډول ناروغي ده، چې دوامداره تبه لري.
محاوره: خبرې اترې، اصطلاح

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجازي: غیر واقعي، غیر حقیقي.
مجهول: هغه څه چې نامعلوم او ناآشنا وي
منفور: د نفرت وړ
موضوعي: چې په یوه خاصه نقطه او یا یو ځای پورې تړلی وي
منصور: کامیاب، حسین بن منصور حلاج چې د وحدت الوجود د فلسفې لوی علمبردار و.
منظوم: هغه کلام چې وزن او قافیه ولري
منعکس: انعکاس شوی، څرګند
مورفیم: د ژبې تر ټولو کوچنی معنا لرونکی واحد چې که تجزیه شي خپله معنا له لاسه ورکوي.
میرځي: دښمن، دښمني، دښمنان
مهر: محبت، دوستي، مینه

((ن))

ناتار: تاراج، یلغار
نار: اور
نانغوتان: نااوریدونکي
ناورین: مصیبت، ماتم، غم
ناصبور: بې صبره
نتلی: زار، زبون، افسرده
نشاط: خوښي، ارزو، هیله
ندامت: پښېماني
نصرت: فتحه، سوبه
نغوره: اوریدل، اوره
نوا: آواز، نغمه
نیاو: عدالت، مساوات
نیرنګ: فریب، مکر، حیله
نصاب: ټاکلې اندازه چې زکات پرې واجبیږي، درجه، مقام
نفسي: هوا او هوس، روحي، روحاني

((و))

ورم: پند، نصیحت
وعظونه: نصیحتونه کول
ویاړ: افتخار
ویرنه: ویر، ماتم، سوګ
وبله: یو تر بله
ودنه: وده، نمو، غوړېدنه
وستاکار: د ټوپکو جوړوونکی
وکوراوه: باطل کول
وټه ییز: اقتصادي
وصف: ستاینه، توصیف
وصال: دیدن

((هـ))

هجوم: ناڅاپه حمله، یرغل
هدایت: لارښوونه
هذب: بې عیبه، صاف
هریوا: د هرات پخوانی نوم
هستوني: تخلیقات، ایجادات
هسک: آسمان، لوړ
هنریت: د هنر لرونکی
هورې: هلته
هوډ: عزم، اراده
هیجان: حیرانېدل، په احساساتو راتلل، جذباتي کېدل
هیرو: اتل، قهرمان
هزل: هر ډول غیر جدي وینا، شعر یا نثر چې غیر اخلاقي مضامین ولري او د اجتماعي ادب مخالف وي.
هوا: خواهش، نفس، هوس، میل، تمنا

((ی))

یرغ: هغه آس چې تېز رفتار کوي، اسلحه
یرغالم: یرغل کوم
یرغل: حمله، هجوم
یون: حرکت، تګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځلیکونه

۱_ ادب پوهنه، سید محی الدین هاشمي، د اریک ګرځنده کتابتونونو اداره، پېښور، ۱۳۸۱ هـ. ش. کال.
۲_ ادبي بحثونه، ګل پاچا الفت، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۱ هـ. ش. کال
۳_ بدیع او بیان، پوهندوی نور احمد شاکر، خپرونکی: د پوهنې وزارت د تالیف او ترجمې ریاست، ۱۳۵۵ هـ. ش. کال.
٤_ بدیع او د پښتو شعر، اورنګزیب ارشاد، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳٦۹ هـ. ش. کال.
۵_ په پښتو ادب کې د سولې انعکاس، څېړنوال محمد عارف غروال، د علومو اکاډیمي، کابل، ۱۳۸۸ هـ. ش. کال.
٦_ پښتنې مېرمنې، عبدالرؤف بېنوا، دولتي مطبعه، ۱۳۲۳ هـ. ش. کال.
۷_ پښتو ادب کې متل، داور خان داود، یونیورسټي بک ایجنسي خیبر بازار، پېښور، ۱۹۹۰م. کال
۸_ پښتو لنډۍ، عبدالرؤف بېنوا، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۷ هـ. ش. کال.
۹_ پټه خزانه، محمد هوتک، د پوهنې وزارت، د دارالتالیف ریاست، دویم جلد، کابل، دولتي مطبعه، ۱۳۳۹ هـ. ش. کال.
۱۰_ په افغانستان کې چاپېریال ته ورپېښ خطرونه، پوهنمل شیر احمد ګردیوال، د افغانستان د مطالعاتو مرکز، دانش کتابتون، پېښور، ۱۳۷۸ هـ. ش. کال.
۱۱_ پښتو ګرامر، پوهاند صدیق الله رښتین، یونیورسټي بک ایجنسي، پېښور، ۱۳۷۲ هـ. ش. کال.
۱۲_ پښتو لهجې، څېړنپوه علي محمد منګل، د علومو اکاډیمي، ۱۳۸۷ هـ. ش. کال.
۱۳_ پښتو نحوه، پوهندوی ډاکټره زرغونه رښتین زیور، د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز، پېښور، ۱۳۸۲ هـ. ش. کال.
۱٤_ پښتو اصطلاحات او محاورې، محمد ګل نوري، پښتو ټولنه، ۱۳۲۰ هـ. ش. کال.
۱۵_ تاریخ ادبیات جهان، باکنر تراویک، ژباړونکی عربعلي رضایي، دویم جلد، تهران، ۱۳۸۳ هـ. ش. کال.
۱٦_ تاریخ مرصع، افضل خان خټک، د دوست محمد کامل مومند په مقابله او سریزه، پېښور، ۱۹۷٤م. کال
۱۷_ ځانځانی شامار، سید بهاو الدین مجروح، خپروونکی د کلید د کتاب خپرولو اداره، دویم چاپ، ۱۳۸۵ هـ. ش. کال.
۱۸_ د استاد الفت نثري کلیات، د اسمعیل یون په زیار، خپروونکی د اطلاعاتو او کلتور وزارت، دولتي مطبعه، ۱۳۷۰ هـ. ش. کال.
۱۹_ د پښتو ادبیاتو تاریخ (لرغونې او منځنۍ دورې) سرمحقق زلمی هېوادمل، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۷۹ هـ. ش. کال.
۲۰_ د بدیع فن او پښتو شاعري، پوهنیار محمد ابراهیم همکار، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۸ هـ. ش. کال.
۲۱_ د مهدي داستاني کلیات، تدوین او سریزه د زرین انځور، د افغانستان د لیکوالو انجمن، کابل، ۱۳٦۷ هـ. ش. کال.
۲۲_ د اشرف خان هجري دیوان، تحقیق، ترتیب او سمونه، همېش خلیل، خپروونکی پښتو اکیډیمي پېښور یونیورسټي، ۲۰۰۱م. کال
۲۳_ د لیکوالی فن، سید محی الدین هاشمي، مېرویس کتاب پلورنځی، ۱۳۸۲ هـ. ش. کال.
۲٤_ دریای ګوهر، دکتر مهدي حمیدي، دویم جلد، تهران، ۱۳٦۹ هـ. ش. کال.
۲۵_ روهي سندرې، سلما شاهین، پښتو اکیډیمي پېښور یونیورسټي، جدون پریس، ۱۹۸٤م. کال

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library